

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

2 (49) 2018
ISSN 2411-8745

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

“ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ” сериясы

Алматы
«Полилингва» баспасы
2018

© “Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті” Акционерлік қоғамының “Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия” ғылыми журналының “Филология ғылымдары” сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15194-Ж

Бас редактор

Құнанбаева С.С., филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның академигі, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Исмагулова Б.Х., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакциялық алкасының мүшелері

Акишина Т., профессор, Оңтүстік Калифорния Университеті,
Лос-Анджелес, АҚШ

Рысалды Қ.Т., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Бердичевский А.Л., педагогика ғылымдарының докторы,
Айзенштадта халықаралық экономикалық қатынастар институты,
Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвен католикалық университеті,
Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Красных В.В., филология ғылымдарының докторы, профессор,
М.В.Ломоносов атындағы ММУ, Мәскеу, Ресей

Карасик В.И., филология ғылымдарының докторы, профессор,
Волгоград мемлекеттік техникалық университеті, Ресей

Мизамхан Б., филология ғылымдарының кандидаты, доцент,
Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал “Хабаршысы-Известия” КазУМОиМЯ имени Абылай хана серия “Филологические науки” Акционерного общества “Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана” зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 15194-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Кунанбаева С.С., доктор филологических наук, профессор, академик НАН РК, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Исмагулова Б.Х., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Акишина Т., профессор, Университет Южной Калифорнии, Лос-Анджелес, США

Рысалды К.Т., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Бердичевский А.Л., доктор педаг. наук, Институт международных экономических связей Айзенштадта, Айзенштадт, Австрия

Солдатенкова Т., профессор, Лёвенский католический университет, Лёвен, Бельгия

Ахатова Б.А., доктор филологических наук, профессор КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Красных В.В., доктор филологических наук, профессор МГУ им. М.В.Ломоносова, Москва, Россия

Карасик В.И., доктор филологических наук, профессор Волгоградского государственного социально-педагогического университета, Волгоград, Россия

Мизамхан Б., кандидат филологических наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific Journal “Bulletin of Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages”. Series “Philological sciences” of JSC “Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of the Ministry on Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Certificate N 15194 – G, 10.04.2015.

Executive editor

Kunanbayeva S.S., doctor of philological sciences, professor, associate member of National Academy of Sciences of the RK, Almaty, Kazakhstan

Responsible editor

Ismagulova B.H., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Members of editorial board

Akishina T., professor, University of Southern California, Los Angeles, USA

Rysaldy K.T., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Berdichevskiy A.L., doctor of pedagogical sciences, Institute of International Economic Relations of Aizenshtadt, Aizenshtadt, Austria

Soldatenkova T., professor, Leuven Catholic University, Leuven, Belgium

Akhatova B.A., doctor of philological sciences, professor, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

Krasnykh V.V., doctor of philological sciences, professor, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Moscow, Russia

Karasik V.I., doctor of philological sciences, professor of Volgograd State Technical University, Russia

Mizamxan B., candidate of philological sciences, Ablai khan KazUILandWL, Almaty, Kazakhstan

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

Алибаева Г.К., Абдильман С. Кірме сөздердің ағылшын тіліндегі ассимиляциясы	7
Alibayeva G.K., Abdilman S. Assimilation of borrowings in english	7
Баяндина С.Ж., Небогина С.А. Феномен игры в формировании речевой компетенции	14
Bayandina S.Zh., Nebogina S.A. The phenomenon of the game in the formation of speech competence	14
Еркін П. Қазақ тіліндегі экономикалық медиамәтіндердің лингвистикалық ерекшеліктері	23
Erkin P. Kazak linguistic features of economic mediatexts	23
Кенжебек Б.М., Розиева Д.С. У.С. Моэмның еңбектеріндегі фразеологиялық бірліктер лингвомәдени ақпараттың репрезентанты ретінде	31
Kenzhebek B.M., Rozieva D.S. Phraseological units as representatives of linguocultural information in the works of W.S. Maugham	31
Сыдықова С.Д. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің лексика-семантикалық ерекшелігі	42
Sydykova S.D. Lexical-semantic specifications of traditional phraseologies in english and kazakh languages	42

2 Бөлім. МЕДИА ДИСКУРС: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ КЕЛЕШЕГІ

Раздел 2. МЕДИЙНЫЙ ДИСКУРС:

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Part 2. MEDIA DISCOURSE: MODERN STATE AND PERSPECTIVES

Асылбек Д.С. Терроризм және бақ	53
Assylbek D.S. Terrorism and the media	53
Қалқаманқызы М. АҚШ телевизиясы: телеарналар мен хабар тарату технологиясы	60
Kalkamankyzy M. USA television: TV channels and technology of information transfer	60
Матан Қ.Қ. Құқықтық журналистиканың БАҚ-та насихатталуы	71
Matan K.K. Advocacy of legal journalism in the media	71
Опарина Е.Ю. Содействие свободным СМИ в Республике Казахстан	80
Opagina E.Y. Promotion of free media in the Republic of Kazakhstan	80

3 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Раздел 3. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Part 3. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

Bilous Oleksandr. Interpreting: sociological view	87
Билоус Олександр. Толкование: социологический взгляд	87
Курмангалиева В.С. Применение лексических трансформаций при синхронном переводе с русского на китайский в политическом дискурсе	94
Kurmangaliyeva V. S. Lexical transformations of simultaneous translation from russion into chinese in political discourse	94

Муратова А.М. Стратегии синхронного перевода предвыборного политического дискурса	100
Muratova A.M. Strategies of simultaneous translation in political discourse	100

4 Бөлім. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Раздел 4. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Part 4. LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY

Ақыш Б.Ө., Сапарбаева А.М. Аударматану – теориялық негізі қалыптасқан дербес ғылым саласы	107
Akysh B.O., Saparbaeva A.M. Translation study is the independent field of science with a theoretical basis	107
Джолбулакова Ч.А. Публицистические мотивы в мифопоэтике романов Ч.Т. Айтматова «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы: вечная невеста»	116
Djolbulakova Ch.A. Journalistic motives in the poetics novels of Ch. T. Aitmatov «Cassandra’s brand» and «When mountains fall: the eternal bride»	116
Оспанғали Ж.Е. У. Голдингтің «Шыбындар әміршісі» романындағы модернистік дүниетанымның берілуі	123
Ospangali Zh. Modernist worldview of W. Golding’s novel “Lord of the flies”	123

5 бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР

Раздел 5. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Part 5. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENS IN FOREIGN LANGUAGE TEACING

Жайтапова А.А., Пахридинова А.Б., Қабіболлина А.Ш. Шетел тілін оқыту барысында білім алушылардың танымдық және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін дамытудағы ақпараттық коммуникациялық технологиялардың тиімділігі	131
Zhaitapova A.A., Pakhridinova A.B., Kabibollina A.Sh. Effectiveness of informative-communication technologies in the development of cognitive and socio-cultural competence of the trainees during the study of foreign languages	131
Мейрбекова А.Ш. Развитие умений письменной речи посредством вики-технологии	140
Meirbekova A.Sh. Development of writing skills through wiki-technology	140
Мырзабекова М.Ж., Ибрагимова К., Ибраева Р.Б. Интерактивные формы обучения русскому языку как иностранному в туристическом вузе	145
Mirzabekova M.Zh., Ibragimova K., Ibraeva R.B. Interactive methods of teaching russian as a foreign language at a tourist institution of higher education	145
Chirchikbekova D.K. Methodological prerequisites of modeling informational-retrieval project	155
Чирчикбекова Д.К. Методические предпосылки моделирования информационно-поискового проекта	155

1 Бөлім. ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Раздел 1. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ
Part 1. CURRENT ISSUES OF LINGUISTIC RESEARCH

UDC 811.111
JRSTI 16.21.47

ASSIMILATION OF BORROWINGS IN ENGLISH

Alibayeva G.K.¹, Abdilman S.²

¹Chair of Speech Practice and Communication,
Associate Professor of Ablai khan KazUIRandWL,

²Student of PFFL,401 group, Almaty, Kazakhstan

Email: alibaeva-gk@mail.ru, sabinkin_a@mail.ru

The author emphasizes phonetic peculiarities of borrowed words and their assimilation in English, introducing brief history and development of borrowings.

Keywords: assimilation, borrowings, loanwords, etymology, degree of assimilation.

The impact of historical events on the development of English vocabulary

Language contact occurs when speakers of distinct speech varieties interact. The study of language contact is called contact linguistics. Contrary to popular opinion, multilingualism has been common throughout much of human history. Even in hunter-gatherer times, to judge by recent parallels, multilingualism was not uncommon, as bands would need to communicate with neighboring peoples, who often spoke different languages. And in present day areas such as Sub-Saharan Africa, where there is much variation in language over even short distances, it is usual for anyone who deals outside his own town or village to know two or more languages were spoken in a small territory. Thus, language contact is a very common phenomenon in human history, and the world's present vast linguistic diversity has developed in the presence of this constant contact.

It is true that English vocabulary, which is one of the most extensive amongst the world's languages, contains an immense number of words of foreign origin. Explanations for this should be sought in the history of the language which is closely connected with the history of the nation speaking language. In order to have a better understanding of the problem, it will be necessary to go through a brief survey of historical facts, relating to different epochs [1, p. 562].

The first century B.C most of the territory now, known to us as Europe is occupied by the Roman Empire. Among the inhabitants of the continent are Germanic tribes, "barbarians" as the arrogant romances call them. Theirs is

really a rather primitive stage of development, especially if compared with the high civilization and refinement of Rome. By etymology of words is understood their origin.

Now, come an event which brings an important change. After a number of wars between the Germanic tribes and Romans these two opposing people come into peaceful contact. Trade is carried on, and the Germanic people gain knowledge of new and useful things. The first among them are new things to eat. It is from the Romans that they learn how to make butter and cheese, as there are naturally no words for these foodstuffs in their tribal languages, they are to use the Latin words to name them (Lat.**butyrum, caseus**). It is also to the Romans that the Germanic tribes owe the knowledge of some new fruits and vegetables enter the in vocabularies reflecting this new knowledge: **cherry** (Lat.**cerasum**), **pear** (Lat.**pirum**), **plum** (Lat.**ptunus**), **pea** (Lat.**pisum**), **beet**(Lat.**beta**),**pepper**(Lat.**piper**). It is interesting to note that the word plant is a also a Latin borrowing of this period (Lat.**planta**). Here some more examples of Latin borrowings of this period: **cup** (Lat.**cuppa**), **kitchen** (Lat.**coquina**), **mil** (Lat.**molina**), **port** (Lat.**portus**), **wine** (Lat.**vinum**). The fact that all these borrowings occurred is in itself significant. It was certainly important that the Germanic tribal languages gained a considerable number of new words and were thus enriched.

By the borrowing or loan-word we mean a word which came into the vocabulary of one language from another and was assimilated by the new language. Even more significant was that all these Latin words were destined to become the earliest group of borrowings in the future English language which was-much later- built on the basis of Germanic tribal languages. The Germanic tribes occupied the land, but the names of many parts and features of their territory remained Celtic. For instance, the names of rivers Avon, Exe, Esk, Usk and Uxoriginated from Celtic words meaning “river” and “water”.

Ironically, even the name of the English capital originates from Celtic llyn+dun in which llyn is another Celtic word for ‘river’ and dun stands for “a fortified hill”, the meaning of the whole being “fortress on the hill over the river”.

The seventh century A.D. this century was significant for the Christianization of England. Latin was the official language of the Christian church and consequently the spread of Christianity was accompanied by a new period of Latin borrowings. These no longer came from spoken Latin as they did eight centuries earlier, but from church Latin. Also these new Latin borrowings were very different in the meaning from the earlier ones. They mostly indicated persons, objects and ideas associated with church religious rituals. For example **priest** (Lat.Presbyter), **bishop** (Lat. Episcopus), **monk** (Lat.Monachus), **nun** (Lat. Nonna), **candle** (Lat. Candela). Additionally, in a classof their own were educational terms. From the end of 8th c. to the middle of the 11th c. England underwent severalScandinavian invasions which inevitability left their trace on English vocabulary. Here are some examples

of early Scandinavian borrowings: *call, v., take, v., cast, v., die, v., law, n., husband, n. (Sc. Hus+bondi, i.e. "inhabitant of the house"), window, n. (Sc. Vindauga, i.e. "the eye of the wind"), ill, adj., low, adj., weak, adj.* Some of the words of this group are easily recognizable as Scandinavian borrowings by the initial sk-combination. For example *sky, skill, skin, ski, skirt* [2, p.325].

Certain English words changed their meanings under the influence of Scandinavian words of same root. So, the O.E. *bread* which meant "piece" acquired its modern meaning by association with the Scandinavian *brand*. The O.E. *dream* which meant "joy" assimilated the meaning of the Scandinavian *draum* (with the Germ. *Traum* "dream" and the R. *дрѣма*). With the famous Battle of Hastings, when the English were defeated by the Normans under William the conqueror, we come to the eventful epoch of the Norman Conquest. The epoch can be called eventful not only in national, social, political human terms but also in linguistic terms. England became a bilingual country, and the impact on the English vocabulary made over this two-hundred-years period is immense: French words from the Norman dialect penetrated every aspect of social life. Here is a very brief list of examples of Norman French borrowings.

- Administrative words: **state, government, parliament, council, power.**
- Legal terms: **court, judge, justice, crime, prison.**
- Military terms: **army, war, soldier, officer, battle, enemy.**
- Educational terms: **pupil, lesson, library, science, pen, pencil.**

The Renaissance Period in England, as in European countries, this period was marked by significant developments in science, art and culture and also by revival of interest in the ancient civilizations of Greece and Rome and their languages. Hence, there occurred a considerable number of Latin and Greek borrowings. In contrast to the earliest Latin borrowings (1st c. B.C.), the Renaissance ones were rarely concrete names. They were mostly abstract words (for example **major, minor, filial, moderate, intelligent, permanent, to elect, to create**). There were naturally numerous scientific and artistic terms (**datum, status, phenomenon, philosophy, method, music**). The same is true of Greek Renaissance borrowings (for example **atom, cycle, ethics and esthete**).

The Renaissance was a period of extensive cultural contacts between the major European states. Therefore, it was only natural that new words also entered the English vocabulary from other European languages. The most significant once more were French borrowings. This time they came from the Parisian dialect of French and are known as Parisian borrowings. Examples: **regime, routine, police, machine, ballet, matinee, scene, technique, bourgeois** etc. One should note that these words of French origin sound and "look" very different from their Norman predecessors. Italian also contributed a considerable number of words to English, e.g. **piano, violin, opera, alarm, colonel.**

The grammatical structure is essentially Germanic having remained

unaffected by foreign influence. It is probably of some interest to mention that at various times purists have tried to purge the English language of foreign words, replacing them with Anglo-Saxon ones. One slogan created by these linguistic nationalists was: "Avoid Latin derivatives; use brief, terse Anglo-Saxon monosyllables". The irony is that the only Anglo-Saxon word in the entire slogan is "Anglo-Saxon"

Now let us to the first column of the table representing the native element, the original stock of the English vocabulary. The column consists of three groups, only the third being dated: the words of this group appeared in the English vocabulary in the 5th c. or later, that is, after the Germanic tribes migrated to the British Isles. As to the Indo-European and Germanic groups, they are so old that the tribal languages of the Angles, the Saxons, The Jutes, by the time of their migration, contained only words of Indo-European and Germanic roots plus a certain number of the earliest Latin borrowings [3, p.262].

By the relations: **father, mother, brother, son, daughter.**

Parts of human body: **foot, nose, lip, heart.**

Animals: **cow, swine, goose.**

Plants: **tree, birch, corn.**

Time of day: **day, night.**

Heavenly bodies: **sun, moon, star.**

Numerous adjectives: **red, new, glad, sad.**

The numerals from one to a hundred.

Pronouns- personal (except they which is a Scandinavian borrowing); demonstrative. Numerous verbs: be(Р.быть), stand (Р.стоять), sit (Р.сидеть), eat(Р.есть) and know (Р.знать).

The Germanic element represents words of roots common to all or most Germanic languages. Some of the main groups of Germanic words are same as in the Indo-European element.

Parts of the human body: **head, hand, arm, finger, bone.**

Animals: **bear, fox, calf.**

Plants: **oak, fir, grass.**

Natural phenomena: **rain, frost.**

Seasons of the year: **winter, spring, summer.**

Landscape features: **sea, land.**

Human dwellings and furniture: **House, room, bench.**

Sea-going vessels: **boat, ship.**

Adjectives: **green, blue, white, small, thick, high, old, good.**

Verbs: **see, hear, speak, tell, say, answer, make, give, drink.**

It has been mentioned that the English proper element is, in certain respects, opposed to the first two groups. Not only can it be approximately dated, but these words have another distinctive feature: they are specifically English having no cognates in other languages whereas for Indo-European and Germanic words such cognates can always be found, as for instance, for

the following words of the Indo- European group.

Star: (Germ. Stern), (Lat. Stella), (Gr.Aster).

Sad: (Germ, Satt), (Lat. Satis), (R.сыт)

Stand: (Germ.stehen), (Lat. Stare), R стоять)

Here are some examples of English proper words. These words stand quit alone in the vocabulary system of Indo-European languages: **bird, boy, girl, lord, lady, woman, daisy, always.**

- Autumn is a French borrowing.

- Cognates – words of the same etymological root, of common origin of “native servant”).

The explanation is simple: these words have been borrowed by Russian from English and therefore are not cognates of their English counterparts.

It should be taken into consideration that the English proper element also contains all the later formations, that is words which were made after the 5th c. according to English word-building patterns both from native and borrowed root and the native suffix belongs to the English proper element. It is natural, that the quantity of such words is immense.

Consequently, the Norman invasion initiated a vast borrowing of Latin-based words into English. Entire vocabularies were borrowed from Norman French:

Governmental: **count, heraldry, fine, noble, parliament.**

Military: **battle, ally, alliance, ensign, admiral, navy, aid, gallant, march, enemy escape, peace, war**(cf. guerilla).

Judicial system: **judge, jury, plaintiff, justice, court, suit, defendant, crime, felony, murder, petty/ petit, attorney, marriage** (Anglo-Saxon wedding), heir.

Ecclesiastical: **clergy, altar, miracle, preach, pray, sermon, virgin, saint, friar/ frere.**

Cuisine: **sauce, boil, filet, soup, pastry, fry, roast, toast.**

New personal names: **John, Mary** (Biblical Hebrew and Greek names) and Norman French (**Richard, Charles**).

Classification of borrowings according to their borrowed aspect

Borrowings can be classified according to different criteria:

- a) According to the aspect which is borrowed;
- b) According to the language from which the word is borrowed;
- c) According to the degree of assimilation.

There are the following groups: phonetic borrowings, translation loans, semantic borrowings, morphemic borrowings.

Professor A. Nikolenko points out that assimilation of a loan word is used to denote a partial or total confirmation to the phonetic, graphic, morphological standards of the receiving language and its semantic system.

Phonetic assimilation comprises changes in stress and sound form. Sounds that were alien to the English language were fitted into it. The stress in borrowings is usually transferred to the first syllable. Phonetic adaptation is

a very lasting process. If we compare the Norman borrowings (**table, plate, courage, chivalry**) that have long been present in the system of the English language and later Parisian borrowings (**regime, ballet, café, valise**) the latter still sound French, though some of them were borrowed as early as in the 15-th century. The degree of phonetic adaptation depends on the period of borrowing. Since the process of assimilation of borrowings includes changes in sound-form, morphological structure, grammar characteristics, meaning and usage Soviet linguists distinguish phonetic, grammatical and lexical assimilation of borrowings. Phonetic assimilation comprising changes in sound-form and stress is perhaps the most conspicuous. Sounds that were alien to the English language were fitted into its scheme of sounds. For instance, the long [e] and [ɛ] in recent French borrowings, alien to English speech, are rendered with the help of [ei] (as in the words **communiqué, café**).

Familiar sounds or sound combinations the position of which was strange to the English language, were replaced by other sounds or sound combinations to make the words conform to the norms of the language, e.g. German **spitz** [ʃpits] was turned into English [spits]. Substitution of native sounds for foreign ones usually takes place in the very act of borrowing. But some words retain their foreign pronunciation for a long time before the unfamiliar sounds are replaced by similar native sounds.

Even when a borrowed word seems at first sight to be identical in form with its immediate etymon as OE.**skill**< Scand. **skil**; OE.**scinn**< Scand. **skinn**; OE.**ran**< Scand. **ran** the phonetic structure of the word undergoes some changes, since every language as well as every period in the history of a language is characterised by its own peculiarities in the articulation of sounds.

The degree of assimilation of borrowings depends on the following factors:

- a) from what group of languages to which the borrowing language belongs it is assimilated easier;
- b) in what way the word is borrowed: orally or in the written form, words borrowed orally assimilated quicker;
- c) how often the borrowing is used in the language, the greater the frequency of its usage, the quicker it is assimilated;
- d) how long the word lives in the language, the longer it lives, more than assimilated it is.

Accordingly, borrowings are subdivided into: *completely assimilated, partly assimilated and non-assimilated (barbarisms)* [4, p. 496].

Borrowings non-assimilated phonetically. Here belong words with the initial sounds /v/ and /z/, for example **voice, zero**. In native words these voiced consonants are used only in the intervocalic position as allophones of sounds /f/ and /s/ (**loss-lose, life-live**). Some Scandinavian borrowings have consonants and combinations of consonants which were not palatalized for example /sk/ in the words: **sky, skate, ski** etc (in native word we have the palatalized sounds denoted by the digraph 'sh', for example **shirt**); sounds /k/

and /g/ before front vowels are not palatalized for example **girl, get, give, kid, kill, kettle**. In native words we have palatalization, for example **German, child**. Some French borrowings retain special combinations of sounds, for example /a:3/ In the words: **camouflage, bourgeois**, some of them retain the combination of sounds /wa:/ in the words: **memoir, boulevard**.

"God Save the Queen" is one of the first songs to be used as a national anthem. In the beginning of the 19th century, when the song became Great Britain's national anthem, it was uncommon for countries to have national anthems, which they used for nationalistic purposes [4, p.230].

Results and discussion of the anthem. "God Save the Queen" consists of 92 different words. Of the 92 words, 29 belong to the group of nouns. 24 words are verbs and 17 are adjectives. Five words are adverbs, six are prepositions and three conjunctions. Six pronouns were found and one definite article and one interjection. The 92 words were then analyzed regarding their origin. The outcome was approximately that what I had expected. 57 words, which accounts to 62% of all investigated words were of Old English origin, 22 words or 24% of the words were Old French loanwords. 5.4% or five of the 92 words were loanwords from Old Norse, while 2.2% or two words were of Anglo-French origin. 4.4% of all words or four words had been borrowed from Latin directly, and 1% had been borrowed from Middle German. One word or 1% of all investigated words was of unknown origin. Borrowings in "God saves the Queen" :

Old English 62%

Old French 24%

Old Norse 5.4%

Latin 4.4%

Anglo French 2.2%

Middle German 1%

Unknown origin 1%

To conclude, in the history of English language the borrowings play great role, because most of speakers of English language are using the different types of borrowings. A borrowed word from other languages is characteristic of English throughout its history. More than two thirds of the English vocabulary is borrowings. Mostly they are words of Romanic origin (Latin, French, Italian. and Spanish). Borrowed words are different from native ones by their phonetic structure, by their morphological structure and also by their grammatical forms. It is also characteristic of borrowings to be non-motivated semantically.

REFERENCES

1 Абилова Р.Д. К вопросу о заимствованиях к вопросу в русской геологической терминологии // Вестник КазУМОиМЯ им.Аблай хана? серия «Филологические науки» – 2015. - № 5 (14). – С. 26.

2 Зырянова А.В. Теоретическая фонетика английского языка // Учебник. – Челябинск, 2016. – 154 с.

3 Grega J. Borrowing as a Word-Finding Process in Cognitive Historical Onomasiology. NY., 2000. – 325 p.

4 Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка. – М.: Дрофа, 2001. – 262 с.

5 Леонтьева С.Ф. Теоретическая фонетика современного английского языка. – Учебник на английском языке. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Менеджер, 2011. – 360 с.

АССИМИЛЯЦИЯ ЗАИМСТВОВАНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Алибаева Г.К.¹, Абдильман С.²,

¹ст.преп. кафедры практики речи и коммуникаций, ассоциированный профессор
КазУМОиМЯ им. Абылай хана

²студентка педагогического факультета иностранных языков,
Алматы, Казахстан, Email: alibaeva-gk@mail.ru

Авторы подчеркивают фонетические особенности заимствованных слов и их ассимиляцию в английском языке, вводя краткую историю и развитие заимствований.

Ключевые слова: ассимиляция, заимствованные слова, этимология, степень ассимиляции.

КІРМЕ СӨЗДЕРДІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АССИМИЛЯЦИЯСЫ

Алибаева Г.К.¹, Абдильман С.²,

¹ст.преп. кафедры практики речи и коммуникаций, ассоциированный профессор
КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

²студентка педагогического факультета иностранных языков,
Алматы, Казахстан, alibaeva-gk@mail.ru

Авторлар кірме сөздердің қысқаша тарихы мен дамуын енгізе отырып, ағылшын тіліндегі кірме сөздердің фонетикалық ерекшеліктерін атап көрсетеді.

Тірек сөздер: ассимиляция, кірме сөздер, этимология, ассимиляция дәрежесі.

Статья поступила 17. 05. 2018 г.

THE PHENOMENON OF THE GAME IN THE FORMATION OF SPEECH COMPETENCE

Bayandina S.Zh.¹, Nebogina S.A.²

¹Doctor of Philology, professor of Pavlodar State Pedagogical University,

²4-year student specializing in preschool education and training
Pavlodar, Kazakhstan, e-mail: bayandina2004@mail.ru

This article deals with the concept of the didactic game, its types, and its role in the development of preschool-age children's speech.

Keywords: speech, didactic game, preschool age, the grammatical structure of speech, grammatical system of speech, development of coherent speech.

УДК 81.1
МРНТИ 16.21.07

ФЕНОМЕН ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Баяндина С.Ж.¹, Небогина С.А.²,

¹д.ф.н, проф. Павлодарского государственного педагогического университета,
²студентка 4 курса Павлодарского государственного педагогического университета
Павлодар, Казахстан, e-mail: bayandina2004@mail.ru

В данной статье рассматривается сущность понятий игра, аспекты изучения игры, дидактическая игра, ее виды, влияние дидактической игры на развитие речи детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: речь, дидактическая игра, дошкольный возраст, грамматический строй речи, формирование, развитие связной речи.

Игра представляет собой разновидность физической и интеллектуальной деятельности, которая лишена прямой практической целесообразности и предоставляет индивиду возможность самореализации, выходящей за рамки его актуальных социальных ролей. Игра в жизни детей и взрослых людей выполняет коммуникативную, деятельностьную, компенсаторную, воспитательную, педагогическую, прогнозирующую, моделирующую функции. Игра, сопровождающая развитие человечества на протяжении его существования, становится объектом научных исследований. Феномен игры как научного изучения рассматривается в работах Ф. Шиллера, Г. Спенсера, В. Вундта, К. Грооса, Ф. Бойтендайка, К. Бюлера, В. Штерна, З. Фрейда, Э. Эриксона, К. Коффка. Игру как центральное понятие теории игры исследовали Й.Хейзинг и Э.Финк.

Выделяются различные аспекты изучения игры. Феномен игры был рассмотрен в философии, эстетике, культурологии, семиотике, логике, лингвистике, психологии, педагогике, искусствоведении, социологии, математической теории, теории управления. Различные исследовательские подходы выделяются в работах зарубежных ученых.

Слово игра имеет следующее толкование: Игра -ы, мн. игры, игр, играм, ж.1. см. играть. 2. Занятие, служащее для развлечения, отдыха, спортивного соревнования. Шахматная игра. Спортивные игры. Азартные игры. Опасная игра (перен.: о рискованном предприятии). 3. Комплект предметов для такого занятия. Продажа детских настольных игр. Карточные игры. 4. мн. Спортивные соревнования. Олимпийские игры. 5. Создание типичных для профессии ситуаций и нахождение в них практических решений. Деловая игра (моделирование производственной ситуации в целях выработки наиболее эффективных решений). Управленческие игры. Военная игра (решение тактических задач на местности и по топографическим картам).

В языке имеются устойчивые сочетания слов со словом игра:

Игра природы – что-н. необычное, небывалое, феномен (во 2 знач.).

Игра слов – шутка, основанная на одинаковом звучании разных слов, каламбур.

Игра судьбы –непредвиденная случайность в жизни.

Игра воображения — фантазия, плод фантазии, выдумки. И

Игра не стоит свечо деле, занятии, которое не оправдывает затраченных усилий.

Наиболее часто встречаемое определение игры это – вид непродуктивной деятельности, мотив которой заключается не в результатах, а в самом процессе

В терминологическом значении философии игра определяется как понятие, фиксирующее процессуальность, самодостаточную как в онтологическом (поскольку механизмом реализации игры является свободное самоизъявление соответствующего субъекта или в постнеклассике феномена), так и в аксиологическом.

В психологии игра представлена как активность индивида, направленная на условное моделирование той или иной развернутой деятельности, как деятельность ребенка в условных ситуациях, моделирующих реальные. В игре, как особом исторически возникшем виде общественной практики, воспроизводятся нормы человеческой жизни и деятельности, овладение которыми обеспечивает приобщение к культуре, познание предметной и социальной действительности, интеллектуальное, профессиональное, эмоционально-волевое и нравственное становление и развитие личности.

Существует множество формулировок и описаний игры в педагогике, приводим некоторые из них, где игра

- один из видов деятельности, значимость которой заключается не в результатах, а в самом процессе. Способствует психологической разрядке, снятию стрессовых ситуаций, гармоничному включению в мир человеческих отношений. Особенно важна для детей, которые через воспроизведение в игровом процессе действий взрослых и отношений между ними познают окружающую действительность. Игра служит физическому, умственному и нравственному воспитанию детей.

- форма деятельности в условных ситуациях, направленная на воссоздание и усвоение общественного опыта, фиксированного в социально закреплённых способах осуществления предметных действий, в предметах науки и культуры.

- форма деятельности в условных ситуациях, направленная на воссоздание и усвоение общественного опыта, фиксированного в социально закреплённых способах осуществления предметных действий, в предметах науки и культуры.

Особенности детской игры исследовались М.Я. Басовым, П.П. Блонским, Л.С. Выготским, Е.А. Аркиным, А.Н. Леонтьевым, Д.Б. Элькониним, А.П. Усовой и др.

Формирование речевой компетенции детей осуществляется различными средствами, одним из таких средств является дидактическая игра. Речевая компетенция предопределяет умение

ребёнка практически пользоваться родным языком в конкретных ситуациях общения, используя речевые, неречевые (мимика, жесты, движения) и интонационные средства выразительности речи в их совокупности. Речевая компетенция ребёнка состоит из лексической, грамматической, фонетической, диалогической, монологической, коммуникативной компетенций. Основными задачами в формировании речевой компетенции являются развитие звуковой культуры, расширение словаря, развитие грамматической стороны речи, формирование связной речи детей.

Как известно, речь - один из наиболее мощных факторов и стимулов развития ребенка. Без речевого окружения ребенок никогда не заговорит. Игра для старших дошкольников продолжает оставаться одним из главных средств и условий речевого развития. Игра пополняет знания дошкольников, выступает средством их всестороннего развития, обогащает словарный запас, помогает избегать назойливой назидательности.

В дошкольном возрасте игра является основным видом деятельности. Развивающий потенциал дидактических игр экспериментально доказан, кроме того они соответствует возрастным потребностям, что существенно оптимизирует речевую деятельность детей, что создаст предпосылки для адаптации к последующему школьному обучению. Между тем, в дошкольных учреждениях уделяется недостаточно внимания использованию именно дидактических игр в качестве средства развития речи детей старшего дошкольного возраста, несмотря на их доступность и наглядность. Именно этими факторами и обусловлена актуальность данной статьи.

Проблемой роли дидактических игр в развитии речи детей занимались многие педагоги и методисты: А. Акшина, В.Г. Коваленко, Л. Чилинрова, Б. Спиридонова, Ф.К. Блехер, А.С. Ибрагимова, Н.М. Коньшева, М.Т. Салихова и др.

Дидактическая игра (от греч. *Didaktikos* – поучительный) – специально созданная игра, выполняющая определенную дидактическую задачу, скрытую от ребенка в игровой ситуации за игровыми действиями. Многие дидактические игры составлены по принципу самообучения, когда сама игра направляет ребенка на овладение знаниями и умениями [1, с.67].

Применительно к образовательной деятельности в дошкольном учреждении, как отмечает В.Н. Аванесова, дидактические игры – это «игры, в которых процесс обучения детей осуществляется опосредованно, через различные элементы занимательного и одновременно познавательного материала, с которым взаимодействуют дети» [2, с.105].

Дидактические игры направлены на решение конкретных задач обучения детей, но в то же время в них проявляется развивающее и

воспитательное влияние игровой деятельности. Игру можно назвать восьмым чудом света, так как в ней заложены огромные воспитательные, образовательные и развивающие возможности.

Характерная особенность дидактической игры – связь учебных элементов с элементами игры. Дидактическая игра представляет собой сочетание наглядности, слова воспитателя и действий самих детей с игрушками, игровыми пособиями предметами, картинками и т.д.

Как отмечал А.Н. Леонтьев, дидактические игры относятся к «рубежным играм», представляя собой переходную форму к той неигровой деятельности, которую они подготавливают [3, с.80]. Эти игры способствуют развитию познавательной деятельности, интеллектуальных операций, представляющих собой основу обучения.

А.И. Сорокина отмечает, что общим в дидактических играх является направленность их содержания на ознакомление детей с предметами, фактами, явлениями окружающей жизни, на формирование правильного отношения к ним, способности противостоять отрицательным фактам и явлениям [4, с.83].

Известный педагог Е.И. Тихеева высоко ценила дидактическую игру, ее роль в ознакомлении детей с предметами, явлениями окружающей жизни, возможности сенсорному воспитанию и развитию речи, развитию активного словаря детей [5, с.55]. Ею были сформулированы требования к системе и содержанию дидактического материала и дано его описание.

Дидактические игры выполняют две основные функции – обучающую и развивающую. Обучающая функция достигается за счет проблемного содержания игры и дидактической цели [6, с.61]. В игровой ситуации дидактическая цель ставится перед детьми в форме игровой задачи. Развивающая функция дидактической игры состоит в том, что в ней формируется умение подчиняться правилам, так как от точности их соблюдения зависит и исход игры [7, с.113].

А.К. Бондаренко указывает, что в дошкольной педагогике все многообразие дидактических игр объединяется в три основных вида: 1) игры с предметами (игрушками), 2) настольно-печатные и 3) словесные игры.

Игры с предметами – это такие игры, в которых используются игрушки и реальные предметы. Ценность этих игр в том, что с их помощью дети знакомятся со свойствами предметов, величиной, цветом.

Настольно-печатные игры разнообразны по содержанию, обучающим задачам, оформлению (парные картинки, лото, домино, лабиринты, разрезные картинки, кубики, пазлы). Они помогают уточнять и расширять представление детей об окружающем мире, систематизировать знания, развивать мыслительные процессы.

Словесные дидактические игры построены на словах и действиях играющих. В них дети самостоятельно решают разнообразные мыслительные задачи и высказывают свое мнение: описывают предметы,

выделяя характерные их признаки, отгадывают их по описанию, находят сходства и различия и т.д.

Отличительной особенностью дидактической игры является её специфическая структура, включающая ряд компонентов: цель, дидактическая задача, содержание, игровые действия, средства, правила, результат (А.К. Бондаренко, А.И. Сорокина, Е.И. Удальцов):

1) Цель дидактической игры – реализация дидактической и игровой задачи. Дидактическая задача направлена на конкретизацию, уточнение, систематизацию знаний; усвоение способов умственной и практической деятельности

2) Дидактическая задача. Наличие дидактической задачи подчеркивает

обучающий характер игры. В дидактической игре задача носит игровой характер и определяет игровые действия, становится задачей самого ребенка, возбуждает желание и потребность решить ее, активизирует игровые действия.

3) Содержание дидактической игры - те сферы окружающей действительности, те представления об окружающем мире (предметы, явления, природа, люди, их взаимоотношения, быт, труд, события общественной жизни), которые находят в ней отражения.

4) Игровые действия. Игровое действие – это, по определению Д.Б. Эльконина, «проявление активности детей в игровых целях» [8, с.106].

5) Важнейшим структурным элементом дидактической игры являются ее средства - игровой материал, игровое пространство, взаимоотношение обусловленные правилами игры между участниками.

6) Правила. Основная цель правил игры - организовать действия, поведение детей. Правила могут разрешать, запрещать, предписывать что-то детям в игре, делает игру занимательной, напряженной.

Следует заметить, что в работе над семантической стороной языковых единиц важно использование теории языковой игры. Термин «языковая» впервые использован Л. Витгенштейном в работе «Философские исследования», где он говорит, что «весь процесс употребления слов в языке можно представить и в качестве одной из тех игр, с помощью которой дети овладевают родным языком. Я буду называть эти игры «языковыми играми» и говорить иногда о некоем примитивном языке как о языковой игре. Языковой игрой я буду называть также единое целое: язык и действия, с которыми он переплетен» [9, с.83].

В языкознании использование термина «языковая игра» усилилось после выхода в свет монографии «Русская разговорная речь». Исследователи языковой игрой называют такие явления, «когда говорящий «играет» с формой речи, когда свободное отношение к форме получает эстетическое задание, пусть самое скромное. Это может быть незатейливая шутка, и более или менее удачная острота, и каламбур, и

разные виды тропов (сравнения, метафоры, перифразы и т.п.) [10,с.215].

Использование дидактических игр для формирования речевой компетенции дошкольников – это целенаправленный и систематический процесс, который включает руководство играми, что требует от педагога большой, продуманной работы в процессе их подготовки и проведения.

Для подтверждения рабочей гипотезы, нами было проведено экспериментальное исследование развития речи у старших дошкольников в возрасте 5-6 лет. Исследование проводилось на базе ГУ «Равнопольская ООШ» и ГУ «Константиновская СОШ» в период с января по апрель 2018 года.

В исследовании приняли участие 14 детей, воспитанники классов дошкольной подготовки, которые были разделены на две группы по 7 детей – контрольную и экспериментальную.

Для определения уровня речевого развития старших дошкольников были разработаны следующие методики: Методика «Серия картинок», методика «Звуковая схема», методика «Покажи картинку (квазиомонимы)».

Подробно остановимся на методике «Серия картинок».

Цель методики: определить умеет ли ребенок логически мыслить при установлении причинно-следственных связей и при раскладывании картинок по порядку; насколько развито творчество при придумывании конца рассказа; насколько самостоятельно рассказывает, или как быстро использует помощь педагога; насколько богат словарный запас и правильно ли соединяет слова в предложении; проявляет ли творчество или речь шаблонна.

Описание методики: ребенку предлагается составить рассказ по серии картинок, разложенных воспитателем в беспорядке на столе, либо стопкой, но тоже в неправильном порядке. Последнюю картинку воспитатель сам кладет в конце в перевернутом виде.

Обработка результатов.

Главными критериями оценки рассказа дошкольника класса дошкольной подготовки являются самостоятельность, логичность, полнота и творчество. Для объективного определения уровня составления рассказа воспитатель должен четко и в определенной последовательности задавать вопросы и отмечать в ходе обследования, какую помощь оказывал ребенку.

Интерпретация результатов: чтобы быть объективным, точным в оценке уровня речевого развития огромное значение имеют наблюдения воспитателя за ребенком в течение длительного времени, которые следует обязательно учитывать при данной речевой диагностике.

Как показало исследование, уровень развития связной речи в обеих группах примерно одинаков.

Так, 29 % детей экспериментальной группы и 14% из контрольной группы показали высокий уровень развития связной речи.

Они сразу приступали к рассказыванию. Причем, начало рассказа выходило за рамки картинки: «Пошла девочка гулять...», «Однажды кошка бегала во дворе и нашла гнездо...» и т.д. Довольно грамотно использовали межструктурные связи, например: «В это время...» и межфразовые связи, например: «вдруг», «когда», «пока».

Средний уровень развития связной речи показали 43% детей экспериментальной и 43% из контрольной группы.

Они сами обнаруживали допущенные в ходе рассказа ошибки и исправляли их. Последовательно и логично составляли рассказ, работали самостоятельно или с одним-двумя наводящими вопросами.

Низкий уровень развития связной речи показали 29% экспериментальной группы и 43% контрольной группы.

В ходе рассказа ошибки не видят, и воспитателю приходится оказывать помощь в установлении причинно-следственных связей, выясняя, что было сначала, а что потом. Некоторым детям требовалась помощь воспитателя в раскладывании последовательных картинок, наводящие вопросы к каждой картинке.

После окончания работы по развитию речи старших дошкольников нами была проведена повторная диагностика (контрольный эксперимент), чтобы убедиться, что выбранная нами программа развития речевых способностей детей дала положительные результаты.

Детям экспериментальной и контрольной групп были вновь предложены те же задания. Базовой методикой, по-прежнему, выступала методика «Серия картинок», которая позволила исследовать разные уровни речевого развития детей. Результаты проведенного исследования приведены ниже.

Как показало контрольное исследование, уровень развития связной речи в экспериментальной группе существенно вырос. Ни один ребенок не показал низкий уровень развития связной речи. Все дети успешно справились с заданием – 48% детей показали высокий уровень.

Средний уровень развития связной речи показали 52% детей экспериментальной группы. Они сами обнаруживали допущенные в ходе рассказа ошибки и исправляли их. Последовательно и логично составляли рассказ, работали самостоятельно или с одним-двумя наводящими вопросами.

Уровень развития связной речи в контрольной группе остался практически неизменным. Некоторые дети немного улучшили свои результаты, за счет повторного проведения задания, а некоторые, наоборот, выполнили задание хуже. Им все время требовалась помощь воспитателя.

Таким образом, из всего сказанного следует, что дидактическая игра имеет колоссальное влияние на развитие речи детей дошкольного возраста. Роль дидактических игр в развитии речи детей заключается в том, что они служат средством обучения и являются огромным

источником познавательной деятельности, помогают закреплять знания.

С помощью данных игр дети учатся сравнивать, обобщать, рассказывать, благодаря чему у них развивается связная речь, обогащается словарь, формируется четкое звукопроизношение, повышается грамматический строй речи, все действия сопровождаются словом, беседой. Следовательно, исходя из данных экспериментального исследования мы можем сделать вывод, что мы правильно выбрали способ развития всех компонентов речевого развития детей старшего дошкольного возраста.

Значит, наша гипотеза, выдвинутая в начале исследования, нашла подтверждение – дидактические игры способствуют речевому, эстетическому и нравственному развитию детей старшего дошкольного возраста.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2015. – 523 с.
- 2 Аванесова В.Н. Дидактические игры // Сенсорное воспитание в детском саду. – М.: Просвещение, 2016. – 355 с.
- 3 Леонтьев А.А. Психология общения. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Смысл, 2010. - 365 с.
- 4 Сорокина А.И. Дидактические игры в детском саду. – М., 2012. – 207 с.
- 5 Тихеева Е.И. Развитие речи детей: Пособие для воспитателей детского сада. – М.: Просвещение, 2011. – 235 с.
- 6 Бондаренко А.К. Дидактические игры в детском саду. - М: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 158 с.
- 7 Удальцова Е.И. Дидактические игры в воспитании и обучении дошкольников. – Минск: Новый Путь, 2013. – 186 с.
- 8 Занько Т.С. Игра и учение / Т.С. Занько, Ю.С. Тюников, С.М. Тюникова. – М.: Логос, 2012. – Ч. 1. – 125 с.
- 9 Витгенштейн Л. Философские исследования. – М., 1995.
- 10 Земская Е.А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковая игра // Русская разговорная речь. – М., 1983.

СӨЙЛЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОЙЫН ФЕНОМЕНІ

Баяндина С.Ж.1, Небогина С.А.2,

1 ф.ғ.д., проф., Павлодар мемлекеттік педагогика университеті,

2 Павлодар мемлекеттік педагогика университеті 4 курс студенті,

Павлодар, Қазақстан, bayandina2004@mail.ru

Бұл мақалада «дидактикалық ойын» ұғымының мәні, оның түрлері, зерттеу аспектілері, мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеуін дамытуға дидактикалық ойынның әсері қарастырылады.

Тірек сөздер: сөйлеу, ойын, дидактикалық ойын, мектепке дейінгі жас, сөйлеудің грамматикалық құрылымы, қалыптасуы, келісілген сөйлеуді дамыту.

Статья поступила 03.05.2018 г.

KAZAK LINGUISTIC FEATURES OF ECONOMIC MEDIATEXTS

Erkin P.¹

¹MA student in foreign philology

KazUIRand WL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: erkin.fariza1993@gmail.com

In this article the role of economic words, especially economic neologisms, international terms, borrowings in a language and urgency of economic terms in economic discourse are considered. On the base of this article one can make the conclusion that economic discourse in a speech form is not famous than the written form.

Keywords: economic discourse, discourse, a term, economic terms, neologisms, international terms, borrowings, new words.

ӘӨЖ 81'42

ҒТАМТ 16.21.07

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕДИАМӘТІНДЕРДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Еркін П.¹

¹шетел филологиясы мамандығының 2-ші курс магистранты;

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: erkin.fariza1993@gmail.com

Бұл мақалада қазақ тілді экономикалық дискурстағы сөздердің, атап айтқанда, экономикалық неологизм, интернационализм, кірме сөздер және экономикалық терминдердің маңыздылығы, жасалуы мен қолданылуы көрсетілген. Зерттеулер негізінде қазақ экономикалық дискурсының даму барысында ауызша түрі жазбаша түріне қарағанда әлі кең етек жаймағандығы айқындалды.

Тірек сөздер: экономикалық дискурс, дискурс, термин, экономикалық терминдер, неологизмдер, интернационализмдер, кірме сөздер, жаңа сөздер.

Әлем экономикасы, соның ішінде мемлекет экономикасының әрбір өзгерістері БАҚ беттерінде, яғни медиа мәтіндерде, өз көрінісін табады. Олардың бәріне ортақ қасиет – жеке адамдар арасында және қоғам мен адамдар арасында экономика саласындағы деректер мен оқиғалар туралы дер кезде ақпарат бере тұра, оларға деген көзқарас, қоғамдағы ролі мен ықпалы жөнінде пікір қалыптастыру. Ол ақпаратты қабылдай білу, түсіну / түсінбеу, келісу / келіспеу қатынасқа қатысушыларға (коммуниканттар): олардың тілді меңгеру деңгейі, білім мен танымына – және де уақыт ағымының жылдамдығы мен оқиғалардың тез айналуына байланысты. Экономикалық дискурстың тілі осы деректерге сай тілдік бірліктер, соның ішінде экономикаға қатысты лексика, арнайы терминдер, әртүрлі жанрға тән сөздер мен сөз тіркестерін, тұрақты тіркестерді (идиомаларды) қолдану арқылы ақпарат қабылдаушыға (адресат) әсер етіп, қатынас мақсатына жеткізеді [1, 42-б.]. ҚР мерзімді баспасөз беттерінде жария болатын экономикалық дискурс – еліміздің бірден-бір экономикалық мәселелері туралы айтатын дискурстар жиынтығы болып

табылады. Осы тұрғыда зерттеуші ғалым А.С. Боханова Қазақстан Республикасы басылымдардағы экономикалық дискурсы келесі факторлармен түсіндіріледі дейді:

- мемлекет тәуелсіздігінің тарихи-мәдени дәуірімен;
- басылымның идеологиялық көзқарасымен;
- дискурсты құрушы сөйлеушінің бұл жағдайда жазушының тәуелсіз мемлекеттің экономикалық деңгейі туралы позициясымен;
- сөйлеушінің қолданатын прагмемалары мен олардың реципиентке әсер ету мүмкіншілігімен;
- диалогқа қосылу ашықтығымен [2, 5-б.].

Зерттеу жұмысы барысында біз экономикалық дискурсты құрайтын медиа кеңістігінде жарияланған экономика тақырыбындағы мәліметтердегі сөздердің қолданылу аясына талдау жасадық. Зерттеуіміздің дереккөздері ретінде мерзімді баспасөз беттерінде жарық көрген экономикалық мақалаларды алдық. Себебі белгілі ресейлік ғалым В.В. Красныхтың пайымдауы бойынша, «мәтін мен дискурстың құрылымына, оларды жасау және қабылдау үдерісіне, жалпы коммуникацияға оларды нақты танып білу, анықтау және жүйелі тұрғыда құрамдауға мүмкіндік беретін бірқатар фактор әсер етеді» [3] на построение текста и дискурса, на процессы их порождения и восприятия, на коммуникацию в целом влияет целый ряд факторов, поддающихся выявлению, описанию и структуризации именно в системном аспекте

Аталмыш сөздерді талдай келе қазіргі таңдағы экономика саласындағы мерзімді баспасөз беттерінде қолданылатын экономикалық реңкті сөздердің пайыздық көрсеткішін анықтауға тырыстық. Бұл мақалада экономикалық мәтіндердің лингвистикалық ерекшеліктерін лексикалық бірліктердің мазмұны, құрылымы, қолданыс аясы мен тілде пайда болу жолдары және мәтіндегі прагматикалық қызметі тұрғысынан зерттедік. Зерттеу барысында экономикалық мәтіндердің лексикалық ерекшеліктерін терминологиялық лексика құрайтыны белгілі болды. Сонымен қатар термин емес, жалпыхалықтық сөздер де экономикалық мазмұнды мәтіндерде экономикалық реңктерді сіңіріп, жалпы мәнмәтінге сай мағынада қолданылатыны айқындалды. Мысалы, тарту, құю етістіктер ақша, қаржы, инвестиция сөздермен тіркесе қолданылған мәнмәтінде бірінші тура мағынасында емес, жаңа, экономикалық реңктегі мағынаны білдіреді. Ал күнделікті қарапайым тіршілік қарым-қатынаста: «Иә, кеше айтып отыр едің, құйдың ба? Үлгердің бе? Қарызыңды өтедің ғой?» деген сөйлеушінің репликасында құю етістігінің ауыспалы мағынасы тек сөйлесу жағдаятынан ғана, яғни

кең мәнмәтіннен анықталып тұр.

Бүгінгі күні қазақ, ағылшын, орыс және өзгеде тілдерде интернационалды лексиканың кең етек жаюына байланысты, халықаралық сөздер кез-келген тіл лексиконында маңызды рөл атқаратыны анықталды. Халықаралық лексика құрамына негізінен әр түрлі тілдерде сөдің сыртқы формасы бірдей немесе кездейсоқ көрініс табатын сөздер жатады. Ал, қазақ және ағылшын тілдеріндегі интернационалды лексикаға үңілетін болсақ, онда қазақ тіліндегі көптеген ұғымдар ағылшын тіліндегі ұғымдармен сәйкес келетіні зерттеу барысында белгілі болды.

Экономикалық мәтіндерді қарастыру барысында мынадай заңдылықтар анықталды:

1. Халықаралық сөздердің басым бөлігін терминдер құрайды; (management-менеджмент, economics-экономика, audit-аудит, amortization-амортизация)

2. Халықаралық сөздер жалпы экономикалық мәтіндердегі сөздің 3% құрайды;

3. Барлық халықаралық сөздердің тек 8 % мағыналық тұрғыдан ағылшын және қазақ тіліндегі мәтіндерде толықтай сәйкес келетіні белгілі болды; (model-модель, dividend –дивиденд, бюджет).

Интернационализмдердің экономикалық дискурста көп кездесетіні туралы төменде көрсетілген мысалдардан байқауға болады.

Сондай-ақ, экономикалық мәтіндердегі тілдік бірліктерді қарастыру барысында халықаралық жалпыға түсінікті сөздерден бөлек неологизмдер де көптеп көрініс табуы айқындалды. Қазақ тілді ғылыми еңбектерде аталмыш ұғым: «неологизмдер немесе жаңа сөздер –жаңа заттарды немесе ұғымдарды, сондай-ақ бұрын басқаша аталып келген заттар мен ұғымдарды таңбалау үшін жаңадан жасалған сөздер» деп түсіндірілген.

Мысалы, «Жас Алаш» газетінде жарық көрген «Келімбетов қиялмен қаржы қамалын тұрғызбақ» атты Елнұр Бақытқызының мақаласындағы экономикалық сөздердің қолданылу аясын қарастыратын болсақ [4]:

«Есепке жүйрік» дейтін Қайрат Келімбетов алдағы бес жылда болмады деген жағдайда елге 5 миллиард доллар алып келмек. Ал 10 жыл ішінде 40 миллиард доллар тартпақ. Бірақ бұл есептің өзі нақты емес. Биылғы жылдың қаңтарынан жұмысын бастаған, бірақ тұсаукесері жазда өтетін Астана халықаралық қаржы орталығына мемлекет біраз қаржысын құятын түрі бар. Астана халықаралық қаржы орталығының басқарушысы Қайрат Келімбетов алдағы үш жылдың ішінде мемлекет аталған орталыққа 60 миллиард теңгеге жуық қаржы құятынын мәлімдеді. Мәселен, биылғы жылдың өзінде бюджеттен қаржы орталығына бөлінетін 20 миллиард теңге қарастырылып қойылған көрінеді. Алай-

да Қ.Келімбетов «мемлекет қазынасынан бөлінген ақша желге ұшып кетпейді, керісінше, өзін-өзі ондаған есе көлемде ақтап, бүкіл шығынды өтейді» деп отыр. Оның айтуынша, алдағы бес жылдың ішінде Астана халықаралық қаржы орталығы 3-5 миллиард доллар көлемінде пайда әкелмек» [4], - бұл экономикалық мәтін нақты дерек көздеріне негізделіп құрастырылған. Аталмыш мәтінде экономикалық реңкті байырғы төл сөздер мен неологизмдер, кірме сөздерді қолдану арқылы мәтіннің мәнін ашып отыр. Мысалы, қазына сөзі арабтың хазина, пайда - пайда деген сөзінен шыққан. Ал бюджет сөзі интернационалды терминдер қатарына жатады. Ақша ұғымы тілімізде бұрыннан қолданылып келе жатқандықтан төл сөздер қатарына жатқызамыз. Қазіргі таңда бұл ұғымды капитал деген жаңа кірме ұғыммен ауыстырып қолдану кең етек алуда. Қаржы сөзі француздің finance деген ұғымынан аударылған ұғым болып табылады.

«...Астана халықаралық қаржы орталығы ЭКСПО-2017 халықаралық көрмесі өткен аумақта орналаспақ. Қаржы орталығының жұмысы ағылшын құқығының принциптеріне негізделген, онда жеңілдетілген салық режимі, тәуелсіз сот жұмыс істемек. Атап айтқанда, қаржы орталығына қатысушылар мен органдар және олардың жұмысшылары 50 жылға дейін салықтың көптеген түрінен босатылмақ. Қазақстан барлық аймақта бірыңғай заң жүретін унитарлық мемлекет болғанына қарамастан, Астана халықаралық қаржы орталығында ерекше құқықтық аймақ мәртебесін беру үшін Конституцияға өзгерістер енгізілген болатын. Жоба бойынша, Астана халықаралық қаржы орталығы капитал нарығын дамыту, активтерді басқару, ауқатты жеке тұлғалардың дәулетін басқару, ислам қаржысы, жаңа қаржылық технологиялар тәрізді бағыттарды қамтиды. Келімбетовтің алдағы бес жыл ішінде қаржы орталығына құйған ақша толық өтеліп, 3-5 миллиард доллар көлемінде пайда әкеледі дегені – жоспарының бергі жағы ғана. Айтуынша, алдағы 10 жылдың көлемінде Астанадағы қаржы орталығы 40 миллиард доллар көлемінде инвестиция тартпақ. Президенттің бастамасымен құрылған Астана қаржы орталығы тәрізді Алматыда да 2004 жылы мемлекет басшысының идеясы негізінде Алматы өңірлік қаржы орталығының негізі салынған еді. Бұл орталыққа да 2006 жылы ерекше құқықтық мәртебе беретін заң қабылданып, 2009 жылы қатысушылардың арасындағы дау-дамайды реттейтін арнайы қаржылық сот, рейтингтік агенттік, академия, тауар биржасы құрылған еді. Дегенмен 2011 жылдың сәуірінде президент жарлығымен Алматы өңірлік қаржы орталығының жұмысы тоқтатылып, оның өкілеттілігі Ұлттық банкке берілген болатын. Қаржылық ахуал біршама тұрақты, теңгенің долларға шаққандағы

бағамы 120 теңгеден аспайтын шақта жұмыс істеген Алматыдағы қаржы орталығын сақтап қала алмаған болсақ, қазіргі қысылтаяң шақта жұмысын бастамақ Астана қаржы орталығы не теңіміз? Ол да бірнеше жылдан кейін Алматыдағы өңірлік қаржы орталығының кебін құшпай ма? Жалпы, Астанадағы қаржы орталығына бюджеттен бөлінгелі жатқан ақша, расымен, өзін-өзі ақтап, ондаған есе көлемде инвестициятартуға жол аша ма? Сарапшыларға осы сұрақтарды қойып көрген едік...» [4]. Жоғарыда көрсетілген мақала үзіндісінде салық, салық режимі, тауар биржасы, капитал нарығы, активтерді басқару, дәулетті басқару, ислам қаржысы, жаңа қаржылық технологиялар, инвестиция, қаржылық ахуал, теңге сынды экономикалық сөздер мен тіркестер қолданысын байқаймыз. Мысалы, активтерді басқару, дәулетті басқару атты тіркестер басқару деген етістіктің негізгі ошақ ретінде пайдалануы арқылы құралған. Жалпы, актив сөзі интернационалды кірме сөздерге жатады, ал дәулет – ежелден келе жатқан төл сөзіміз болып табылады. Келтірілген тіркесте оның туындысы дәулетті зат есімнің Табыс септіктегі түрі бола келе -ті жұрнақты сын есім ретінде басқару зат есімнің анықтауышы қызметінде қолданылуы да мүмкін. Прагматикалық тұрғыдан қарағанда, сын есім мен зат есімнен құрылған дәулетті басқару сөз тіркесі басқарудың үнемді, нәтижелі, оңтайлы екенін білдіреді. Міне осындай ұғымдар мен басқару етістігін тіркестіру барысында, аталмыш экономикалық ұғымдар көрініс тапқан. Ал салық сөзі орыс тілінің налог сөзінің аудармасы, тілдік қолданысымызда тәуелсіздік алған жылдардан кейін пайда болған жаңа ұғым болып табылады. Ал биржа – интернационалды кірме термин биржа ретінде қолданысқа ие. Аталмыш термин және орыс тіліндегі товар деген сөздің қазақ тіліне енген тауар деген фонетикалық нұсқасы тіркесе келіп тауар биржасы деген жаңа ұғымның тілімізде жаңа атауын қалыптастырып отыр. Сондай-ақ капитал нарығы – рынок капиталы деген ұғымнан шыққан, инвестиция – интернационалды ұғым болып табылады. Ал теңге сөзіне келсек, ол түркі тілдерінен ерте заманда орыс тіліне деньги нұсқасында еніп кеткен. Ал тауар биржасы, рейтингтік агенттік, ислам қаржысы, жаңа қаржылық технологиялар, инвестиция тарту, қаржылық ахуал сияқты сөз тіркестерін тілімізде көрініс тапқан неологизмдер деп қарастыруымызға болады.

Сонымен, аталмыш мақаланың сандық көрсеткіші бойынша, экономикалық реңкті сөздер мәтіннің жалпы 3,6% құрайды. Соның ішінде неологизмдер – 1,6%, кірме сөздер - 1%, төл сөздер -0,5% және интернационалды терминдер -0,5% құрайтыны белгілі болды.

Кесте 1 - экономикалық мағыналы сөздердің пайыздық көрсеткіштері

Сонымен қатар қазіргі қазақ экономикалық дискурста интернационалды ұғымдардан бөлек ең көп кездесетін бірліктерге қысқартылған сөздер, яғни аббревиатуралар, жатады. Арнайы зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, аббревиатуралар қазіргі таңдағы қарым-қатынастың прагматикалық ұстанымдарына әбден сай келеді [5, 29 б.]. Олар көбінесе белгілі бір мекемелердің немесе ұйымдардың атауы болуы мүмкін. Жасалу жолдарына байланысты аббревиатуралар бірнеше топқа бөлінеді. атаулардың бастапқы әріптерінің жинағы арқылы көптеген ұғымдар пайда болады. Аббревиатуралар құрамындағы сөздердің алғашқы әріптерден жинақталған болса, әріптен құрылған, немесе инициалды, деп аталады. Мысалы, қазіргі таңда экономикалық реңкті қысқартуларға назар аударатын болсақ: ЖІӨ-GDP (Gross domestic Product), БИН(Баламалы Инвестициялық Нарық) – АІМ (Alternative Investment Market), БИН (бизнес-идентификационный номер) немесе БСН (Бизнес сәйкестендіру номері) BIN (Business Identification Number), ЕЭО (Еуразиялық Экономикалық Одақ), ЖСӨ, ХВҚ, ЖШС және т.б. Құрамындағы сөздердің алғашқы дыбыстарынан жинақталған болса, дыбыстан құрылған, немесе акрофонетикалық, аббревиатура дейміз: АЕК (айлық есеп көрсеткіші). Аралас, құрамындағы сөздердің алғашқы әріптері мен дыбыстарынан жинақталған болса, әріп-дыбыс аббревиатура деп аталады: ААҚ (ашық акционерлік қоғам). Сонымен қатар тілімізде құрамындағы сөздердің алғашқы буындарынан жинақталған аббревиатуралар да аз емес. Олар көбінесе басқа тілділерін калькалау арқылы жасалған: Қазком (Қазақ коммерциялық банк). Дегенмен, кейбір

қысқартулар тек жазба дискурса ғана тән болып табылады, өйткені аталмыш атауды атағанда артикуляциялық қиындықтар туғызып, сөйлеу эстетикасын бұзып тұрады. Яғни фонетикалық тұрғысы күрделі болып табылады қысқартулар жатады.

Ендігі кезекте, «Трамп саясаты теңгенің бағамына тиімді болып тұр» атты мақаланың тілдік бірліктерін қарастырақ:

«АҚШ президентінің инаугурациясында айтқан ұлттық экономиканы сыртқы әсерлерден қорғау саясаты доллардың өзіндік құнын түсіріп жіберді.

Апта басынан бері доллардың еуро мен иенге шаққандағы бағамы күрт құлдырап, бүгіннің өзінде АҚШ доллары кешегі сессиямен салыстырғанда 1 пайыз құнсызданып, нәтижесінде алты аптадан бері болмаған ең төменгі көрсеткішке түсті. «Дегенмен, біз ұзақмерзімді кезеңде доллардың қайта күшейетініне сенімдіміз. Қазіргі келеңсіздік Трамп саясатына қатысты алаңдаушылықтан болып отыр», - деді Merrill Lynch институтының өкілі Сюсукэ Ямада. Доллардың бұлайша құлдырауы осы аптада мұнай бағасының көтерілуіне де әсер етті. Бүгін Астана уақытымен таңғы сағат 09:00-де 55,30 долларға бағаланған Brent маркасы, доллар әлсірейтін болса, тағы да көтеріле түсуі ықтимал. Мұнайдың қымбаттауы өз кезегінде теңгенің оң жамбасына келіп отыр. Қатарынан үш күн нығайған ұлттық валютаның долларға шаққандағы бағамы бүгін KASE-нің таңғы сессиясында 327,76-ға төмендеді» [6].

Аталмыш мақалада теңге бағамы, доллар, евро, ұлттық экономика, құн түсіру, құлдырау, құнсыздану, баға, ұлттық валюта сияқты экономикалық реңкті сөздердің қолданылуы мәтіннің экономика саласына тән екендігін дәлелдеп отыр. Сонымен қатар, автор доллар бағамының құнсыздануына өз пікірін білдіре отырып, оған әсер ететін сыртқы факторларды атап кеткен, бұл тұста «Мұнайдың қымбаттауы өз кезегінде теңгенің оң жамбасына келіп отыр» - деген тіркестермен анық бейнелеген. Бұл мақаладағы салалық тілдік бірліктерге назар аударатын болсақ валюта, доллар, евро, юань – интернационалды ұғымдар тізбегі жатады. Сондай-ақ, баға сөзі парсының бәһә сөзінен енген болып табылады. Ұлттық экономика, ұлттық валюта, теңге бағамы егемендігімізді алғаннан кейінгі тілдік қолданысқа енген жаңа ұғымдар екені еш күмән туғызбайды. Сонымен қатар экономикалық дискурстың медиадағы көрінісін оң жамбасы деген автордың жеке пікірін суреттейтін тұрақты тіркесті қолдануынан білуге болады.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, негізінен экономикалық дискурсты интернационалды ұғымдар және солардың атаулары ретінде кірме термин мен кірме сөздер және каль-

калау әдісімен жасалған сөз тіркестері (қаржылық ахуал, өңірлік қаржы орталығыт.б.) толықтырып отыр. Нақтылай айтқанда, бұл экономикасы озық мемлекеттердің тілінде (ағылшын тілі) көрініс тапқан ұғымдар болғандықтан өзге тілдерге әсерін тигізеді. Бұған дәлел – аталмыш түсініктердің кәсіби-экономикалық дискурста (оны құрайтын мәтіндерде) жиі кездесуі. Еліміз тәуелсіздігін алған жылдардан кейін пайда бола бастаған төл сөздеріміздің негізінде тілімізде экономикалық ұғым атаулары, түсініктемелері қолданыла бастағанын айқын байқаймыз.

Сонымен қатар, айта кететін бір жәйт, қазақ экономикалық дискурсы халықаралық деңгейдегі кездесу, форум, конференция сияқты үлкен дәрежелі іс-шаралаларда әлі де болса ойдағыдай орын ала қоймағаны. Оған дәлел ретінде жақын арада өткен Астана экономикалық форумын келтіруге болады. әлсіз екендігіне бола алады. Елімізде бұл форум ҚР президенті Нұрсұлтан Назарбаевтің бастамасымен 2008-жылдан бері өткізіліп келеді. Бұл форум – экономика саласындағы өзекті мәселелерді талқылауға, пікір алмасуға арналған маңызды сұхбат алаңы болып табылады. Аталмыш форумда басынан бастап жұмыс тілі болып орыс және ағылшын тілдері қолданылады. Әйткенмен, бұл қазақ қоғамында экономикалық дискурс жоқ деген түсінікке сайып келмейді. Экономикалық дискурсқа мысал ретінде экономика тақырыбына арналған ғылыми және бұқаралық басылымдарды атап кетсек болады. Сонымен қатар, аталмыш салаға байланысты ақпараттар көпшілік назарында болғандықтан «Егемен Қазақстан», «Жас Алаш» және т.б. газет беттерінде мемлекеттің экономикалық әлеуеті көрініс тауып отырады. Сондай-ақ, басқа да оппозициялық газеттердің экономика мәселелерін көтеріп отыруы қазақ экономикалық дискурсын қалыптастыру мен дамытуға айтарлықтай әсерлерін тигізетіні анық.

Сонымен, қазақ экономикалық дискурсының қалыптасып, дамып келе жатқанына мерзімді басылым беттеріндегі көрінісінен байқадық. Алайда, ауызша дискурстың қолданыс аясы әлі де аз-кем десе болады. Оның анық дәлелі ретінде елімізде жыл сайын өткізілетін Астана экономикалық форумынан аңғаруға болады. Аталмыш форумды қарастыра келе, қазақ экономикалық дискурсының бүгінгі жағдайының мынадай қырларын ажыраттық:

- халықаралық деңгейде қазақ экономикалық дискурсының әлсіздігі;
- оның қазақ тілді ауызша түрінің дамымағандығы;
- соған байланысты экономика саласындағы қарым-қатынаста басқа тілді дискурстың басым қолданылуы.

Бірақ, сонда да болсын қазақ экономикалық дискурсының қалыптасу

барысындағы қиыншылақтар мен олқылықтарды зерттеп, оларды шешу жолдарына назар аударған ұтымды деп білеміз.

ӘДЕБИЕТ

1 Евтушина Т.А., Ковальская Н.А. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования // Вестник Челябинского государственного университета: Филология. Искусствоведение. – 2014. - Вып. 88. № 6 (335). - С. 42–46.

2 Боханова А. Экономический дискурс газет Казахстана в смысловом поле дискурсивности. – Алматы, 2010.

3 Красных В.В. Свой среди чужих: миф или реальность? -М.: Гнозис, 2003. - 375 с.

4 Жас Алаш. – 2018. - 1-ақпан.

5 Исмагулова Б.Х., Бейсен Г., Саметова Ф.Т. Аббревиатуры в казахском языке новейшего времени (по материалам СМИ периода независимости) // Известия КазУМОиМЯ им.Абылай хана. Серия «Филологические науки». – 2017. - № 4. - С. 27- 38.

6 Егемен Қазақстан. – 2017. - 25-қаңтар.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕДИАТЕКСТОВ НА КАЗАХСКОМ ЯЗЫКЕ

Еркін П.¹

¹магистрант 2-го курса, специальность «6М021000-Иностранная филология»,
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: erkin.fariza1993@gmail.com

Статья посвящена вопросам языковых средств в экономическом дискурсе на казахском языке, а именно: анализу неологизмов, в том числе заимствований из других языков, интернационализмов, новых экономических терминов. Рассматриваются их семантика, способы образования, особенности употребления. На основе проведенного исследования выявлено, что на современном этапе развития устная форма экономического дискурса на казахском языке менее распространена, чем письменная.

Ключевые слова: экономический дискурс, дискурс, термин, экономические термины, неологизмы, интернационализмы, заимствования, новые слова.

Статья поступила 25.04.2018 г.

UDC 81'367
JRSTI 16.21.49

PHRASEOLOGICAL UNITS AS REPRESENTATIVES OF LINGUOCULTURAL INFORMATION IN THE WORKS OF W. S. MAUGHAM

Kenzhebek B.M.¹, Rozieva D.S.²

¹MA student in foreign philology

²PhD, senior lecturer of Ablai Khan KazUIRandWL,
Almaty, Kazakhstan, kenzhebek.bayan@gmail.com

The article is devoted to the study of phraseological units as means of forming the national language and cultural picture of the world; to revealing and description of the national-cultural component of the semantics of phraseological units in S. Maugham's prose; to the study of the specific features of their translation into Russian and the existence of

analogues in Russian. Such a study not only enriches the theory and practice of phraseology with new concepts, but also contributes to the development of a technique for the functional analysis of phraseological units in language and text.

Keywords: literary text, linguocultural information, phraseological units, culture, representative, linguistic picture of the world, realia.

The study of the national and cultural specifics can be conducted on the most diverse material: from the analysis of the literary text to the observation of situations of spontaneous oral communication. A valuable source and material of our analysis are phraseological units. The reference to Phraseological units in literary text as to the bearers of national-cultural information seems justified, since these language tools contain a number of unique national and cultural features that make them valuable bearers of the national-cultural and communicative traditions of other peoples.

Phraseological units in English are mostly native English expressions, whose authors are unknown. Examples of such widely circulated expressions created by the people are:

bite off more than one can chew - “take in your mouth more than you can swallow” ie. to take up an impossible task; = орешек не по зубам (nut is too tough), дело не по плечу (the task’s over one’s head); *have a bee in one’s bonnet* - to carry some idea, being crazy about something; *in for a penny, in for a pound* - “ рискнул на пенни, рискуй и на фунт “; = назвался груздем, полезай в кузов; взялся за гуж, не говори, что не дюж; *pay through the nose* - платить бешенные деньги (pay tons of money), платить втридорога (pay three times more) and many others.

Traditional English phraseological units are associated with the traditions, customs and beliefs of the English people, as well as with realia, legends, historical facts.

1. Phraseological units, reflecting the traditions and customs of the English people:

by (or with) bell, book and candle (joke) - окончательно, бесповоротно (definitively, irrevocably - one of the forms of excommunication ends with the words: *Doe to the book, quench the candle, ring the bell!*), *baker’s dozen* - чертова дюжина (thirteen - according to old English custom, the bread traders received from thieves thirteen loaves instead of twelve, the thirteenth went to the account of the merchants’ income); *good wine needs no bush* - “хорошее вино не нуждается в ярлыке (good wine does not need a label)”; = хороший товар сам себя хвалит (a good product praises itself - according to an old custom, innkeepers hung ivy branches as a sign that there is wine on sale); *blow one’s own trumpet* - “хвалиться, хвастать, похваляться; заниматься саморекламой (boast; engage in self-promotion” (in the Middle Ages the trumpet sounds were welcomed by the appearance of noble persons

and knights who participated in the tournaments); *beat (or thump) the (big) drum (s)* - "трубить (о чём-л.), шумно рекламировать, раздувать (что-л.) (to blow up (about.), noisily to advertize, inflate (smth.))" = звонить во все колокола (to ring all the bells).

Here are the fragments from S. Maugham's prose, where we find use of mentioned Phraseological units:

He blew the penny trumpets of English purity, and the tin whistles of the British Empire, and he beat the big drum of the great Anglo-Saxon race (W. S. Maugham, Mrs. Craddock, ch. XXV). - Он занимался дешевым хвастовством английской непорочности, восхвалял Британскую империю и вообще шумно отзывался о великой англо-саксонской расе (С. Моэм, «Миссис Крэдок», ch. XXV) [1].

a feather in one's cap - «то, чем можно гордиться, предмет гордости; достижение; заслуга» (what can be proud of, the subject of pride; attainment; merit - the expression arose in connection with the old custom of soldiers wearing so many feathers in the headdress, how many enemies were killed)

If I make a success of it, it'll be, well, rather a feather in my cap (W. S. Maugham, Up at the Villa, ch. I). - Если мне будет сопутствовать успех - что-ж, я наконец добьюсь славы (С. Моэм, «Вилла на холме», ch. 1, translated by A.I. Kudravicki) [2].

Presently the Vicar took the chair, and in a few well chosen words introduced Mr. Craddock. 'Mr. Craddock, like good wine needs no bush. You all know him and an introduction in superfluous' (W. S. Maugham, 'Mrs. Craddock', ch. XXV). - Викарий занял председательское место и, тщательно выбирая слова, представил аудитории мистера Крэдока:

- Мистер Крэдок, как хорошее вино, не нуждается в рекламе. Вы все его знаете, и представлять его излишне. (С. Моэм, «Миссис Крэдок», ch. XXV, translated by A. V. Kunin) [1].

2. Phraseological units associated with English realia:

(as) pleased as Punch - "довольный как Панч" (Punch - street puppet character in England)

Of course he pretends it means nothing to him, but he's as pleased as Punch really. And you know, it's nice for all of us (W. S. Maugham, 'Christmas Holiday', ch. X). - Он, конечно, притворяется, что его это мало трогает, а сам рад-радешенек. И знаешь, это и всем нам приятно (С. Моэм, «Рождественские каникулы», ch. X, translated by R. Oblonskaya) [3];

Carry coals to Newcastle - «возить уголь в Ньюкасл» (that is, take smth to where it's already enough, Newcastle is the center of the English coal industry, compare "ехать в Тулу со своим самоваром"); *ducks and drakes* - "блины" (a game consisting in throwing flat pebbles on the surface of the

water so that they jump), for example:

...Philip searched for flat stones to play ducks and drakes (W. S. Maugham, 'Of Human Bondage', ch. 6). - ...Филип усердно собирал плоские камешки и бросал их с подсечкой, чтобы они прыгали по воде (С. Моэм, «Бремя страстей человеческих», ch. 6, translated by E. Golysheva and B. Izakov) [4];

be (all) at sixes and sevens - 1) "to be in disorder; be in a bad state" (находиться в беспорядке; быть в запущенном состоянии - the expression first occurs in the form *set on six and seven*, distorted *set on cinque and sice* -> put on the biggest numbers when playing dice, i.e. risk everything, put everything on the card, careless about consequences of their actions "); 2) "to disperse (in opinions, tastes, etc.)

There can seldom have been a greater need than now of a critic of authority for the arts are at sixes and sevens (W. S. Maugham, 'The Summing Up', ch. 60). - Сейчас авторитетный критик нужен больше, чем когда-либо, потому что все виды искусства безнадежно перепутались (С. Моэм, «Подводя итоги», ch. 60, translated by M. Lorie) [5].

cut smb. off with a shilling - лишить наследства кого-л. (the testators often left disinherited person one shilling as proof that the deprivation of the inheritance was deliberate);

It was still not unheard of for an angry parent to cut off his son with a shilling or to tell his daughter... never to darken his door again (W. S. Maugham, 'Cakes and Ale', ch. VII). - Все еще случалось иногда, что взбешенный отец лишал сына наследства или запрещал дочери... переступать порог своего дома (С. Моэм, «Пироги и пиво», ch. VII, translated by I. Iordanski) [6].

3. Phraseological units with personal names:

a good Jack makes a good Gill - "если Джек хорош, то и Джилл хороша - if Jack is good, then Jill is good," у хорошего мужа и жена хороша - a good husband and wife is good; *Queen Ann is dead!* (Irony) - "it was known under Queen Anne"; = открыл Америку (discovered America – an answer to the obsolete news); *Tom, Dick and Harry* - everyone; *Jack of all trades and master of none* = за все братья и ничего толком не уметь (to take up everything and to be able to do nothing:

'Oh, he gave up the sea many years ago. He's been all sorts of things since then' 'Jack of all trades and master of none', said my uncle (W. S. Maugham 'Cakes and Ale', ch. III).

- О, он это занятие бросил много лет назад. С тех пор кем он только не перебивал.

- Всего понемногу, и ничем толком, - сказал дядя (translated by I. Iordanski) [6].

by George! - «клянусь святым Георгием! ей-богу (I swear by Saint

George!" by God!) "(originally *by St. George* !, St. George is considered as the patron of England.

By George, I believe I've got genius (W. S. Maugham, 'Of; Human Bondage', ch. 42). - Ей-богу же, у меня, кажется, настоящий талант (С. Моэм, «Бремя страстей человеческих», ch, 42, translated by E. Golysheva and B. Izakov) [4];

Hobson's choice - forced choice, lack of choice (by the name of a certain Hobson, a stallholder in Cambridge in the XVI century., Which obliged his customers to take only the horse closest to the exit).

'Do you want me to go?'

'It's Hobson's choice, isn't it?'

'Is it?'

'It's only fair to you to tell you that if your husband brought an action for divorce and won it I should not be in a position to marry you? (W. S. Maugham 'The Painted Veil', ch. XXVI)

- Значит, ты хочешь, чтобы я уехала?

- Выбора-то у нас нет.

- Разве?

- Скажу честно: если бы твой муж подал в суд на развод и выиграл дело, я все равно не мог бы на тебе жениться (С. Моэм, «Узорный покров», ch. XXVI translated by M. Lorie) [7];

not to know smb. from Adam (speak)- to have no idea about smb., not to know smb. in face:

She didn't know him from Adam when a day or two later at another dance, he came up and spoke to her (W. S. Maugham, 'The Painted Veil', ch. IX).

- Она и не узнала его, когда дня через два, на другом балу, он подошел и заговорил с ней (С. Моэм, «Узорный покров», ch. IX, translated by M. Lorie);

before you can say Jack Robinson (speak.) - immediately, instantly; = в два счета; в мгновение ока; и опомниться или ахнуть не успел; не успел и глазом моргнуть, for example:

Look here, my boy, when you're in my hotel you behave like a gentleman or you'll find yourself in the street before you can say Jack Robinson? (W. S. Maugham, 'Complete Short Stories', 'The Pool'). - Послушайте, любезный, когда вы находитесь в моей гостинице, извольте вести себя как подобает порядочному человеку, а не то и оглянуться не успеете, как я вышвырну вас на улицу (С. Моэм, Полное собрание рассказов, «Заводь», translated by M Becker) [8].

4. Phraseological units associated with beliefs:

a black sheep - паршивая овца, a shame in the family (according to

the old belief, a black sheep is marked with the seal of the devil); *lick into shape* = придавать форму, вид; сделать человека из кого-л.; отделявать (произведение и т.п.) - to shape; *an unlicked cub* - a green, yellow-faced youth; = молоко на губах не обсохло (both expressions are associated with the medieval belief, according to which the bear cubs are born formless and the bear, licking them, gives them a proper appearance).

Here are some fragments of texts using the given phraseological units in S. Maugham's prose:

One can see he's been very badly brought up. He wants licking into shape (W. S. Maugham, 'Of Human Bondage', ch. 8). - Сразу видно, он очень плохо воспитан. Пора бы ему обтесаться (С. Моэм, «Время страстей человеческих», гл. 8, translated by E. Golysheva and B. Izakov) [4].

5. Phraseological units associated with historical facts:

as well be hanged (или *hung for a sheep as a lamb*) - «(«If you are destined to be hanged for a sheep, why not steal a lamb at the same time» (an echo of the old English law by which sheep stealing was punished by death by hanging);

Well, I thought I could take what any Polish son of a bitch could take and you may as well be hanged for a sheep as a lamb, so I emptied the dregs of my coffee in the fireplace and filled the cup to the brim (W. S. Maugham, 'The Razor's Edge'). - Ну, я и подумала, неужели же я хуже какого-то польского сукина сына, и если уж платиться, так было бы за что, выплеснула остатки кофе в камин, а чашку налила до краев (С. Моэм, «Острие бритвы», ch. V, translated by M. Lorie) [9].

the curse of Scotland (map.) - «проклятие Шотландии», nine diamonds (the map is named so by resemblance to the coat of arms of Count Dalrymple Steyr, which caused hatred in Scotland by pro-British politics); *Dutch courage* - «голландская храбрость», bravery in hops, drunken daring; = т море по колено (the use of the word Dutch in a number of phraseological units of negative significance dates back to Anglo-Dutch competition on seas and wars in the 17th century); *Dutch bargain* is a one-way bargain; *Dutch comfort (or consolation)* - weak consolation; *a Dutch concert* - a cat concert; *Dutch defense* - feigned protection; *a Dutch feast* - a feast where the owner gets drunk first; *meet one's Waterloo* - be defeated, suffer the final defeat (like Napoleon at Waterloo):

The cuttings were of imposing length. In the opinion of sub-editors Mortimer Ellis had obviously been a news item of value. One was headed, A Much Married Man; another Heartless Ruffian Brought to Book; a third, Contemtable Scoundrel Meets His Waterloo (W. S. Maugham, 'Complete Short Stories', 'The Round Dozen'). - Газетные вырезки были очень

длинные, По мнению газетчиков, материал о Мортимере Эллисе вполне годился для очередной сенсации. Одна вырезка была озаглавлена «Многоженец», другая - «Бессердечный злодей отдан под суд», третья - «Презренному негодяю - конец» (С. Моэм, «Ровно дюжина», translated by A.V. Kunin) [8].

6. Phraseological units, taken from fairy tales, fables, games:

Fortunatus's purse - an inexhaustible purse (a magical purse, always full of money, given by the fortune goddess to Fortunat, the hero of the popular German legend of the XV century); *the whole bag of tricks* - 1) the whole arsenal of tricks, tricks (expression from the fable "The Fox and the Cat"); 2) everything in its entirety, everything:

After all, I ask so little. I only want five pounds a week, and they can keep the little and the park and the Gainsboroughs and the whole bag of tricks (W. S. Maugham, 'Complete Short Stories', 'The Alien Corn'). - В конце концов я прошу так мало. Мне нужно только пять фунтов в неделю, а семья может оставить себе титул, парк, картины Гейнсборо - словом, решительно все (С. Моэм, «На чужом жнивье», translated by A.V. Kunin) [8].

(in) borrowed plumes = crow in peacock feathers (a hint at the fable of Aesop); *beat about the bush* - to walk around the bush, talk with the breezes; stand out (comes from the children's game mulberry bush):

It's better to say it quite plainly, you know. One doesn't do much good by beating about the bush (W. S. Maugham, 'Christmas Holiday', ch. IV). - Если что-то трудно сказать, по-моему, лучше сказать прямо, - беспечно отозвалась она. Что толку ходить вокруг да около (С. Моэм, «Рождественские каникулы», гл. IV, translated by R. Oblonskaya) [3].

a Paul Pry - a man nosing his nose in others' affairs (the main character of the comedy of J. Poole (1786-1872, 'Paul Pry')):

There remains then only to be considered the method in which the narrator is not an essential part of the story, but merely a witness... It is true that... it may make the narrator appear something of a Paul Pry... (W. S. Maugham, 'Six Stories Written in the First Person Singular', 'Preface'). - Остается рассмотреть метод изложения, который заключается в том, что рассказчик является только свидетелем, а не участником повествования... Правда... в этом случае рассказчик смахивает на человека, всюду сующего свой нос (С. Моэм, «Шесть рассказов, написанных от первого лица», translated by A.V. Kunin) [10].

7. Phraseological units associated with the English legends:

halcyon days - calm, peaceful days, quiet time (*halcyon* - kingfisher, according to ancient tradition, the kingfisher brings out nestlings in a nest floating on the sea during the winter solstice, and during this period, about

two weeks, the sea is completely calm); *have kissed the Blarney stone* - to be a flatterer (according to legend, one who kisses a stone in the Irish castle of Blarney, acquires the ability to flatter); *(as) mad as a March hare (or as a hatter)* - crazy; not in his mind; completely lost his mind (it was believed that from the mercury used to handle felt, hatters lost their mind).

Here is a fragment of the text from S. Maugham's prose with the use of this phraseological units: The Captain must have thought you as mad as a hatter', I smiled. (W. S. Maugham 'The Moon and Sixpence', ch. L) - Капитан, верно, принял вас за сумасшедшего, - смеясь сказал я (translated by N.Man) [11].

Though he denied that he was a Chinese scholar (he swore that the sinologues were as mad as march hares) he spoke the language with ease (W. S. Maugham, 'The Painted Veil', ch. XXXVII). - Он отрицал, что разбирается в китаистике (уверял, что все синологи - сумасшедшие), однако говорил по-китайски вполне свободно (С. Моэм, «Узорный покров», ch. XXXVII, translated by M. Lorie) [7].

On the basis of the analysis of the phraseological units in S. Maugham's prose, we come to the conclusion that the majority of the phraseological units is the traditional national expressions revolving on the basis and the laws of the English language. They are generated, in the opinion of L. N. Shadrin, "by the linguistic activity of the masses, who adopt and consolidate in their speech the successful, accurate and colorful expressions of certain obscure or, on the contrary, well-known people (mainly writers). It is these expressions that give the phraseology a specifically national character, which is due to the factors of linguistic and extralinguistic pattern" [12, p. 117].

The national specificity of phraseology is expressed in the fact that not all phenomena of reality that receive phraseological designations in one language have corresponding designations in other languages.

Extralinguistic factors that determine the national specificity of phraseological units include the presence in their component composition of proper names, geographical names, historical events, cultural objects and material life, customs, beliefs, etc., peculiar only to a given people, that is, representing its national realities. Many phraseological units are entirely designations of national realities and already therefore exist exclusively in one language, for example, *Jack Ketch* (hangman), *the old lady of Threadneedle-street* (English bank), *red tape* (bureaucracy).

National-specific are numerous phraseological units, that came to the language from fiction. "Throughout the history of the development of national culture, both from the pages of outstanding masters of the word, and sometimes from works of secondary writers, figurative expressions, vivid comparative expressions, accurate characteristics and assimilation were included in the

literary language" [13, p. 106]. Although it is said by A.M. Babkin about Russian phraseology, but can be justly referred to the phraseology of any other language.

So, one can conclude that originally national phraseology has two genetic varieties - phraseological units of oral speech and phraseological units of literary and written origin.

8. Phraseological units of literary origin

Original national phraseology is enriched not only by the linguistic creativity of the nameless masses of the people, but also by the assimilation of the expressions created or popularized by individuals. A significant part of such phraseological units has come to the language from literary works. Among writers whose works served as a source of replenishment of English phraseology, a special place belongs to Shakespeare.

As noted by L.F. Sviridova, his plays were the richest source of English phraseology after the Bible: more units come from them than from C. Dickens, W. Thackeray, W. Scott and all modern English writers combined. According to L.F. Sviridova, "Shakespeare created" from 154 to 167 phraseological units, of which 105 survived till our time [14].

a) Shakespeareisms

In our study of S. Maugham's prose, we find about 45 phraseological units created by W. Shakespeare. Let us give some examples of these expressions that function in literary text of S. Maugham:

lay it on (thick или with a trowel) - flatter rudely, surrender over the edge:

She continued to flatter him... She got a little private amusement by seeing how much he could swallow. She laid it on with a trowel (W. S. Maugham, 'Theatre', ch. VIII). - Джулия продолжала льстить Майклу. Ей было интересно - это доставляло ей какое-то тайное удовольствие, - сколько лести он может проглотить. Вот она и старалась вовсю (С. Моэм, «Театр», ch. VIII, translated by G. Ostrovskaya) [15].

as the day is long (abbr. *as the day*) - exceptionally, extremely:

...the commandant told me that I could place entire confidence in them; they were as honest as the day, and I could leave anything about without the slightest risk (W. S. Maugham, 'A Man with a Conscience'). - ... Комендант уверял меня, что заключенные достойны всяческого доверия: оба - честнейшие люди: хоть все бросай незапертым - ничего и никогда не пропадет (С. Моэм, «Человек, у которого была совесть», translated by A.V. Kunin) [8];

9. Phraseological units of biblical origin

The Bible is the most important literary source of phraseological units. "The colossal influence that the translations of the Bible had on the English

language was said and written a lot; for centuries the Bible was the most widely read and quoted in England book; not only individual words, but also whole idiomatic expressions (often literal translations of Hebrew and Greek idioms) entered the English language from the pages of the Bible. The number of biblical phrases and expressions entered the English language is so great that it would be a very difficult task to collect and list them” [12, p.110-111].

Investigating the phraseological units in literary texts of S. Maugham, we note that this author often refers to the use of idioms-biblicalisms. We found 153 phraseological units of biblical origin on the pages of the researched works of S. Maugham.

Here are some examples of such expressions:

the apple of one's eye - зеница ока [origin. bibl. Psalms XVII, 8].

She's been the apple of my eye. She's been like a daughter to us. (W. S. Maugham 'The Round Dozen') - Мы берегли ее как зеницу ока. Любили, как родную дочь (translated by M. Lorie).

can the leopard change his spots? - «разве может барс сменить свою пятнистую шкуру?»:

He seemed to have settled down now, and to be devoted to his wife and children; but can the leopard change his spots? It was only too probable that Lady Hardy had more to put up with than anyone suspected (W. S. Maugham, 'The Lion's Skin'). - Казалось, что Фред Гарди остепенился и стал преданным отцом и супругом, но может ли барс переменить пятна свои? Весьма вероятно, что леди Гарди приходилось терпеть гораздо больше, чем можно было заподозрить со стороны (С. Моэм, «В львиной шкуре», translated by D. Voznyakevich) [8].

We know that the language and, in particular, its lexical composition, is a clear reflection of the character and outlook of the people. The analysis of the phraseological units with national cultural components on the material of S. Maugham's prose allows to draw conclusions that the phraseological composition of the language not only reproduces the elements and features of the cultural-national world outlook, but also shapes them.

And every phraseology, if it contains a cultural connotation, contributes to the overall mosaic picture of the national culture.

In the internal form of most phraseological units there are such meanings that give them a cultural-national flavor.

We should not forget that different types of phraseological units, as V.N. Telia repeatedly pointed out, reflect culture differently.

The easiest way to understand and explain the cultural aspect of those phraseological units, in the meaning of which the denotative aspect plays a large role.

In our study, we identified and analyzed the following primordially

English phraseological units:

- 1) phraseological units, reflecting the traditions and customs of the people;
- 2) phraseological units related to English realia;
- 3) phraseological units, containing national proper names;
- 4) phraseological units associated with beliefs;
- 5) phraseological units, connected with historical facts;
- 6) phraseological units, taken from fairy tales, fables, games;
- 7) phraseological units associated with English legends;
- 8) phraseological units of literary origin, including Shakespearisms;
- 9) biblical expressions.

Thus, in the very formation of phraseological units, that is, in the selection of images, their connection with cultural and national stereotypes and standards is traced.

So, phraseological units directly (in the denotatum) or indirectly (through the correlation of the associative-image base with the standards, symbols, stereotypes of the national culture) carry cultural information about the world, society. They preserve and reproduce the mentality of the people, their culture from generation to generation.

REFERENCES

1. Maugham W. S. Mrs Craddock. Pan Books in association with William Heinemann. – L., 1978.
2. Maugham W. S. Up at the Villa. Pan Books in association with William Heinemann. - L., 1978.
3. Maugham W. S. Christmas Holiday. A Bantam Book. – L.: published by arrangement with Doubleday and Company, Inc., 1964.
4. Maugham W. S. Of Human Bondage. – London: W. Heinemann Ltd, 1964.
5. Maugham W. S. The Summing Up. - London, Toronto: William Heinemann Ltd, 1938.
6. Maugham W. S. Cakes and Ale: or The Skeleton in the Cupboard. - Moscow, Progress publisher, 1980.
7. Maugham W. S. The Painted Veil. – Moscow: Manager, 1999.
8. Maugham W. S. Collected Short Stories (Volume 1-4). – L.: Pan Books in association with William Heinemann, 1978.
9. Maugham W. S. The Razor's Edge. – L.: Penguin Books Ltd, Harmondsworth, Middlesex, England, 1982.
10. Maugham W. S. Six stories written in the first person singular. – London: William Heinemann Ltd, 1986.
11. Maugham W. S. The Moon and Sixpence. – Moscow: Progress Publishers, 1969.
12. Шадрин Н. П. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика / Под ред. доктора филол. наук Ю. М. Скребнева. - Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1991.
13. Бабкин А. М. Русская фразеология: ее развитие и источники. - Ленинград: Наука, 1970.
14. Свиридова Л. Ф. Шеспиризмы в современном англ. языке // Учен. зап. 1-го МГПИИЯ, Т. 51. – V., 1969.
15. Maugham W. S. Theatre. – L., 1967.

У. С. МОЭМНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕР ЛИНГВОМӘДЕНИ АҚПАРАТТЫҢ РЕПРЕЗЕНТАНТЫ РЕТІНДЕ

Кенжебек Б.М.¹, Розиева Д.С.²

¹шетел филологиясы мамандығының 2-ші курс магистранты;

²PhD, аға оқытушы, Абылай хан атындағы ХҚЖәнеӨТУ

Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kenzhebek.bayan@gmail.com

Мақала фразеологизмдерді ұлттық тіл мен мәдени әлем бейнесін қалыптастыру құралы ретінде; С. Моэмның прозасындағы фразеологиялық бірліктердің семантикасының ұлттық-мәдени компонентін анықтау және сипаттау; олардың орыс тіліне аудару ерекшеліктері және орыс тіліндегі аналогтардың болуын зерттеуге арналған.

Мұндай зерттеу фразеологияның теориясы мен практикасын жаңа тұжырымдамамен ғана емес, сонымен қатар тіл мен мәтіндегі фразеологиялық бірліктердің функционалдық талдауы үшін әдістердің дамуына ықпал етеді.

Тірек сөздер: әдіби мәтін, лингвомәдени ақпарат, фразеологиялық бірлік, мәдениет, репрезентант, әлемнің тілдік бейнесі, реалия.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В РОМАНЕ У. С. МОЭМА В КАЧЕСТВЕ РЕПРЕЗЕНТАНТОВ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

Кенжебек Б.М.¹, Розиева Д.С.²

¹Магистрант 2 курса, специальность: «6М021000-Иностранная филология»

²PhD, ст.преподаватель, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: kenzhebek.bayan@gmail.com

Статья посвящена изучению фразеологических единиц как средств формирования национально-культурной картины мира; выявлению описанию национально-культурного компонента семантик фразеологических единиц проз С. Моэма; изучению особенностей их перевода на русский язык изучению наличия аналогов русского языка. Такое исследование не только обогащает теорию практику фразеологии новыми понятиями, но также способствует разработке методики функционального анализа фразеологических единиц языке тексте.

Ключевые слов: литературный текст, лингвокультурологическая информация, фразеологические единицы, культура, репрезентант, лингвистическая картина мира, реалия.

Статья поступила 25.04.2018 г.

LEXICAL-SEMANTIC SPECIFICATIONS OF TRADITIONAL PHRASEOLOGIES IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Sydykova S.D.¹

¹Master of 2nd course of foreign philology

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,

Almaty, Kazakhstan, e-mail: suyrik_leader@mail.ru

In the given article is considers the features and properties of phraseological verbs in English and Kazakh languages. The analysis of phraseological units are made on examples of products of the Kazakh and English poets, such as A.Kunanbaev and W.Shakespeare.

Keywords: phraseology, phraseological equations, phraseological units, regular expressions, idioms, specifications.

ӘӨЖ 81'1
ҒТАМТ 16.31.41

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ ЕТІСТІКТІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ

Сыдықова С.Д.¹

¹Шетел филологиясының 2курс магистранты
Абылай хан атындағы ҚазХЖӘТУ
Алматы, Қазақстан, suyrik_leader@mail.ru

Бұл мақалада фразеологиялық етістіктердің ерекшеліктері мен қасиеттері ағылшын және қазақ тілдерінде қарастырылады. Фразеологиялық бірліктерді талдау қазақ және ағылшын ақындарының өнімдеріне мысалдар келтіріледі: А.Кунанбаев және У.Шекспир

Тірек сөздер: фразеологизмдер, фразеологиялық тенеулер, фразеологиялық бірліктер, тұрақты тіркестер, идиомалар, ерекшеліктер.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің мағына-мәні осы тілдерде сөйлейтін ұлттың ерте уақыттан бергі өмірін жан-жақты айқындайды. Халықтың күнделікті өмір тіршілігі негізінен пайда болып қалыптасқан етістікті фразеологизмдерді қос тілден жинаған деректерден көптеп кездестірдік. Бұл етістікті фразеологизмдер тілдік қолданыста әр уақыттың салт-дәстүріне, әдет-ғұрыптарына, мәдениетіне, психологиясына, тарихына байланысты қалыптасып, тілдік қолданыста дамып өрбіген. Сондықтан да олар әр халықтың ерекшелігіне байланысты болып табылады. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің беретін ұғымы әр ұлттың өзіне тән рухани өмірін сүреттейді. Яғни қос тілдегі етістікті фразеологизмдер ұлттық сезім, ұлттық мінез, ұлттық салт-дәстүр негізін айқындайды [1, 2]. Осыған орай ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуын айқындауда әр ұлттың дүниетанымын, ой-парасатын және рухани парасатымен байланысты пайда болып қалыптасқан етістікті фразеологизмдерді саралап, олардың тілдік қатынаста қалыптасуын басшылыққа алдық.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасу мағлұматтары арқылы әр халықтың ғасырлар бойы жинақталған салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, дүниетанымын оқып үйренеміз және оларды айқындау барасында қос тілдегі етістікті фразеологизмдердің ұқсастықтары мен ерекшеліктерін танып білуге мүмкіндік туады. Халықтың тұрмыс-тіршілігі, күн көрісі, дүниетанымын суреттейтін қостілдегі етістікті фразеологизмдер халық өмірінде кеңінен тарап, тілдік қатынаста тұрақталып халықтың құнды қазынасы ретінде жас ұрпаққа жетіп, В. Межуев айтқандай, рухани мәдениеттің

дамуын, өндіру, тарату-тұтыну сатысында көрсетеді. Ендеше, бүгінгі күнге жетіп, қалыптасқан ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің мағына-мазмұнын түсініп, көңілімізге түйе арқылы әр халықтың ғасырлар бойы ұлттық мол байлығын қоғам өмірінде орынды қолданудың маңызы зор демекпіз.

Ұлт мәдениетінің қай түрі болмасын, онда сол ұлттың бүкіл таным-болмысы мен тұрмыс-тіршілік суреті сақталған. Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетәнен, таным-болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік бірліктерге, ең алдымен, тілдегі фразеологизмдер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер жатады, себебі бұл тілдік бірліктер белгілі бір ұлттың өзге ұлттардан менталдық айырмашылығын көрсететін, салт-дәстүр ерекшеліктерін білдіретін ұлттық өмір көріністерінің айнасы болып табылады.

Әр түрлі етістікті фразеологизмдердің бүгінгі күнде қолдануы ауызекі тілде, көркем әдебиетте айтылар ой көркем болу үшін пайдаланады, бірақ олардың қалыптасу мотивіне көңіл бөлмей, сол қалпында қолдана береміз. Осы фразеологизмдердің қалыптасуын тіл білімінің этнолингвистика саласы қарастырады, демек, фразеологизмдер – этнолингвистика арналарының бірі болып табылады. Бұдан этнолингвистика қос тілдегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуын айқындауға септігін тигізеді деп айта аламыз. Ғалым Ә.Т.Қайдар: “Фразеологизмдердің басым көпшілігі бір замандағы күнделікті қарапайым тірліктің, құбылыстың нәтижесі ретінде қалыптасқан тілдегі көрініс. Олар бара-бара тұрақталып, мағыналық өзгерістерге ұшырауы салдарынан этнофразеологизм дәрежесіне көтеріледі. Олардың дүниеге келуі о баста малға, аңға, өсімдіктерге, аспан әлеміне, табиғат құбылыстарына байланысты болса да, бәрі айналып келіп адам тұрмысына мінез-құлқына, жақсы-жаман қасиетіне, ішкі-сыртқы көрінісіне бағышталады” – дейді [3]. Сондықтан, фразеологизмдердің қатысуын анықтауда тілдік фактілерді халықтың рухани әрі заттық мәдениеті мен тарихына, салт-дәстүрімен ұлттық дүниетанымына байланысты зерртеуді мақсат ететін тілдің жаңа да құнарлы саласы - этнолингвистиканың рөлі ерекше құнды. Қос тілдегі етістікті фразеологизмдерді саралау барысында оларды әр ұлт мақтанышы бола алатын тіл байлығы ретінде қарастыра отырып, әр халықтың ата-баба өмірінің әр кезеңдерін, әр түрлі құбылыстар мен оқиғаларын жан-жақты сипаттап, бүгінде қалыптасуын тарихи мұра деп санаймыз. Өйткені бұлар тек тіл байлығы емес, әр ұлттың ғасырлар бойы бойына жинақтаған рухани өмірінің айғағы, әр дәуірден жас ұрпаққа ауысып, адамзаттың, қоғамның дамып өрбуіне үлесін қосады. Әр ұлттың фразеологизмдері бірден қалыптасқан емес, олардың даму жолдары әр қилы фразеологиялық тіркестердің қалыптасуын тереңірек

қарастыру үшін, ең алдымен, оның ішкі формасына ерекше көңіл аударған жөн, демек, олардың мағыналарының өзіндік ерекшеліктерін және даму жолдарын түсіну керек.

Этнолингвистика үшін ең қиын мәселе - фразеологизмдердің ауыс мағынада қолданылуы мотивтерін түсіндіру болып табылады» - дейді академик Ә.Т.Қайдаров [3]. Фразеологизмдердің қалыптасу қандай да бір сюжетке немесе мәдени дерекке байланысты, еркін сөз тіркестердің негізі болып есептеледі.

Ғалым Е.А. Диброва фразеологизмдердің шығу тегін еркін сөз тіркесімен байланыстыра қарастырып, еркін сөз тіркесінің фразеологизмдерге ауысуының бес кезеңін көрсетеді:

I - сөздердің еркін тіркес кезеңі

II-III - еркін тіркестердің фразеологизмге ауысу кезеңі

IV-V - фразеологизмдердің қалыптасу кезеңі [4].

Бұдан фразеологизмдердің шыққан тегі еркін сөз тіркесі деп айта аламыз. Еркін сөз тіркесінің құрамындағы сөздердің арасындағы грамматикалық байланыс фразеологизация процесінде көмескіленіп, тұрақты байланысқа өткен. Фразеологиялық тұрақтылық дегеніміз-тіркестің мағынасының сыңарлар мағынасымен астарласып, бүгін тұлғаға ғана тән болуы. Фразеологизмдердің тууының себебі - фразеологиялану процесі болып табылады. Нәтижесінде сөз тіркесі түгелдей жаңа, туынды мағынаға ие болады, дайын күйінде қолданылатын тілдік материалға айналады.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуы жолдары өте кең. Осыған байланысты қос тілдегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуын қарастырайық. Фразеологизмдер халықтың тұрмыс-тіршілігін, салт-дәстүрін, психологиясын байқататын мәліметтер береді.

Бұдан қос тілдегі фразеологизмдердің бай табиғаты - сол тілде сөйлеуші ұлттың рухани мәдениетінің көрсеткіші болып табылады. Өйткені тіл мен мәдениет өзара тығыз байланысты факторлар, яғни өзара қарым-қатынаста болады. Осыған орай, тілдің субъектісі мен адресаты - мәдениеттің де субъектісі болып табылатынын, мәдениеттегі мешеулік тілдегі мешеулікпен тікелей байланыстылығынын В.Н.Телия "Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты" атты еңбегінде атап көрсетеді [5]. Бұл тұжырымдама В.В. Красных еңбектерінде жалғасын тапқан: «тілдік материал негізінде тілде көрініс тапқан және онда бекітілген адам игерген салалар туралы ой-түсініктері базалық оппозициялар мен мәдениет кодтары анықталады» [6]. Көптеген етістікті фразеологизмдер ағылшын-қазақ тіл аралық фразеологиялық қорында семантикалық

жолмен жасалады. Әр түрлі тілдердегі лексикалық элементтердің бірдей тіркесу қабілеттілігі, олардың ортақ мағынада қолданылып, белгілі бір ұғымды білдіретінін көрсетеді.

Мысалы, ағылшын тіліндегі: *Keeps one's nose to the grindstone*. Екі тілде де мағынасы “жұмыстан бір сәт босамау, қолы тимеу” деген ұғымды білдіреді. Тағы да, *Be in smb's pulse* Тамырын басу – “жәйлап пікір, сыр тартып көңілін білмек болу” деген мағынада қолданылады. Берілген мысалдардан екі тілде де етістікті фразеологизмдердің семантикалық жолмен жасалғанын көреміз.

Кейбір етістікті фразеологизмдер семантикалық компоненттерден, семантикалық ұйтқы бола алатын лексикалық қатарлардан тұратынын байқадық. Осыған орай Р.Н.Вайнтрауб кез келген тілдің фразеологиялық қорының отыз пайызын соматикалық фразеологизмдер құрайды деп тұжырымдайды.

Енді осы соматикалық қатарлардың көмегімен жасалған қос тілдегі етістікті фразеологизмдер мысал берейік: ”көз”- *Fladden an eye/* Көз қуанту - “қуану, риза болу”, “Бас” - *Worry one's head off* - Бас қатыру, ойға түсу.

Ал етістікті фразеологизмдердің тақырыптық-семантикалық жолмен қалыптасуы – дене мүшелерінің физиологиялық атаулар қызметімен және тағы басқадай факторлармен айқындалады. Мысалы “қол” сөзімен келген көптеген соматикалық фразеологизмдердің беретін ұғымы осы анатомиялық атаудың қызметімен бейнеленеді. ”Қол” сөзі көптеген тілдерде “билік” ұғымын білдіреді.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қатарында қос тілдегі діни таныммен байланысты туып, қалыптасқан жасалымдарды көптен кездестіруге болады.

Бұдан әр халық өміріндегі діннің әсерін, діннің рухани өмірде, дүниетанымда, адамдардың өмірлік бағыттарында қаншалықты маңызды рөл атқаратынын көреміз. Діни идеялар елді кезе жүріп халықтардың рухани мәдениетіне, ең бастысы тіліне айтарлықтай жаңалық әкелді. Діни таным негізінде пайда болып қалыптасқан ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдерге мысал келтірейік: *God saved smb* // Құдай сақтайды; *god knows* // Құдай біледі; *Serve God and Mammon* // Құдайға құлшылық ету. “Құдай” қос тілдегі фразеологизмдерінде тек қана жақсы жағынан көрінетінін байқадық. Діни таным негізінде пайда болған бұл фразеологизмдерден діни идеологияның ағылшын және қазақ халықтарының фразеологизмдер қорын ұлғаюына әсерін тигізгенін көреміз.

Діни ұғымда қалыптасқан ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдер, олардың прототиптерімен үнемі сәйкестікте бола

бермейді. Мысалы, діни ұғымдағы прототип тура мағынада қолданылады, ал бұл фразеологизмнің баламасы мағына-мәнін қайта қарастыру барысында қалыптасқан. *To rill fattened calf* тура мағынасы “семіз бұзауды сою”, жаңа мағынасы “үйде бардың бәрімен қонақ ету” бұл етістіктер фразеологизм жаңа мағынада қолданылып “Библия” мәтінінде берілген мағынадан өзгеше ұғымды білдіреді де, «ауыртпалықта болу» мәнінде қолданылады.

Қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына әр түрлі құбылыстардың адам ойында қорытылған образды бейнесі негіз болған, К.Ахановтың сөзімен айтқанда, олардың жасалуына алуан түрлі құбылыстар негіз болған. Мысалы, ер қашты болу (мағынасы-әбден жалығу, мезі болу) деген етістікті фразеологизмнің негізін көп мініс көрген арық аттың ер саларда одан қашып мезі болуы, бойын аулақ салуының бейнесі жатыр. Бұл фразеологизмнің адам ісіне байланысты қолданып, қалыптасуы А.Байтелиевтің “Шалқасынан түсу” мағынасы – «кенеттен келіспей қалу, көнбеу» деген етістікті фразеологизмнің негізінде байқаусызда шалқасынан құлап түсудің бейнесі, оның астарлы, келтірінді мағынасы жатыр. Әр түрлі құбылыстардың образды бейнесін елестету негізінде жасалып, қалыптасқан етістікті фразеологизмдер көптеп кездесетінін мына мысалдардан анықтадық: *сақалын сипап қалу, төбе шашы тік тұру, екі аяғын бір етікке тығу, сабасына түсу, аузынан суы құру, аузымен орақ ору, сүйекке таңба болу*. «Түйе үстінен сирақ үйіту» - дөрекі қимыл жасауды, икемсіздікті мысқылдау барысында қалыптасқан етістікті фразеологизм.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің аспан денелеріне табынуынан туған, культтік-мифологиялық дүниетанымның әсерінен пайда болып, қалыптасқан фразеологизмдер көптеп саналады.

Біздің мақсатымыз ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуын сипаттап, нәтижесінде мазмұн, ұғым жағынан салыстырып, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды айқындау. Сондықтан төменде қостілден берілген етістікті фразеологизмдер арқылы ағылшын және қазақ халықтарының аспан денелеріне табынуынан пайда болып, қалыптасқан етістікті фразеологизмдердің аспан денелерінің ықпалынан пайда болып қалыптасуына астрологтардың пайымдаулары себеп болған, олар аспандағы денелердің орналасуы адамдардың тағдырына әсер етеді деп тұжырымдаған, нәтижесінде төмендегі етістікті фразеологизмдер қалыптасқан.

- *Be born under a lucky star* - “бақытты жұлдыздың астында туу”
- *Bless one's stars (thank one's lucky stars)* - “өзінің жұлдызына (тағдырына) алғыс айту”
- *Believe in one's star* - “өзінің жұлдызына (тағдырына) сену”

- *Curse one's star* - “өзінің тағдырын қорғау”

Ал, қазақ тіліндегі аспанға табыну дәстүріне байланысты пайда болып, қалыптасқан етістікті фразеологизмдердің құрамына “көк аспан, тәңір, құдай” сөздері арқау болған. Бұл тұрғыда ғалым Л.Н. Гумилев: ”Аспан тәңірісі” - парсы атауы, құдай сөзімен алмастырылды.

“Құдай” парсы тілінде – ходау - бүкіл ғаламды жаратушы, оны билеп-төстеуші, табиғаттан тыс бір ғана құдіретті күш.

Ендеше, зерттеу жұмысымызды материалдарынан “көк аспан” ұғымын беретін сөздермен байланысты қалыптасқан етістікті фразеологизмдерден мысалдар келтірейік: көкке жету, көкке көтерілу, көктен түсу, тәңірене жіберу, құдай жарылқау.

Ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына әдеби тілмен қатар терминологиялық және профессионалды лексика негіз болған. Мысалы, ағылшын тіліндегі “*talk shop*”- ”көпшілік жерде жұмыс жайлы сөйлеу” мағынасын білдіреді, ал “*shop*”- шеберхана ұғымында қолданылады.

Be in the limelight - “жұрттың назарында болу” мағынасын білдіреді, ал “*limelight*”- «прожектор» ұғымын білдіреді.

- *To turn face about* – “көзқарасын, мінезін күрт өзгерту” мағынасын білдіреді, әскери терминология – «солға шыр айналу» ұғымын береді.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің пайда болып, қалыптасуынан әрбір тілдің өзіндік ерекшелігі байқалады. Қос тілдегі етістікті мысалдар тәрізді әр басқа белгілер, түрліше салыстырулар негіз (көртышқанның көрін таудай қылу) деген етістікті фразеологизмнің қазақша баламасы - “түймедейді түйедей ету”. Кішкентай нәрсені үлкейтіп, шамадан тыс асырып, көрсетуді образды түрде аңғарту үшін ағылшын тілінде тау мен көртышқанның көрін салыстыру негізге алынған, ал қазақ тілінде түйме мен түйені салыстыру негіз болған, нәтижесінде қос тілде де етістікті фразеологизм қалыптасқан. Тағы да: *Move heaven and earth* (жер мен көкті жылжыту) қазақ тіліндегі баламасы “айды аспанға шығару” - “таң қалдыру” ұғымын білдіреді.

Make smb's blood freeze (қанын мұздату) қазақ тіліндегі баламасы - қанын қайнату - “ызаландыру” ұғымын білдіреді.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі кейбіреуі етістікті фразеологизмдердегі мән-дес ұғымдарды білдіретін баламалар біркелкі немесе ұқсас белгілер мен біртектес салыстырулар негізінде қалыптасқан. Бұдан ағылшын және қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдер мысал бола алады:

Make someone's hair stand on end (біреудің шашын түбінен тұрғызу) - қазақ тіліндегі баламасы ”Төбе шашы тік тұру”, ”зәресі ұшу” мәнінде қолданылады.

Белгілі бір тілдің фразеологиялық құрамы аударма арқылы жасалып, қалыптасу барысында фразеологизмдермен толығып отырады. Осыған орай Л.П. Смит “Фразеология английского языка” атты еңбегінде ежелгі грек және ежелгі рим әдебиеттерінен мысалдар келтіріп, көп жағдайда мұндай фразеологизмдердің авторларын атаған [7]. Мысалы, *appeal from Philip drunk to Philip sober* - “ойланбай жасалған шешімді қайтадан қарастыруды сұрау”; шешімнің иесі – Филипп; *Cut the Gordian knot (cut the knot)* - “қиындықты (кедергіні) күшпен шешу” (авторы Гордиан). *Hand on the torch* - “білім шырығын (ақылды) өсиет ету” - Платонның философиялық шығармасынан алынған етістікті фразеологизм. *Be the question* – “дәлелдеуден емес, ойлаған шешімнен бастау” - Аристотель. *Blow hot and cold* - “екі ойлы болу” - грек жазушысы Эзоп: саяхатшы бір мезетте қолын жылыту үшін және тамағын суыту үшін үрлеген екен. *Cry wolf too (cry wolf)* - бекер байбалам салу (“қасқыр, қасқыр”) - деп елді алдаған бақташының қылығы; *Cherich (nourich. warm) a viper in one's bosom* - “жыланды кеудесінде жылыту” (бұл етістікті фразеологизм Эзоптың шығармасынан алынған).

Ал, төмендегі етістікті фразеологизмдер ежелгі грек және рим халықтарының жекпе-жекте жеңіп шыққан жеңімпазды пальма бұтағымен не лавр гүлімен марапаттау әдет-ғұрыптары арқылы пайда болып, қалыптасқанын дәлелдейді. Мысалы: *Bear (carry off. take) the palm* - “пальма біріншілігін алу, жеңіп шығу” *yield the to smb.* - “біреуден жеңілгенін мойындау”; *reap (win) one's laurels* - “даңққа жету”.

Көптеген ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің қалыптасуы Ежелгі Риммен байланысты болған. Мысалы: *Cross (pass) the Rubicon* – “Рубиконнан өту” - Цезарьдің жорықтарынан алынған; *Fiddle while Rome is burning* - “халық апатында думандау (сайрандау)”. Қатыгездігімен белгілі болған Рим императоры Нерон өзінің Римге қарап тұрып кефарда (музыкалық аспап) ойнап тұрып, өлең шығарған екен. *Be (turn) thumbs down (on)* - “қарсы болу” және *Be turn thumbs up (on)* - “біреуді жақтау” гладиатордың тағдырын император қолының қимылы шешкен: үлкен саусағын жоғары көтеруі - өмір, ал төмен түсуі - өлім.

Кейбір ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдер ескі француз тілінен еніп, қалыптасқан. Мысалы: *Ery havos* - “ауыр сокқыға ұшырату” (фр.criere havot); *Currry favour with smb.* - “жағымсыну, жағымпаздану” (фр.estriller fauvel – қызыл күрең атты тазалау (қызыл күрең ат кулық, өтіріктің белгісі).

Ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдердің біразы неміс тілінен еніп қалыптасқан.

Мысалы, *get wind of smb.* – «бірденені түсіну» (нем. *Wind von etwas bekommen*); *go to the dogs* - «өлу, құру, апат болу» (нем. *Vor die Hunde*

gehen); *Let the cat out of the bag* – «байқамай құпияны ашып алу» (нем. *Lie catze aus dem Sack lassen*); *Still waters run deep* – «үндемегеннен үйдей пәле шығады» (нем. *Stille wasser sind tief*) т.б.

Жоғарыда берілген мысалдардан ағылшын тіліндегі фразеологизмдердің басқа тілдерден еніп (ауысып), шығу негізінде ағылшын тілінде қалыптасқанын көреміз. Сонда да, А. В. Куниннің пікірінше, фразеологизмдердің қандай тілден ауысып, қалыптасуын айырып, айқындау қиындық туғызады. Мысалы, мына бір ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизм *make love* – «біреудің көңілін табу». Үлкен Оксфорд сөздігінде француз тілінің (*faire l'amour*) итальян тілінің (*faire l'amore*) аудармасы деп берілген.

Ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдердің көпшілігі Англияға Америка Құрама Штатынан ауысып, қалыптасқан, бірақ бұл фразеологизмдердің көпшілігінің құрамында америка сөздері жоқ, сондықтан олардың америкалық фразеологизмдер екендігі лексикографиялық түсініктерде беріледі. Олар «американизмге» жатады: *back up the wrong tree* - «қате ізге түсу, қателесу»; *cut no ice* - «ықпал етпеу»; *do one's level best* - «барлық мүмкіншілік жасау»; *face the music* - «қиындыққа мойымау»; *have an ax(e) to grind* - «өз пайдасын көздеу»; *sit on the fence* - «құпияны ашу (байқамай)». Айта кететін жайт, америкалық фразеологизмдерден еніп қалыптасқан кейбір ағылшын тіліндегі етістікті фразеологизмдер аударылмайды, бұл америкалық етістікті фразеологизмдердің, әсіресе шексіз образдылығымен және аса экспрессивтілігімен түсіндіріледі деп ойлаймыз.

Қазақ тіліндегі кейбір етістікті фразеологизмдер бұрынғы кездегі ескі әдет-ғұрып, салт-санамен байланысты туып, қалыптасқан. Бұған біреуді сүйеу, қоштау мағынасында айтылатын «шашбауын көтеру; жыртасын жырту; сойылын соғу» етістікті фразеологизмдерін атауға болады. Сонымен қатар, еру болу (аялдау, дем алу); ерулік беру (көрші қонған үй иелерін шақырып қонақ ету) деген етістікті фразеологизмдердің пайда болып, қалыптасуы ертедегі көшпелі қазақ халқының көшу-қонуды салтанаты іс деп есептеген дәстүрлі ұғымынан пайда болған. Қазақ қауымы көшкен күні жақсы киімдерін киеді, көштегі жүк артқан түйеге кілем, сырмақтарының оң бетін сыртына қаратып, жауып салтанат етеді. Еру отырған ауылдар жанына келіп қонған ауылды жабыла қарсы алып, «қоныс жайлы болсын» айтып, олардың жүгін түсірісіп, үйін тігіседі және «ерулік» апарды. Бұл ерулікке дастарқан көтеріп, шай апару, сабалап қымыз апару, тіпті қой сойып апару істері де болады. Қазақ халқының әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрін бейнелейтін фразеологизмдер қазақ тілінде көптеп кездеседі. Мысалы, шілдехана күзету, қалжа жеу, жыртас салу, көкпар тарту, ат шаптыру, қыз қуу, жар-жар айту, неке кию, қол

ұстау, сыңсыма айту т.б.

Берілген мысалдардан қазақ халқының көне тарихынан қалыптасқан салт-дәстүрлерінің осы етістікті фразеологизмдер екенін көреміз. Бұл етістікті фразеологизмдердің қазіргі қолданысы шығу төркінімен яғни, ескі әдет-ғұрыппен тығыз байланысты, ал халқын, елін сүйген қауым өз тілінде мұндай етістікті фразеологизмдерді қолданып, жадында мәңгі сақтайды деп ойлаймыз.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына етістікті фразеологизмдердің ақын жазушылардың қаламынан туып, пайда болуы әсерін тигізген, сонымен қатар фразеологиялық қорды байытуда маңызы зор болған. Мұндай етістікті фразеологизмдердің ағылшын тілінде қалыптасуына Шекспирдің шығармалары себеп болған, көлемі жағынан шексперизм діни фразеологизмдерден кейін екінші орын алатын көрінеді, ал сан жағынан олар жүзден астам [8]. Көптеген шексперизмдер құрылым-құрылысы жағынан бүгінгі қолданыста өзгерістерге ұшыраған. Мысалы, шексперизм *Wear one's heart upon one's sleeve for daws to peck at* ("Othello") - сезімін ашық көрсету, қазіргі ағылшын тілінде қысқаша етістікті фразеологизм түрінде *"wear one's heart upon one's sleeve"* қолданылады. Тағы да, *buy golden opinions* (таңқалдыру) қазіргі ағылшын тілінде *buy* етістігінің орнына *win* етістігі қолданылып қалыптасқан. *Win golden opinions. Have an itching palm.* ("Julius Caesar") - сараң болу; *Paint the lily* ("King John") - бірдеңені жақсартуға тырысу. *Lay it on with a trowel* – асыра мақтау. Шекспирден басқа да жазушылар етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына өз үлесін қосты: Олар Чарльз Диккенс, Александр Поп, Джонатан Свифт, Вальтер Скотт, Джефри Йосер. Мысалы, *Not to put too fine a point on it* – турасын айту (Ч. Диккенс), *Damn with faint praise* – мін айта мақтау (А. Поп), *Guarrel with one's bread and butter* – күнкөріс ісін тастау (Д. Свифт), *Catch (take) smb, red-handed* – бетін айрандай қылу (В. Скотт). Әрине, әдеби тілді бір кісі, не бір жазушы жасамайды, бірақ тілдің жаңа сапада дамуына халық арасында етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына ерекше әсер етуі мүмкін.

Қазақ тіліндегі әдеби тіл негізінде көптеген етістікті фразеологизмдер ұлы Абайдың қаламынан туған, олар халыққа өте түсінікті, мағынасы жағынан жалпы халықтық әдеби тілде қалыптасып кеткен фразеологизмдер тәріздес. Мысалы: *бас-басына би болу; бейнет сусынын ішу; дәрет алу; артық көру.* Сонымен қатар Абайдың шығармаларынан *еңбек сауу; қулық сауу; қызықты ұрлау; сақалын сату; ат үстінен ұйқы алу; аяқты шалыс басу; қылықтың қылшығын тану; жеті атасын мал кетіру; басқа шауып, төске өрлеу* тәрізді етістікті фразеологизмдерді кездестірдік.

Қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдердің пайда болып қалыптасуына ертегілер, аңыз-әнгімелер, эпостық жырлар негіз болған.

Қорыта келе, қазақ және ағылшын тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ұлттарының тарихы, рухани және материалдық мәдени дәстүрлер негізі себеп болған деп тұжырымдаймыз.

ӘДЕБИЕТ

1 Арғынғазина Ш.Б. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі етістікті фразеологизмдердің лексика-семантикалық сипаты. - А., 2004. - 17-35 б.

2 Қыпшақбаева А.Қ. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі қарсы мәндес фразеологизмдердің семантикалық парадигмасы. – Қызылорда, 2010. - 119 б.

3 Қайдаров Ә., Сәтенова С. Қазақ тіліндегі қос тағанды фразеологиялық тіркестердің тілдік және поэтикалық табиғаты. - Изденіс. - 1996, - №2, - 4-12-б.

4 Диброва Е.А., Касаткин Л.Л., Николина Н.А., Щеболева И.И. Учебник. 3-е изд., стер. М.: Академия, 2008. 480 с.

5 Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 284 с.

6 Красных В.В. Свой среди чужих: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003. — 375 с.

7 Смит Л.П. Фразеология английского языка - М., 1998

8 Мутянова Ю.Н. Қазақ және ұйғыр тілдеріндегі «жер» концептісінің фразеологиялық және паремиялық көрінісі // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ Хабаршысы, «Филология ғылымдары» сериясы. – 2017. - №3. – 53-62 бб.

9 Литвинов П.П. 3500 английских фразеологизмов и устойчивых словосочетаний. - М.: АСТ, Астрель. - 2007. - 201-205 бб.

10 Кенесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977. - 404 б.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛЬНОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В АНГЛИЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Сыдыкова С.Д.¹

¹Магистрант 2 курса иностранной филологии
КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Алматы, Казахстан, e-mail: suyrik_leader@mail.ru

В статье обсуждаются особенности и свойства фразовых глаголов на английском и казахском языках. Анализ фразеологических единиц проводится на примерах из казахской и английской поэзии: А. Кунанбаева и У. Шекспира.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические уравнения, фразеологические единицы, регулярные выражения, идиомы, спецификации.

Статья поступила 15.04.2018 г.

2 Бөлім. МЕДИА ДИСКУРС: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН КЕЛЕШЕГІ
Раздел 2. МЕДИЙНЫЙ ДИСКУРС:
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
Part 2. MEDIA DISCOURSE: MODERN STATE AND PERSPECTIVES

TERRORISM AND THE MEDIA

Assylbek D.S.¹

¹Master of 2 course of journalism, «Turan» University,
journalist, photographer, reporter of the channel "Asylarna", Almaty, Kazakhstan
e-mail: a.daniyar.s@mail.ru

This article examines the emergence of terrorism, analyzes its systematics in different strata of society, defines the rapid spread of radicalism in the media, which are most relevant in undeveloped countries. Every journalist must, without fail, fight this evil.

Keywords: radicalism, terrorism, extreme journalism, freedom of the press.

ӘӨЖ 070
ҒТАМТ 19.41.07

ТЕРРОРИЗМ ЖӘНЕ БАҚ

Асылбек Д.С.¹

¹ «Туран» университетінің 2 курс магистранты, журналист, фотограф,
«Асыл арна» каналының тілшісі, Алматы, Қазақстан
e-mail: a.daniyar.s@mail.ru

Мақалада терроризмнің пайда болуы, оның қоғамда әр түрлі қабатта әрекет етуі анық баян етіледі, тіптен, қандай жағдайда насихатталып, дамитындығы айқындалады. Әсіресе, аталмыш көрініс дамымаған мемлекеттерде, өкінішке орай, белең алуда. Әрбір журналист осы мәселені бұқараға бұғамасыз жеткізіп, оған қарсы күресті іспен дәлелдеуге бағыттайды.

Тірек сөздер: радикализм, терроризм, экстремалды журналистика, БАҚ-тың тәуелсіздігі.

Әлемді алаңдатып отырған маңызды түйткілдердің бірі, ғаламдық мәселелердің қатарына жатқызылатын құбылыс – терроризм. Ол бастапқы идеялары бойынша дәстүрлі діндерге сүйеніп, олардың өңін айналдырып, бұрмаланған күйде танитын және өзінің сол позициясын ақиқат ретінде дәйектеуге тырысатын бүлікшіл жүйе. Бұл мәселе тек біздің елімізді ғана емес, дүниежүзін айтарлықтай алаңдатып отыр. Ел ішінде үрей және дүрбелең тудыру мақсатында бір немесе бірнеше адамдар тарапынан жеке адам және қоғам тәртібін, тыныштығы мен қауіпсіздігін бұзатын іс-әрекеттер мен іс-шараларды ұйымдастыру терроризмді қалыптастырады. Терроризмнің мақсаты – мемлекеттердің, халықтардың рационалды түрде ойлауларына,

бейбітшілік пен тыныштықта өмір сүрулеріне кедергі жасау. Кейбір зерттеулерге қарағанда, террористік іс-шаралардың басталуы біздің эраға дейін 44 жылы Цезарьды өлтірген жылға негізделеді. Демек, адамдар арасында бейбітшілік пен тыныштық болмаған, террористік және анархиялық іс-шаралар орын алып келген. Демек, сонау жылдардан бері террористік әрекеттермен күресіп келеміз. Террористік іс-әрекеттерді жүзеге асыратын адам немесе топтасқан қауым «террорист» деп аталады. Террорист жеке адам және қоғам тыныштығын бұзатын, мемлекет тәртібі мен қауіпсіздігіне қатер төндіретін немесе қатерге ұшырататын іс-шараларды, заңға қайшы жұмыстарды іске асыратын жеке және заңды тұлғалар болып табылады [1].

Әдебиетте «террор» және «терроризм» терминдері қатыгездік, жауыздық пен зорлық-зомбылық жайлы тақырып сөз қозғалғанда қолданылады. Ал тарихшылар болса оны азамат соғысындағы яacobтық, қызыл және ақ террорлар қозғалыстарымен байланыстырады. Қазіргі заманғы публицистер терроризмге ұшақты жаулап алу әрекеттерін, адамдарды кепілдікке алу сияқты іс-қимылдарды жатқызады. Терроризм – болмысы мен бітімі түрлі сипатты қабылдайтын ерекше феномен. Сондықтан оған ортақ бір анықтама, түсінік беру қиын. Мысал ретінде кейбір анықтамаларды ғана алайық: «Терроризм – саяси мақсатпен жасалынған зорлық-зомбылық» (Б. Крозье, Великобритания); «Терроризм дегеніміз әлеуметтік, идеологиялық немесе әлеуметтік-революциялық мақсаттарға жету үшін жасалынатын халықты, үкіметті қорқыту күші» (Г. Дэникер, Швейцария); «Терроризм – зомбылық, күш қолдану арқылы мемлекет тұрғындары арасында үрей, қорқыныш салып, өзіндік саяси мақсаттарға жету үшін қолданылатын саяси тәсіл» (И.Алекс, США)

Терроризм – зомбылық әрекет. Аталмыш әрекеттер сонау ерте заманда-ақ белгілі болған. Өз шығармаларында У.Шекспир көне Рим диктаторы Юлий Цезарьды өлтіру сияқты қылмыстың әзірленуі мен жасалуын суреттейді. Орта ғасыр заманы мен қайта өрлеу заманында да толып жатқан ішкі мемлекеттік қастандықтар жасалып, саяси қайраткерлер өлтірілді. Орта ғасырларда Рим папалары өздерінің жарлықтарында «Қасиетті шіркеуге» бағынбайтын және өздері шіркеуден аластаған корольдар мен императорларды өлтіру керек деп ресми түрде жариялады, тек у беріп өлтіруге ғана тыйым салынды. 1865 жылы АҚШ президенті Авраам Линкольн өлімінде де терроризм әрекеті болды. Оны құл иеленуші Оңтүстік плантаторларының агенті өлтірді, олар құлдықты жойғаны үшін президентке өшікті.

В.В.Витюктің айтуы бойынша: «Терроризм – қатаң мәжбүрлеу күшіне құрылатын тактика реті». Дәл осы бірізділік тактика дінге

құрылады. Дін – қоғамдық-рухани құбылыс, жаратушы тарапынан пайғамбарлары арқылы жеткізілген, өзіндік тарихи жолдарымен қалыптасқан, өз жүйесімен әлемдік ортаға, қоғамға қауіп төндірмейтін негіздер жиынтығы. Дін өз мәнінде ғана қоғамдық-рухани құбылыс және кері кету бағытына ауытқыған жағдайда, барлық құбылыстар сияқты адамзаттың қас жауына, яғни, өзінің керісінше мағынасына өтеді, құндылықтық бағдары түбегейлі өзгеріске түседі. Бұл қарапайым ғана формула болғанмен, оның бұрмаланған кейпінің алдын-алуда адамзат тарихы оңтайлы тәсілді іздеп табуда дағдарысқа тап болуда.

Терроризм күнделікті қалыпта болатын құбылысқа еш жатқызылмайды. Керісінше, өзінің даралығын (зорлық-зомбылық арқылы) белгілі бір ай, жылдар мерзімінде орнатумен ерекшеленеді. Ол қоғамның әрбір ортасына қатысты өзінің болмысын орнатады (мәдени, саяси).

Әрбір теракт әлемдік аудиторияны қамтитытындай мақсатқа негізделеді. Осыдан терроризмнің бірінші шарты туындайды. Ол – ақпараттық кеңістікті бағындыру. Өзінің жаңа ғасырдағы формасында терроризм ХІХ ғасырдан бастау алады. Мекені – Еуропа. Яғни, ақпаратты қабылдайтын орта. Ақпаратты қабылдайтын орта неғұрлым күшті болса, жасалатын террорлық акт та соғұрлым жойқын болады. Зорлық-зомбылық толқыны ақпараттың кең етек алатын мекендерінде өрбиді. Себебі жасалынатын аяусыз акт әрбір газет бетінде басылып, теледидар каналдарында көрсетіліп, радио стандаларынан таралып, терроризмнің центристік күшін дамытуы қажет. Сондықтан да терроризм Еуропадағы мықты ақпаратты қоғам мемлекеттерінен тікелей өрбиді. Аталмыш елдер: фашистік Германия, Муссолини кезіндегі Италия, Албания. Міне, осылайша, терроризмнің пайда болуы үшін жасалынатын бірінші шартқа ақпараттық қоғамды жатқызамыз.

Екінші шарт – технологиялық орта және адами өмірдің жоғарғы модификациялық дамуы. Неге десеңіз, технологияның дамуы адамның өмірін бірден өзгертеді. Оған жаңа құбылыстар мен мүмкіндіктерді қолдануға жағдай жасайды. Ал мұның барлығы террористік күштің одан әрі әсерленуіне себепші болады. Технологияның дамуы адамзатқа (террористерге) қоғамды толық зерттеуге мүмкіндік берді. Кез келген бір материалдық объектіні қирату үшін энергия көзі қажет. Дәл сол энергия қалаған объектіні тұрғызуға пара-пар. Кезіндегі Египеттегі пирамидалар осының айқын мысалы болып табылады. Құлдар мен қарапайым халықты бағындыру үшін технология қажет. Ал технологияға қол жеткізген субъект иесі (террористер) ештенеден тайынбайды. Осы себептен террористер де күн өткен сайын өз технологияларын жетілдіру үстінде. Мықты деген мемлекеттердің өздері оларға тойтарыс

беруге қауқарсыз болып қалуда. Себеп біреу – технологиялық нарықты жаулаған жақ барлық ортаға үстемдік етеді. Тіптен, қазіргі заманғы технологиялық апаттар террористердің қатысуынсыз болып жатыр. Мұның барлығы қарапайым халықтың еркін өмір кешуіне тосқауыл болуда, өкінішке орай.

Үшінші шарт – белгілі бір халықтың я болмаса мәдениеттің ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрін, әдет-ғұрпын бұзып, тың модернистік солшыл бағыттағы көзқарас жүйесін қалыптастыру. Тарихи құндылықтары мен дәстүрі құрыған орта субъектілері (халық) террористерге қарсы тұруға әлсіз болады. Террористердің осы үшінші шарты адамдарға солшыл бағыттағы ойлардың насихатталуына негізделеді. Насихат келесідей мәнді сөздермен адамдардың интеллектісін өзгертумен жүргізіледі: «Мемлекет өз азаматтарының жағдайын жақсарта алмайды, барлық реформалар тек қағаз жүзінде ғана, билік халықты мәнісі жоқ болашаққа сендіре, т.с.с.». Бұл жердегі әсер – саяси шантаж. Дәл осы тәсіл террористердің қолындағы үлкен қару болып табылады. Ал егер қоғам жоғарыдағы сипаттардың барлығына еш көңіл аудармаса, онда террористердің ойлаған, жоспарлаған мүмкіндіктерінің барлығы бос дүние болады.

Төртінші шарт – тарихи қалыптасу кезінде туындайтын актуалды проблемалар. Олар әр түрлі көріністе болуы мүмкін – саяси, мәдени. Алайда, мұндай жағдайда діни терроризмнің күші толығымен айқындалады. Себебі, ол қоғамның кез келген ортасына енеді. Яғни, дамыған және артта қалушы қоғамда да діни терроризмнің ошағын тұтандыру жеңіл іс болып саналады. Осы сөздерімізге мысал ретінде Палестина мен Израиль елдерін алсақ жеткілікті. Көне автономиялық тәртіп жүйесі орнаған Палестина азаматтарын модернистік көріністегі Израиль мемлекеті террористік актқа толықтай енгізуде. Міне, дәл осы жердегі терроризмнің белгісі – дін. Баршаңызға мәлім, еврейлер ислам дінін ұстанбайды. Осыдан шығатын мәселе діни терроризмге келіп тіреледі. Өзге діндегі шекараласып тұрған екі мемлекетте зұлымдықты орнату – террористердің басты мақсаты. Қара халықты бір-біріне қарсы діни жолда бастайтын да осы құбылыс. Алайда, мәдени және эстетикасы жоғары мемлекеттердің (Голландия, Швейцария) терроризм эпидемиясына шалдығуы төменгі көрсеткішті белгілейді. Барлық мәселе – визалық қиындықта, шекаралық қатаң әскери қадағалануда [3].

Жоғарыда террористік ұйымдардың түрлерін атап көрсету барысында айтылып өткендей, халықаралық террористік ұйымдар қазіргі кезеңде адамзаттың ең салмақты да күрделі проблемасы болып табылады. Халықаралық террористік ұйымдар кең ауқымда әртүрлі заңсыз әрекеттерді жүзеге асырады, әрі бұл әрекеттердің барлық түрін

қамтитын тізім жасау мүмкін емес. Соңғы 15 жыл ішінде халықаралық террористік ұйымдардың қызметі жеткілікті түрде үлкен қоғамдық резонанс алды. Көптеген террористік топтар үшін террор кең ауқымды масштабта әртүрлі: саяси, ұлттық, діни, жеке-субъективтік, жеке бастың және т.б. проблемаларды шеші әдісі болып саналады. Қазіргі жағдайлардағы халықаралық террористік ұйымдар қызметінің мақсаты белгілі бір жергілікті мәселелерді шешу кезінде нақты бір аудандағы ахуалды шиеленістіріп, тұрақсыздандырып қана қоймай, нәтижесінде, билікті басып алу немесе бөлісу, террористік бөлісу, қандай да бір елдегі конституциялық құрылысты күштеп өзгерту болып табылады. Соның нәтижесінде көптеген елдердің және олардың азаматтарының қауіпсіздігіне нақты қауіп төнеді.

Террористік әрекеттің кез келген түрі едәуір саяси, экономикалық, моральдық шығынға әкеледі, көпшілік халыққа ауыр психологиялық ықпал етеді, кінәсіз адамдар өліміне себепші болады.

Халықаралық террористік ұйымдар түсінігі, оларға тән сипаттар мен тенденциялар қандай? Осы санаттарды анықтап ұғыну бұл ұйымдардың өз ауқымына қарай құқық қорғау органдарына күрделі проблема туындататын негізгі ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Тоталитарлы және авторитарлы қоғамда терроризмнің болуы мүмкін емес. Себеп біреу – тоталитарлы және авторитарлы режимдегі мемлекеттер өздерінің бойында зұлымдықтың бүкіл сипатын еншілейді. Тура осы ретте, терроризм құлдырау жиегінде тұрған мемлекеттерде де өз жүйесін орнатпайды. Мұндай елдер – Сомали, Бутан.

Партизандар секілді террористер қара халықтың тікелей көмегіне, қолдауына мұқтаж. Бір мемлекетке енген зұлымдық бұқарадан қолдау таппаса, өз ареалын (мекенін) өзгертуге бет бұрады. Бұл – жазылмаған теорема.

Дағдарыстың бірден-бір индикаторы – терроризм. Ол мемлекет мен азамат, билік пен қоғам арасында кері байланыс орнатады. Бірінші белгі – елдің азаматтары арасындағы уайым мен қайғы; екінші белгі – билікке қатысты наразылық; үшінші белгі – экономикалық жағдай резонансы [4].

Террористердің іс-әрекеттерін талдай отырып, зерттеушілер лаңкестік әрекеттердің қызметін келесідей ретте сипаттайды:

1. Мемлекеттік, өнеркәсіптік, техникалық объектілерде, газет және журнал редакцияларында, тұрғын үй, вокзалдарда, партия комитеттерінде жасалынатын қасақана жарылыстар;

2. Жеке террор немесе саяси өлтіру – шенеуніктердің, қоғам қайраткерлерінің, банкирлердің, қызметкерлердің көзін құрту;

3. Саяси мақсатты көздеп адам ұрлау. Осы ретте мемлекеттік қайраткерлерді, шетелдік дипломаттарды, журналисттерді, ірі өнеркәсіп

иелерін жаман пиғылмен күштеп қоныс аудартады. Бұл іс-әрекеттің басты мақсаты – саяси шантаж, яғни, қорқыту арқылы өз талаптарын қарсыласына орындату;

4. Елшіліктерді, банк, экономикалық я саяси объект ғимараттарын күштеп басып алу. Бұл кезде ғимарат ішіндегі адамдарды лаңкестер кепілге алып, үкіметке қатаң түрдегі талаптар қояды;

5. Ұшақ, кеме немесе басқа да транспорт түрлерін зұлымдықпен жаулап алу. Бұл лаңкестіктің түрі 1980 жылдан бастау алып, әлі күнге дейін жалғасуда;

6. Банктерді, зергерлік дүкендерді тонау және сол жердегі адамдарды кепілдікке алу. Тонау әрекеті – террористерді қаражатпен қамтамасыз етіп тұратын лаңкестік тәсіл;

7. Өлім алдындағы жағдайға алып келетін зұлымдық;

8. Биологиялық терроризм. Мысалы ретінде хат арқылы (эпистолярлық көрініс) сібір жарасын таратуды келтіруге болады;

9. Радиобелсенді изотоптар мен улы заттарды пайдалану [3].

БАҚ терроризмді емес елдің әлеуметтік жағдайын баяндауға қатты көңіл бөлуі қажет. Егемен еліміздегі татулық пен бірлікті, ынтымақ пен тұрақтылықты жан-жақты насихаттау алдымен БАҚ өкілдерінің еншісіндегі дүние. Журналистердің еңбегі арқылы қоғамдық пікір, талғам, көзқарас қалыптасатындығын жоққа шығаруға болмайды.

Соңғы уақыттары теледидардағы кей ақпараттың шынайылығына күмәнді халық жаңалықтарды қарауды да қойған секілді. Интернетте көсіліп билікті жамандаудан жан салмайтындар қаптаса, теледидардан «бәрі керемет» деген сарында сөйлейтін тілшілерден халықта бір сарынды көзқарас пайда болды. Әсіресе, қит етсе мұсылмандарға қара күйе жағып, жамандықтың бәрін ислам дінімен байланыстыру белең алып келеді. Мұндай сын сәтте бұқаралық ақпарат құралдары өзінің қоғамдағы орнын жоғалтпай ақ пен қараны айыра жеткізуі тиіс.

Не десекте дін қазіргі әлемнің ең өзекті мәселесіне айналып отыр. Қазіргі таңда көптеген күштер дінді өздерінің қитұрқы мақсаттарын жүзеге асыру үшін пайдаланып бағуда. Соның бірі мұсылмандардың қолымен әлемнің түкпір-түкпірінде жасалынып жатқан экстремизм мен терроризм әрекеттерінің көрінісін айта кетуге болады. Алайда осындай күйе әрекеттер мұнымен шектелмей, онан әрі ушыққан түрде БАҚ өкілдерінің қолымен әлемге тарала келіп, нәтижесінде мұсылмандарға деген іштей жеккөрінушілік жағдайлар туғызылуда.

Журналистика – алып жүйе. Оның негізі бүкіл ғасырлар тоғысындағы оқиғалар мен маңызды жайттарды баяндайды. Қозғайтын мәселесі бүкіл салаға қатысты болатын да ақпараттық материя құрылымы (журналистика). Ақпарат алу еркіндігі және оны тарату

бостандығы ақпараттық қоғамның ерекше белгісі болып табылады. Бұл демократиялық процедураларды жетілдіруге, іскерлік белсенділікті арттыруға, адал бәсекені дамытуға, тұтынушылардың құқығын қорғауға жәрдемдесіп, экономиканың «олигархтануына» бюрократияның тиімділігі төмен монополистік құрылымдармен біте қайнасуына, сыбайлас жемқорлық пен шаруашылықтың құлдырауына тосқауыл қояды. Толық және дәл ақпаратқа сүйене отырып, саясатта, экономикада, ғылымда, практикалық қызметте дұрыс шешімдер қабылдауға болады. Ақпараттық қоғам мемлекетті басқаруды жетілдіру және жергілікті жағдайлар мен ресурстарды ұтымды пайдалану үшін кең мүмкіндіктер ашады.

Ақпараттық қоғамның барлық мүмкіндіктерін есепке ала отырып, сонымен бірге ол әкелетін проблемаларды да естен шығармау керек. Ең басты қиындық – халыққа қауіп төндіретін әрекет. Бұл категорияның бірден-бір белгісі – терроризм. Оның зұлымдығы бүкіл адамзатқа ғасырлар бойы тыныштық бермеуде. Керісінше, уақыт өткен сайын оның күші астасу үстінде. Осы негізде тойтарыс беретін субъект иесі – журналист. Иә, журналист ақпаратты орта арқылы лаңкестік жүйені жойып, адамзатты аман алып алуы қажет. Бұл иләхи әрбір жан парызы. Менің дипломдық жұмысымның мақсаты – журналистің өз жұмысын кәсіби деңгейде атқарып, сапалы терроризмге қарсы журналистік өнім дайындау, оны халыққа дұрыс формада жеткізу, өзге радикалдық насихаттан аулақ ұстау, терроризмге қарсы тұратын идеологиясы дұрыс қоғам қалыптастыру. Осы ретте өз ұсыныстарымды келесідей ретте баяндауға бел будым:

1. Саяси сауаты бар (әсіресе терроризм жүйесіне қатысты) журналистерді дайындау;

2. Бұқаралық ақпарат құралдарында терроризмге қарсы тұратын модификациялық жүйе қалыптастыру (Франция мемлекетінің тәжірибесі бірден-бір мысал ретінде қарастырылады)

3. Журналистің лаңкестік материалдарға (мұрағат, халықаралық хаттамалар) қатысты қолжетімділігін заңдық тұрғыда арттырып, бекіту;

4. Террористік объектілерге баратын журналистің жағдайын Біріккен Ұлттар Ұйымының декларациясына сай толық негіздеу;

5. Лаңкестік жүйеге қатысты жасалынатын БАҚ өкілдерінің дүниесін еуроцентристік стандартқа дейін көтеру (қаламақы);

6. Салалық журналистикадағы терроризмге қарсы орталық ашу (Бельгия мемлекетінің төрт тәжірибесі бойынша);

7. Террористік акт жағдайында журналистің құқығын арттыратын ережелерді қабылдау (мемлекеттік деңгейде).

Иә, расымен де ірі мәселелерге ірі көзқарас танытып, жүйелі

жұмыстар жүргізілсе, белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге әбден болады. Ендеше, келер ғасыр қазақ ұлтының алтын ғасыры болатындығына шүбә келтірмейік. Ұлттық идеологиямыздың қадіріне жетіп, оған өз өміріміздің айнасы ретінде қарайық.

ӘДЕБИЕТ

1 Аташ Б. Діни экстремизм мен терроризмнің алдын-алу шаралары: теориядан практикаға бетбұрыс. - Алматы: 2013. - 88 б.

2 Шадықұлұлы Қ., Қабылова А.С., Жұрынбаев Е.С. Халықаралық терроризм мен экстремизмге қарсы күрес жайындағы сөздік. - Алматы: Өлке, 2011. - 160 б.

3 Бурцев В.Л. В погоне за провокаторами. - М.: 1989.- 272 с.

4 Герасимов А.В. На лезвии с террористами. - М.: Товарищество русских художников, 1991. - 208 с.

ТЕРРОРИЗМ И СМИ

Асылбек Д.С.¹

¹Магистрант 2-го курса факультета журналистики, Университет «Туран», журналист, репортер канала «Асыл Арна», Алматы, Казахстан
e-mail: a.daniyar.s@mail.ru

В статье рассматривается возникновение терроризма, анализируется его систематика в разных слоях общества, дается определение быстрому распространению радикализма по СМИ, которые наиболее актуальны в неразвитых странах. Каждый журналист непременно должен раскрывать глаза народу и вместе бороться с этим злом.

Ключевые слова: радикализм, терроризм, экстремальная журналистика, свобода слово в СМИ.

Статья поступила 11.05.2018 г.

USA TELEVISION: TRANSFER OF INFORMATION TECHNOLOGY AND TV CHANNELS

Kalkamankyzy M.¹

¹Master of 2 course of journalism, «Turan» University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: mali_95_vip@mail.ru

This article talks about the history of USA television, best TV channels and international technology of information transfer. Noting the important role of American television in world media, the author compares the best TV channels of USA with the main channels of Kazakhstan. The author gives an example on American TV channels, and extensively analyzes each of them.

Keywords: television, TV channels, broadcast, modern technology, information transfer, world media.

ӘӨЖ 070
ҒТАМТ 19.41.07

АҚШ ТЕЛЕВИЗИЯСЫ: ТЕЛЕАРНАЛАР МЕН ХАБАР ТАРАТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Қалқаманқызы М.¹

¹ «Туран» университетінің 2 курс магистранты, журналистика факультеті,
Алматы, Қазақстан, e-mail: mali_95_vip@mail.ru

Бұл мақалада АҚШ телевизиясының тарихы, оның үздік телеарналары мен хабар тарату технологиялары жайлы сөз қозғалған. Автор америкалық телевизияның әлемдік медиадағы елеулі орнын ескере отырып, АҚШ-тың үздік телеарналарын отандық телевизиядағы арналармен салыстырады. Әрбір америкалық телеарналарға күрделі талдау жасалып, олардың ішіндегі ең маңыздыларын жекелей сараптаудан өткізген.

Тірек сөздер: телевизия, телеарналар, заманауи қызмет технологиялары, хабар тарату, әлемдік медиа.

Америкалық телевизия – өз саласындағы қуатты держава. АҚШ бұқаралық ақпарат құралдарының басты ақпарат көзі мен жедел жаңалықтарының түп-тамырына айналған. Бұқаралық коммуникациялар технологиясындағы заманауи төңкеріс телевизияға үлкен мүмкіндіктер жолын ашты. Жаһандану үрдісі америкалық телевизия саласын мультимедиа, стереотелевизия, компьютерлік анимация іспеттес заманауи элементтермен тығыз байланыстыра түсті. Алайда бұл барлық мүмкіндіктер емес. Көрермен назарынан тыс қалып қоятын дүниелер неғұрлым әсерлі болып келеді. Мәселен, бүгінгі күні ескі кинотаспаларды қалпына келтіру мен оларды түстендіру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Телевизиялық бағдарламалар қатарында да көлемді өзгерістер байқалуда. Тікелей эфир әдеттегіден жиі қолданысқа еніп жатыр. Енді көрермен нағыз журналисттік шеберліктің куәгеріне айналмақ. Бұқаралық коммуникациялар дамуында ерекше рөлді видеоүнжазбалар мен бейнеойнатқыштар атқарды. Өздерінің біртептігіне қарамастан, олар сапа мен қолайлылығы жағынан бір-бірінен ерекшелене түседі. Жаңа үлгілердің басты құпиясы – бейнекөрініс кедергілерін жоюдың жаңа әрі сәтті сандық жүйесі. Бұл технология ескі ұнтаспалар сапасын арттыруға үлкен серпіліс берді. «Люкс» видеоүнжазбасына орнатылған шуды басудың сандық жүйесі таспадағы барлық ақауларды автоматты түрде алып тастайды. Ал «қар эффектісі» экрандағы қара және ақ дақтар мен түстер ашықтығын жояды.

Қазіргі таңда америкалық отбасылардың жартысынан көбі жүзден астам арналарды трансляциялайтын заманауи телевизияны пайдалануда. Осы тұрғыда Америка Құрама Штаттарында телехабар таратудың басты 6 түрін ажыратуға болады: эфирлік, кабельді, спутниктік, FTA, DTH және IPTV. Эфирлік телеарнадарды көру – тегін, төлемді қажет етпесе, телехабардың қалған түрлері арнайы жазылымды талап етеді. Кабельді телевизия бейнекөріністі анағұрлым сапалы етіп, спутниктік хабар тарату арақашықтықты қысқартты. Ал, статистикалық мәліметтерге сай,

Америка халқының көпшілігі эфирлік телехабарды емес, телевизияның кабельді түрін таңдайды. Бұл шешімнің қалыптасуына мынадай факторлар себепкер:

- сигналдың аса жоғары сапасы;
- ақауларды болдыртпаудың жоғары деңгейлі функциясы;
- көпқабатты үйлер молынан шоғырланған аудандарда сигнал өтімділігінде кедергілердің болмауы;
- абонентке қызмет көрсету мен арналар санын кеңейту мүмкіндігі;
- телеарналардың алуантүрлілігі [1].

Осындай факторлар кабельді телевизияның эфирлік телевизиядан асып түсер ауқымды артықшылықтарына дәлел болмақ. Ал спутниктік тележүйе телевизияны әлемдік деңгейге көтерген заманда теленарықта ақпараттандыру бойынша үздік болған мемлекет – Америка Құрама Штаттары. Еуропалық нарықта АҚШ басымдығы мынадай сандарға сәйкес: эфирге шығарылатын телехикаялардың 65,5%, телевизиялық фельетондардың 44,5%, 48,5% америкалық телефильмдер еншісінде болған. Бұл тек спутниктік телевизия кезіңіндегі көрсеткіштер, бүгінгі күні бұл сандар тізбегі әлдеқайда артқаны белгілі. Міне америкалық телевизияның басқа елдерді қаншама жылдарға басып озғандығының белгісі.

Америкадағы әрбір отбасының шаңырағында жоқ дегенде, бір теледидар болатыны анық. Кейбір үйлерде, тіпті әр бөлмеге жеке теледидардан келетіні рас. Бұның барлығы АҚШ халқының телевизияға деген үлкен қызуғышылығын, жаңалықтардан хабардар болуды маңызды үрдіс ретінде қабылдайтынын білдіреді. Олай болса, америкалық жұрт тамашалайтын басты тележүйелерді салыстырайық. Аса ірі эфирлік жүйелер қатарына NBC, CBS, ABC, Fox және CW жатады. Алғашқы үшеуі өз қадамдарын радиожүйесі кейіпінде бастаған. NBC мен CBS 1920 жылдардың ортасында, ал ABC 1943 жылы NBC қарамағына өткен. Сондай-ақ, Fox жүйесі 1986 жылы іске қосылса, CW 2006 жылы UPN және The WB секілді 2 ірі кәсіпкерліктің бірігуінен пайда болды [2].

NBC (Эн-би-си. National Broadcasting Company) – аса танымал америкалық телевизиялық жүйе. Штаб-пәтері Нью-Йорк қаласының қақ ортасында орналасқан. Одан бөлек Чикаго қаласы мен Калифорния штатында қосымша басты кеңселері бар. Телекомпанияның логотипіне байланысты Америкада оны «тауыс» деп атап кеткен. 1926 ж. алдымен «Америка Телерадиокорпорациясы» болып құрылған NBC Құрама Штаттардағы алғашқы радиобаар таратушы жүйе болып есептелінеді. 1986 жылы General Electric компаниясы NBC жүйесін 6,4 млрд долларға RCA кәсіпкерлігінен сатып алған болатын. Қазіргі кезде NBC General Electric компаниясына қарасты «NBC Universal» медиакомпаниясының бір бөлімі болып саналады. NBC теледидары бар 112 миллионнан астам үйлерде қолжетімді. Өз қарамағында басқарылатын 10 станциясы

және 200-ден астам бөлімшелері бар. Статистикаға сүйенсек, атаулы жүйе аптасына 87 сағат хабар таратумен айналысса, оның 22-і прайм-тайм кезінде жүргізіледі. Басты жобалар қатарында – Today (Бүгін) бағдарламасы [3]. Жұмыс күндері сағат 7 – 11 арасында шығады. Сенбі күні 2 сағаттық эфир болса, жексенбі күні 1 сағаттық эфир түрінде жүргізіледі. Сондай -ақ, «Біздің күндер» атты сериал, NBC Nightly News жаңалықтары, саяси ток-шоулар да жұмыс күндері көрсетіліп тұрады. Ал кешкі уақытта экран тізгінінде Джимми Фэллон, Сэт Майерс кешкі ойын-сауық бағдарламалары. Сенбі күні кешке The Saturday Night Live атты комедиялық шоу жүреді. Негізінен арнаның бет бейнесі ретінде қашанда жаңалықтар болатын. Ақпараттық бағдарламалар қатарында: Dateline NBC; «Таңғы уақытта»; «Баспасөзбен жүздесу»; «Кешкі жаңалықтар»; «Бүгінгі шоу». NBC жүйесінің кабельді арналары да құрылған: CNBC – іскери ақпараттық арна, MSNBC – саясатқа екпін қойылған жалпы ақпараттар арнасы.

CBS (Си-Би-Эс. Columbia Broadcasting System) – америкалық телевизияның маңызды өкілі. 1928 ж. Уильям С.Пейли 16 радиостанцияларын сатып алғаннан бері пайда болды. Оның қарамағында CBS Американың алдыңғы қатарлы радиобағдарламалар тарататын жүйесіне айналды. Кейін телерадиобағдарламалар тарататын америкалық үштікке кіріп үлгерген. Қазіргі кезде CBS Corporation медиа конгломератының меншігіне жатады. Жалпы құрылымы NBC арнасына өте ұқсас келеді. Таңғы уақытта жергілікті жаңалықтар, кино мен сән индустриясының жаңалықтары, таңғы бағдарламалар орын алады. Күндізгі жүйелік бойынша түрлі ток-шоу мен ойын-сауық бағдарламалар және де кезекті жаңалықтар легі көрсетіледі. 18:30 – 19:00 аралығында «Опра Уинфри шоуы» іспеттес синдикациялық бағдарламалар жүргізілсе, 20:00 кешкі прайм-тайм уақыты. Яғни көрермендер белсенділік көрсететін уақыт. Бұл уақытта реалити-шоу мен көрермендер үзбей көретін телехикаялар шығады.

ABC (Эй-Би-Си. American Broadcasting Company) – америкалық мәдениетіне елеулі өзгеріс әкелген телевизиялық жүйе. Арнаның басты мүддесі – рейтинг. Бұл тұрғыда арна өз рейтингісін арттыру мақсатында тек қана сәтті шыққан өндірісті, яғни неғұрлым аудитория көп жинайтын бағдарламаларды ұсынады. Бұған мысал ретінде «Анатомия Страсти», «Остаться в живых», «Дурнушка» және т.б сияқты телехикаяларды айтуға болады. ABC арнасы реалити-шоу жасау көрсеткіші бойынша да америкалық үштік қатарына кіреді. Арна ұйымдастырған шоулардың қатарында «Extreme Makeover», «Star Dance», «The One: Making a Music Star» («American Idol» аналогы), «Voice» [4]. Телехикаялар мен реалити-шоуды негізге алған арна жұмысының төменгі дәреже көрсетуі әбден мүмкін. Оған себепкер: хикаялар бірбеткейлігі, аудиторияның азаюы, жалығуы, сенімсіздігі. Бұл арна ақпараттық бағдарламаларымен де танымал. Ең ірі жаһандық бағдарламалары ретінде «Әлемдік

жаңалықтар» мен «Қайырлы таң, Америка»-ны келтіруге болады. Құрылған кезінен бастап, бірде шарықтауы, бірде құлдырауы болған бұл арна, бүгінгі күні өзіндік тұрақты деңгейін қалыптастыра білген.

Телехабар тарату синдикаттарын салыстыратын болсақ, NBC мен CBS, ABC мен Fox құрылымдары өзара өте ұқсас. Алғашқы екеуі телехикая, ток-шоу мен жаңалықтарды қатар алып жүрсе, кейінгі екеуі өз жүйелігінде аудитория көп жинайтын телехикая мен реалити-шоуға басымдық береді. Бұндай өзара ұқсастық әлемнің кез келген мемлекетінде де орын алады. Мәселен, өзіміздің «Хабар» мен «Қазақстан» ақпараттық-сауықтыру арналар болып келсе, «Muzzone» мен «Xit TV» музыкалық-сауықтыру түрінде жүреді.

The CW Television Network – Арнаның аты CBS Corporation мен Warner Bros. 2 компанияның бас әріптерінен құрылған (2006), жауапкершілігі шектеулі мекеме. UPN мен The WB атты шығыны көп телевизиялық жүйелердің жабылуы, жаңа форматтағы жүйенің ашылуына жол сілтеді. 18 – 19 қыркүйек күндері The CW жүйесі ескі бағдарламаларды қайталауды ұсынса, 20 қыркүйек күні «Топ-модель по-американски» атты реалити-шоудың, жаңа 7-ші кезеңін жария етті. Басында, 2012 – 2013 ж. дейін, 18 – 34 жас аралығындағы демографиялық аудитория мақсатта болған. 2012 жылдың күзінен бастап, әйелдермен қатар ерлер аудиториясын тарту жоспарланды. Ең жас телевизиялық жүйе болса да, үлкен алыптармен деңгейлес бола аудитория кеңейтіп алмайтын The CW америкалық ондықтың қатарына кіреді. Прайм -тайм барысында 10 сағат бойы істейді [5]. Жұма және дүйсенбі күндері сағат 15:00 – 17:00 аралығында анимациялық блогтарды назарға ұсынады. Сценарлы бағдарламалары жоғарғы рұқсаттама форматында көрсетілсе, реалити-шоу мен балалар бағдарламалары әдеттегі пішімде жүреді.

Америкалық арналар ұсынатын өнім қашанда болмасын, сәттілік әкелетіні рас. Оған еліктеушілік танытып қоятын отандық телеарналарымыз да куә. Осы ретте АҚШ халқы үзбей тамашалайтын басты телеарналар тізбегінде *USA Network* (сауықтыру арнасы), *ESPN* мен *Fox Sports* (спорт жаңалықтар), *MTV* (музыка) *CNN*, *FOX NEWS* және *MSNBS* (жаһандық жаңалықтар), *SyFy* (ғылыми фантастика), *Disney Chanell* (отбасылық арна), *Nickelodeon*, *Cartoon Network* (балаларға арналған), *Discovery Channel*, *Animal Planet* (документалды), *TBS*(комедия), *TNT*(драма), *Lifetime* (әйелдер арнасы).

USA Network – NBC Universal компаниясына қарасты, 1971 жылы шыққан америкалық кабельді телеарна. Базалық түрде кабельді телеарна болып қалыптасқан USA Network 90 жылдары меншікті «Жібек жүйелер» мен «Оның есімі Никита» секілді хикаялар арқасында танымалдылығын арттыра бастаған. Ал, 2000 жылдардың ортасына қарай, «Детектив Монк», «Көріпкел», «Қара белгі» іспеттес шоулардың әсерінен арнаның беделі одан сайын жоғарылады. «Заң және тәртіп» деп аталатын шоу синдикациясы мен Universal Studios-тың фильмдерін

қойып тұру арнаға қосымша табыс әкелді.

Зерттеу барысында анықталғаны, арнаның басты бет бұрысы – халық жеңіл қабылдайтын телехикаялар, ток-шоу мен реалити-шоулар.

ESPN - 1979 ж. 7 қыркүйекте ағайынды Билл және Скотт Рамусендер ықпалымен құрылған америкалық спорттық телеарна. Бастапқыда «Entertainment and Sports Programming Network» деген атаумен ашылып, 1985 жылы қысқаша түрдегі «ESPN» атауына көшкен. Арна The Walt Disney корпорациясына қарасты «ABC Inc» компаниясына бағынады. Аталмыш компания арнаның тек 80% - на басшылық етеді. Қалған 20% Hearts Corporation компаниясына тиесілі [6]. ESPN әлемдік аренада өзін спорттық үздік есептейді. Бұл пікір – орынды. Себебі арнаның алған басты бет алысы – түрлі спорт ойнарының тікелей трансляциясы мен ойындарды қайталау функциясы, арнайы спорттық бағдарламалар мен ток-шоулар. Штаб-пәтері Коннектикут штатына қарасты Бристоль қаласында орналасқан. Компания президенті – Джордж Боденхаймер. Сондай-ақ, бұл арна бокс трансляциясын жүргізетін арналар қатарына жатады. Алайда бокс көрсетілімінің қасқырына айналған HBO мен Showtime дәрежесіне жету әлі алыс. Сол себепті ESPN екінші деңгейлі бокс трансляциясын беріп отырады. Бұл бағытта 2 арна жұмыс жасайды. Олар: ESPN 2 – заманауи жекпе-жектер, ESPN Classic – классикалық бокс. Арна ұйымдастырған ең танымал жекпе-жектер: Кэльвин Брок – Джамиль Макклайн, Рэй Остин – Султан Ибрагимов.

Fox Sports – әлемге танымал спорттық арналар мен бағдарламалар арасында брэнд болып қатыптасып кеткен америкалық телевизиялық алып. Басшылық тізгінінде Руперт Мердок отбасы. Бұл телевизиялық активтер «21st Century Fox» компаниясы арқылы өтеді. Алайда тек қана Австралиядағы бөлімше «News Corp Australia» жүйесі бойынша жұмыс істейді. Телеарна басқармасының екі жақты болуы – 2013 жылы News Corporation ірі конгломераты құлдырауының нәтижесі. Бұл оқиға әсерінен ірі мекеме «21st Century Fox» және «News Corp Australia» сияқты 2 компания құрылды. Дегенмен, екі компания тіршілігіне бақылауды Мердок отбасы сақтап келеді. Fox Sports әлемнің түпкір-түпкіріндегі мемлекеттерге спорттық ақпарат таратуға тырысады. Көптеген мемлекеттерде бөлімшелерінің бар болуы да осыдан. Fox Sports International басқа мемлекеттерге жаңа спорттық жаңалықтар және бағдарламаларды жеткізумен айналысады. Қазіргі таңда Венесуэла, Доминикана, Колумбия, Перу, Эквадор, Боливия, Аргентина, Парагвай, Уругвай, Чили секілді ірі мемлекеттер Fox Sports филиалдары бар елдер қатарын толықтыруда. Ал, мұхиттың бер жағындағы Азия мемлекеттеріне «Fox Sports Asia» 2013 жылы азиялық «ESPN» арнасының орнына келген болатын. Арнаның қосымша каналы Fox Sports 2 Asia 2014 ж. «Star Sports»-ты алмастырса, «Fox Sports 3 Asia» өз кезегінде «Fox Sports Plus HD Asia» арнасының орнын басқан. Каналдың аустралиялық бөлімшесі 19 сағат бойы спорттық жаңалықтар

беретін кабельді және спутникті арналарды басқарып отыр. Ақпараттар легінде басты назарға аустралиялық футбол лигасы алынған. Спорт сүйер көрермендер аудиториясына бағытталған Fox Sports телеарнасы америкалық телевизия саласында нық қадам басып келеді. Ұстанатын басты қағидалары – тұрақтылық пен шынайылық.

CNN – Тед Тернер 01.07.1980 құрған америкалық телеақпараттық держава. «Time Warner Inc» басқаратын «Turner Broadcasting System» компаниясының құрылымына кіреді. *CNN* – 24 сағаттық ақпарат тарату тұжырымдамасын ұсынған тұңғыш компания. 2007 жылдың 1 шілде жағдаяттарына сай, телеарна құрамында 14 түрлі кабельді және спутникті телеарна, 2 радиостанция, 6 интернет-сайт және 37 шетелдік бюро болған. Аталмыш арна 38 ғарыштық спутник арқылы әлемнің 212 мемлекетіне, толығырақ 200 миллионнан астам үйге хабар таратуға қауқарлы. *CNN* тарихында болған негізгі оқиға – 1991 жылғы Парсы шығанағындағы соғыс. Бұл тікелей эфирге шыққан осындай масштабты алғашқы әскери жағдайлар болған. Парсы шығанағындағы оқиға орнынан түсірілген репортаждар ақпараттық әлемде телеарнаның беделін арттыра түсті. Ал 2001 жылы 11 қыркүйекте орын алған террорлық актілер туралы *CNN* алғашқы болып ақпарат берген.

АҚШ-ғы алғырлық жайына қарамастан, *CNN* халықаралық ақпараттық кеңістікте ВВС арнасынан кейінгі 2-ші орынды табандайды. ВВС аудиториясы – 266,7 млн, бұл *CNN* арнасынан бір жарым есе көп [7]. Алайда ВВС-дің басты артықшылығы аудитория ғана емес, ертеден келе жатқан жас шамасы мен үлкен тәжірибе есесі. Сондай-ақ, ВВС көптеген спутниктерден көруге қолжетімді болса, *CNN* өз кезегінде, кодталған түрінде жүреді.

CNN шетелдегі америкалық биліктің дипломатиялық және коммерциялық көмегіне тәуелді болып келеді. Осыған орай, телеарна жаңалықтары биліктің ұсынған пресс-релиздері негізінде жасақталады. Сол себепті халық тарапынан телеарна билікпен бірге одақтасқаны үшін үлкен сынға алынады. Олардың ойынша, арна қызметі тек «дұрыс» пресс- конференцияларды көрсетіп, эфирге «керек» адамдарды шақырып, «қажетті» заттарды қатесіз айтуға міндеттеледі. Нельсон рейтингісі бойынша, *CNN* америкалық ақпараттық жүйелер бойынша үздік есептеледі. Дегенмен, ұзақ мерзімді көрермендер есесі тізбегінде Fox News ақпараттық жүйесіне жете алмайды. Негізінде, *CNN* хабар таратуды Атлантадағы штаб-пәтері мен Нью-Йорк және Вашингтон студияларынан іске асырады. 2004 жылғы санақ бойынша, телеарна Америка аумағындағы 88,2 миллион пәтер мен 890 мың мейманханалық бөлмеде көрсетілген болатын. Дегенмен, арнаның сансыз көрермендері мен қатар, арнаны құптамайтындар да кездесіп жатады. Мәселен, халықаралық сыншылар *CNN*-ді Ираққа қарсы әскери операцияларды алдын ала болжауда америкалық таптаурындарды шамадан тыс қолданатындықтары үшін кінә тағады. Осыған ұқсас Оңтүстік Осетияда

орын алған соғыс кезінде CNN-ді біржақты хабар таратқаны үшін де айыпталған болатын. Бұл жағдайда, телеарна Грузияны ресейлік әскери машинасының құрбаны ретінде көрсетіп, Тбилиси ұстанған позицияны хабарлады. Осындай сияқты кері әсер тудыратын пікірлер қай каналда болмасын орын алатыны айқын. Дегенмен бұл арна журналистерінің әлемнің түпкір-түпкіріндегі қауіпті нүктелерден беріп отыратын тікелей репортаждарын атап өтпеуге болмайды.

Fox News – штаб-пәтері Нью-Йорк қаласында орналасқан америкалық ақпараттық телеарнасы. Эфирге алғаш рет 1996 жылы 7 қазанда шықты. Телеарна Руперт Мердоктың 21st Century Fox компаниясының бөлімшесі Fox Entertainment Group медиаконцерніне тәуелді. Арнаны күнделікті қосатын көрермендер саны 1,2 миллион шамасында. Осыған байланысты, Америкадағы үздік ақпараттық арна болып саналады. Телеканал құрылуынан бастап бас директор қызметін Роджер Айлз атқарып келеді. Жүргізушілер қатарында, Билл О'Рейли, Гленн Бек және Майк Хакаби. Арна ұстанатын басты ұрандар: «Fair and balanced» – «Әділ және сенімді», «We report. You decide» - «Біз айтамыз, сіздер шешесіздер». Ақпарат таратуда біржақты көзқарасты қолданбай, нейтралды бағыт ұстанады. Алайда, Ирак соғысы кезінде, 2008 жылғы сайлау барысында, Барак Обаманың билікке келгенінен бастап арнаны консервативті бетбұрысты қолдайды деп сөккен болатын. Бұған жауап ретінде, арна басқа медиакөністіктен ерекшелігін айқындап, консервативті және либералды көзқарастарға бірдей сыйластықпен қарайтынын айтып ақталды. Продюсер Роберт Гринволд «Outfoxed» атты деректі фильмінде арнаның бірбеткейлігін көрсетпек болған. Арнада бұрын істеген қызметкерлер, канал бұйрықтарын әңгімелеп, республикашылдарды жақсы, ал демократтарды жаман жақта көрсетуді талап еткенін айтты. Бұл жағдайға да арнаның жауабы табылды. Олардың айтуы бойынша, сұхбат бергендердің көбі арнада мүлдем жұмыс істемегендер және кейбірі арна стандарттарына сай қызмет ете алмаған үшін жұмыстан шығарылған болған.

Көршілес Ресей де бұл арнамен кедергіге тап болған. 2008 ж. Оңтүстік Осетияда орын алған әскери оқиға кезінде арнаның грузиялық позициясы айқын байқалды. Оған дәлел ретінде тікелей эфир барысында осетиялық бүлдіршін мен оның әпкесі орыс армиясы оларды құтқаруға жан салғанын айтпақ болған тұста, жүргізуші сөздерін бөліп, айтпақ болғандарын эфирге жібермес үшін түрлі кедергі жасаған. Бұл оқиға қалың көпшілік арасында үлкен жаңғырық болды. Осы оқиғаны Ресей президенті В. Путин да өз сөз кезегінде бірқатар айтып өткен.

Телеарна жіберген аса ауқымды қателіктер қатары тағы да Ресей Федерациясының айналасында орын алды. 2011 жылы 7 желтоқсанда ресейлік либералды оппозиция «Единая Россия» партиясына қарсы наразылығын Fox News жалған видеорепортаж тұрғысында берген. Шынайы болмаған қанды, өртті көтеріліс, полиция қалқандарындағы

грек тілінде жазылған сөздер, желтоқсан айындағы жасыл жапырақты ағаштар былай тұрсын, Таяу шығыста өсетін пальма ағаштарын Мәскеуде болған жанжалдың бейнематериалы ретінде берген. Алайда, БАҚ-та тарап кеткен бұл қателікті арна кейіннен мойындады.

Discovery Channel – америкалық спутникті және кабельді телеарна. Әлемнің көптеген елдеріне сан түрлі тілдерде хабар таратады. Телеарна тұжырымы ғылым, технология мен тарих туралы деректі фильмдерді негізге алады. Бағдарламалар стилі – ғылыми-танымдық болып келеді. Discovery Channel арнасын 170 мемлекетте 431 миллион отбасы көреді. Discovery Communications – 33 тілде хабар тарататын 29 телеарна. Көлемді аудитория жинақтайтын бағдарламалары: Top Gear, Dirty Money, Gold Rush, Extreme Mashines, Ultimate Survival, Fight Quests, Black Gold, River Monsters, How its made?, Time wrap. Ал **Animal Planet** Discovery Channel арнасының еншілес каналы. Аты айтып тұрғандай, телеарна тек қана жануарларға қатысты бағдарламалар даярлайды. Олардың қоршаған ортасы, өмір сүру қалпы, түр- түстеріне қарай ажыратылуы, Қызыл кітапқа енген жануарлар туралы баяндалады. Үй жануарлары да ұмытылған жоқ. Телеарна ұраны – «Біздің ғаламшарда 2 миллионнан астам жануарлар түрі бар. Сіз – солардың бірісіз. Қалған түрлерімен Animal Planet арнасының бағдарламаларында таныс болыңыз!». Арна 70-тен астам мемлекеттерде көрсетіледі. 2014 ж. арна 16:9 хабар тарату форматына өтіп, HD нұсқасын да шығарып үлгерді. Бағдарламалары:

- Animal Cops: Houston (Хьюстон сақшылары: жануарларды қорғау бөлімі)

- The Predators Prey (жыртқыштар олжасы)
- Big Cat Diary (мысықтар күнделігі)
- The Life of mammals (сүтқоректілер өмірі)
- The Jeff Corwin Experience (Корвин оқиғалары)
- Meerkat Manor (суррикат иелігі)
- The Planet's the funniest Animals (ғаламшардағы ерекше жануарлар)

- Orangutan island (орангутанг аралы)
- Whale wars (киттер соқтығысы) және т.б.

Disney Channel, Nickelodeon, Cartoon Network – балаларға арналған ойын – сауық телеарналары. Басты қамтитын аудиториясы 3 – 18 жас аралығы. Disney Channel бастапқыда 16 сағаттық эфир жүргізсе, кейін 18 сағаттықэфиргекөшкенболатын. Оныңбастыерекшелігі–бүлдіршіндерге арналған мультфильмдерге қарағанда, жасөспірімдер аудиториясына негізделген жеңіл хикаялар көрсетілуі. Ол хикаялардың барлығын дерлік арнаның өзі түсіреді. Одан бөлек, сауықтыру бағдарламаларын, реалити-шоуларды жүргізуді құптайды. Арна көрсетілімінен Ханна Монтана, Зак пен Коди оқиғалары, Мектеп мюзиклі көрерменнің ерекше ықыласына бөленді. Nickelodeon арнасы алғаш ашылғанда тек мультфильмдер мен қызықты бағдарламаларды көрсететін болған. Алайда уақыт өте келе,

оның құрылымында бірқатар өзгерістер орын алды. Тек 14 жасқа дейінгі балалар аудиториясымен шектелмей, 18 жасқа дейінгі жасөспірімдерді де көрермендер қатарына қосу арнаның басты нысанасына айналды. Осы ретте балаларға арналған мультфильмдер мен танымдық бағдарлама жастарға арналған телехикаялар қосылды. Олардың тізбегінде «Сэм және Кэт», «Жеңімпаз Виктория», «Жойқын отбасы» сияқты хикаялар үлкен сәттілікке ие болды. Ал Cartoon Network телеарнасы ең жас телекөрермендерге арналған. Оған себеп – кілең бүлдіршіндерге бағытталған мультфильмдерді көрсету. Алғашқыда, анимациялық коммикстерді эфирге шығарған телеарна, қазіргі таңда, жоғары деңгейлі, сапалы мультфильмдерді тамашалауға мүмкіндік береді. 3 арнаны бірге қарастырудың ерекшелігі – үшеуін бір – бірінен ажырату болып табылады. Яғни, Disney Channel жастарға арналса, Cartoon Network өз кезегінде, эфирлік уақытын жас бүлдіршіндерге арнайды. Ал, Nickelodeon арнасы 2 арнаның аудиториясын бірдей қамтиды. Дегенмен әлемдік дәрежеге кедетін болсақ, Disney Channel арнасына тең келер балалар каналы жоқ. Америкадағы рейтинг бойынша, Nickelodeon каналы Disney Channel-ден кейінгі 2-ші орынды алады, 3-ші орын Cartoon Network еншісінде.

Бұдан шығатын қорытынды, Американың қай телеарнасы болмасын, әлемдік деңгейдегі арна бағыты бойынша үздік болып саналады. Бұл әділ әрі шынайы статистика екенін мойындауымыз қажет. Себебі америкалық масс-медиа халықаралық стандарттарға теңдесе ғана қоймай, дәл сол стандарттарға өзіндік форматты жүктейді. Осы тұрғыда, АҚШ-на еліктеушілік шығатын тұста заңдылық болып кеткен. Америкалық телевизия жүйесінің өзгешелігі – отандық аудиторияны ғана емес, шетелдік көрермендерін де ақпаратпен қамтамасыз етуге деген үлкен талпыныс. Өз мемлекетінің ақпаратын ғана емес, сондай-ақ әлемде болып жатқан түрлі оқиғаларға бей-жай қарамай, асқан қызығушылық білдіру. Тағы бір озық тұсы, халық мұңын билікке жеткізу арқылы, журналистиканың расында да 4-ші билік екеніне кәміл сендіре білу.

Зерттеу барысында байқағаным, америкалық телеарналардың технологиялық артықшылықтарын санамағанда, қалған құрылымы жөнінен отандық арналардан аса қатты ерекшеленбейді. Қысқаша сараптама жүргізсек, NBC, CBS, Fox News арналарының Қазақстанда ұқсас типтері ретінде Қазақстан ұлттық арнасын, Хабар агенттігін, КТК, Астана, Алматы каналындарын айтуға болады. Алайда бұл арналарды тек ақпараттық деп атау қате тұжырым болмақ. Себебі бұл отандық арналар ақпаратпен қоса отбасылық телехикаяларды көрсетуді әдетке айналдырған. Ал таза ақпараттық арна ретінде 24 сағат бойы тек жаңалықтар легін беретін 24KZ арнасы танымал. CNN мен Fox News іспеттес, отандық ақпараттық арналар да бірбеткейлі билік позициясын ұстанатыны үшін халық тарапынан сенімсіздік тудырады. Ал музыкалық арналар қатарындағы Muzzone, Hit Tv, Muzlife, Gakku америкалық музыкалық каналдарынан еш айырмашылығы жоқ. Hit TV дәл MTV

секілді бастапқыда тек бейнебаяндар ойнатса, уақыт өте музыкалық бағдарламалар, реалити-шоу, шоу-бизнес туралы бағдарламалар әзірлеуге кірісті. Muzzone мен Muzlife отандықтан гөрі шетелдік әндерге басымдық көрсетсе, 2014 жылы ашылған Gakku арнасы тек қана отандық әндер бейнебаяндарын ұсынады. Fox Sports пен ESPN каналдарының синдикаты ретінде Kazsport арнасын айтуға болады. Америкалық спорт арналарының бір артықшылығы – әлемде болып жатқан әрбір спорт түрін қамтуы. Ал Kazsport өз кезегінде тек қазақстандық спорт жаңалықтарын, отандық спорт ойындар трансляциясын береді. АҚШ-пен салыстыра келе, біздің телевизияға жетіспейтін тұстарды анықтасақ.

Технологиялық серпіліс тұрғысында: отандық эфир барысында техникалық ақаулар көптеп кездеседі. Соларды жою мақсатында телевизиялық технологияларды жаңашаландыру әдістерін қолдануымыз керек. Тікелей эфирдің қатып қалған форматынан шығып, эфирді еркін түрде жүргізудің жаңа түрін қалыптастырып, хабар тарату барысында неғұрлым көп сараптама жасау керек.

Әлемдік деңгейде қарасақ, Қазақстанда АҚШ-тың CNN, Fox News секілді әлемдегі беделін қалыптастыратын халықаралық телеарналар жетіспейді. Қай қазақстандықтан сұрамасаңда, бұл арналарды өзі көрмесе де, естіген болып шығады. Сондықтан арна мемлекет қуаттылығын арттырады деген нәтижеге келеміз. Біздің арналарымызды жақын көршілеріміз ғана емес, мұхиттың ар жағындағы мемлекеттер де көрсейтін.

Ғылыми-танымдық арналарға қатысты: біздің елде АҚШ SyFu, Discovery Channel, Animal Planet іспеттес танымдық арналар сияқты телеарналар жоқтың қасы. «Білім және мәдениет» арнасы тек аталған екі саланы ғана қамтиды. Түрлі ғылыми-танымдық және қызықты жаңалықтармен әзірленген телеарналардың қазақстандық көрермені көбейе түсетіні анық. Себебі бұндай арнаның бәсекелесі жоқтың қасы және бұл көрермендер қызығушылығын тудыратын, отандық телевизияда бұрын- соңды болмаған арна форматы болмақ.

Балалар арналарына қарасақ, Қазақстанда тікелей балаларға арналған тек «Балапан» арнасы. Ол тек кішкентай бүлдіршіндерге арналған, аудиториясын кеңейту үшін, америкалық Disney Channel, Nickelodeon, Cartoon Network сияқты, 15–17 жас аралығындағы жас өспірімдерді қызықтыратын комедиялық хикая, ғажайып оқиғалар телеарнасы қажет. Дәстүрлі журналистика құндылығын жоғалтып аламыз деп, Америкаға еліктеушіліктен қорқудың қажеті жоқ. Қазақстанның дамуын қаласақ, журналистиканы да жаңа деңгейде дамытуымыз шарт. Отандық БАҚ жайын көтеру үшін, әлемдік стандарттарға теңесіп, ақпараттандырудың халықаралық легін қабылдай білуіміз керек. Көштен қалмай ілгері анық қадам басқан жағдайда, қазақ журналистикасы міндетті түрде дами түседі.

ӘДЕБИЕТ

1 Михайлов С.А. Современная зарубежная журналистика: Правила и парадоксы.

– СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002.

2 Михайлов С.А. Журналистика Соединенных Штатов Америки. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2004.

3 Власов А.И. Политические манипуляции. История и практика средств массовой информации США. – М., 1982.

4 Корнилов Е.А. Журналистика на рубеже тысячелетий. – Ростов-на-Дону, 1999.

5 Вачнадзе Г. Всемирное телевидение. Новые средства массовой информации, их аудитория, техника, бизнес, политика. – Тбилиси, 1989.

6 Ермишина Е.В. Международный обмен информацией. – М., 1988.

7 Mott F.L. American journalism. A history of newspapers in the United States through 250 years. 1690–1940. – New York, 1941.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ США: ТЕЛЕКАНАЛЫ И ТЕХНОЛОГИЯ ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИИ

Калкаманкызы М.¹

¹Магистрант 2-го курса факультета журналистики, Университет «Туран», журналист, старший редактор новостного портала NUR.KZ, Алматы, Казахстан
e-mail: mali_95_vip@mail.ru

В статье представлена краткая история телевидения США, дается обзор лучших телеканалов и международных технологий передачи информации. Отмечая важную роль американского телевидения, автор сравнивает лучшие телеканалы США с главными отечественными телеканалами.

Ключевые слова: телевидение, телеканалы, широкоэвещательный, современные технологии, передача информации, всемирное медиапространство.

Статья поступила 11.05.2018

ADVOCACY OF LEGAL JOURNALISM IN THE MEDIA

Matan K.K.¹

¹Master of 2 course of journalism, «Turan» University, journalist, editor National Centre for Problems of Healthy Lifestyle Development of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kasya_argyn@mail.ru

This article talks about the material features of human rights in the market system, as well as on the basis of the full development of human rights related to culture, the consideration of human rights in court and the solution of actual problems, the journalist's view of situations.

Keywords: globalization, struggle, legal journalism, the supreme court.

ӘӨЖ 070

ҒТАМТ 19.41.41

ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ БАҚ-та НАСИХАТТАЛУЫ

Матан Қ.Қ.¹

¹«Туран» университетінің 2 курс магистранты, ҚР Денсаулық сақтау Министрлігінің Салауатты өмір салтын қалыптастыру проблемалары ұлттық орталығының, журналист, редакторы, Алматы, Қазақстан
e-mail: kasya_argyn@mail.ru

Бұл мақалада адам құқықтары материалдық мүмкіндіктер мен нарықтық жүйесінің дамуы, адам құқықтарының толықтай мәдениетке сүйенуі, БАҚ өкілдерінің ең әуелі

сотта адамның құқығының сақталуы жөнінде қарастырылуын қадағалау, әр түрлі жағдайлардағы өзекті мәселелердің қаралуы, қылмысқа қарсы күрестегі принциптер және журналисттің бұл тұрғыдағы көзқарасы жөнінде жазылған.

Тірек сөздер: жаһандану, күрес, құқықтық журналистика, жоғарғы сот.

Республикамыздың қоғамдық, саяси және экономикалық өміріндегі қазіргі түбегейлі өзгерістер, жүзеге асырылып жатқан құқықтық реформа еліміздің әрбір азаматынан құқықтық сауаттылықты талап етеді. Еліміз демократиялық өркениетті мемлекеттер қатарына қосылуға бекем бел байлады. Адам құқықтары аяқ асты етілмей, заңсыздық пен жемқорлық жайламай, мемлекетіміз нығаю, дамуы және көркеюі үшін заңның талабы мүлтіксіз орындалуы тиіс. Заң үстемдігі болмаған жерде құқықтық мемлекет те болмайды. Тіпті ежелгі дүние адамдары да еркіндікті аңсағанда заңның үстемдігі арқылы бостандыққа жетуге болады деп топшылаған екен. Ежелгі Римнің әйгілі ғұлама ойшылы Марк Тулий Цицерон: «Біз заңның құлы болғанда ғана еркін бола аламыз» деп әсерлі айтқан екен. Әділеттік, ізгілік қағидаларын жүзеге асыру, қоғамды және мемлекетті демократиялық тұрғыдан ұйымдастыру заңның үстемдігі арқылы қамтамасыз етіледі.

Демократиялық құқықтық мемлекет құрамыз деген қоғамдағы әрбір адам өз құқықтарын жете біліп, заң саласынан мағлұматы болуы қажет. Сондықтан еліміздің әр азаматы республикамыздың Конституциясымен, соған сай келетін заңдармен, өзге де нормативтік-құқықтық актілермен жете танысуы тиіс. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев былай деді: «Құқықтық қызмет тек құқық шығару және құқық қолданумен шектеліп қалмайтының ұмытуға болмайды. Оның үлкен саяси мәні бар. Азаматтардың құқықтық хабардарлығы, сауаттылығы деңгейін арттыру, олардың құқықтық мәдениетін өсіру мақсатында кешенді шаралар белгілеу қажет. Жалпыға мәлім, қоғамның құқықтық мәдениетінің деңгейі жоғары болған сайын, халық заңдарды жақсырақ білген сайын, заңдарды орындау сатысында проблемалар да азырақ болады» [1].

Заң әдебиетте құқықтық нормаларды топтастыру мәселесіне көп көңіл бөлінген. Конституциялық-құқықтық нормаларды топтастырудың ең маңызды мәселесі – қоғамдық қатынастарды реттеуіш ретінде нормалардың елеулі қасиеттерін көрсетіп, соның негізінде теория мен тәжірибенің мәселелерін шешуге жәрдемдесетін конституциялық-құқықтық норманың өзіндік ерекшеліктерін айқындау болып табылады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының жоғары заңи күші нормативтік құқықтық актілердің Конституцияға қайшы келмеуі тиістігін, барлық деңгейдегі мемлекеттік өкімет органдарының, лауазымды адамдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, азаматтардың, олардың бірлестіктерінің Конституцияны сақтауға міндетті екендігін білдіреді. Конституцияның жоғары заңи күші Конституцияға қайшы

келетін номативтік құқықтық актілердің немесе олардың жекелеген құқықтық нормаларының, ережелерінің заңи күші жоқ деп есептелетінін және олардың күшін жоюға жататындығын білдіреді. Конституцияның жоғары заңи күші принципін маңызды бөлімі оның тікелей қолдануы болып табылады. Ол Конституцияның құқық шығармашылыққа, институттық жанартуларға, азаматтардың, олардың бірлестіктерінің өз құқықтары мен бостандықтарын тікелей жүзеге асыруға, адамның моральды-құқықтық өмір сүру салтына ықпал етуді білдіреді.

Әрбір прогресшіл қоғамдық, соның ішінде, құқықтық идея қоғамдық санадан да, қоғамдық қатынастардың деңгейінен де ілгері, алдында жүреді. Оның қозғалыс, жасампаз қасиеті осыда. Жаңа идеяның пайда болып қалыптасуы нақтылықпен қасарысады. Р.З. Лившиц құқықтық идеялардың дамуын қоғамның әлеуметтік қабаттарын қамтитын әртүрлі деңгейлерде қарастырады:

- құқықтық идеяның қалыптасуы және оны мойындау;
- құқықтық идеяның заң шығарушыға жетуі, яғни, оның құқықтық норма, түріне айналып жүзеге асуы;
- құқықтық норма кейпіндегі құқықтық идеяның тиімділігін талдау [1].

Елімізде ұлттық құқықтық жүйе қалыптасып, жаңа құқықтық институттар, салалар пайда болуда. Мұндай жағдайда құқық нормаларын дұрыс түсінудің және қолданудың басты құралы ретіндегі талқылаудың ролі өседі. Қоғам өміріндегі болып жатқан түбегейлі өзгерістер, егеменді демократиялық мемлекет құруға бағытталған қадамдар талқылау теориясының дәстүрлі заңи көзқарастарын, түсініктерін толықтыруды талап етеді. Осыған орай С.З. Зиманов былай жазады: «Еліміз заңның және заңдылықтың басымдығына негізделген демократия және тұрақты қоғам құру жолында алға басқан сайын, біз саяси-құқықтық ғылымның және аналитикалық юриспруденцияның артта қалып бара жатқанын айқын сезінеміз» [1.2].

Көптеген жылдар бойы заң әдебиетінде құқықтық нормаларды талқылау мәселесін қарастыруда таптық сипат сезілетін. Қазіргі таңда, мемлекет пен құқықтың мәні әлеуметтік құндылық ретінде қарастырылуда. Бұған орай, құқық нормаларын талқылау мәселесін осы тұрғыдан қарастыру да дұрыс болар.

Құқықтық нормалар қоғамның жоғары саяси-құқықтық құндылықтарын бекітеді, өз бірлігінде қоғамның мәнін және басты белгілерін қамтып көрсететін негізгі қоғамдық қатынастардың кең ауқымын реттейді. Конституциялық-құқықтық нормалардың әлеуметтік бағыттылығы және ролі қоғамның тіршілік әрекеті мен барлық салалары мен деңгейлеріндегі қатынастарға жан-жақты ықпал етуін мөлшерлейді. Өз кезегінде, бұл конституциялық-құқықтық нормалар мазмұнын реттелетін қоғамдық қатынастардың жеке элементтерімен және

әртүрлі әлеуметтік реттеуіштердің (саясат, мораль) жалпы негіздерімен байытуға себін тигізеді. Сондықтан, конституциялық-құқықтық нормалардың табиғаты нақты құқықтық және құқықтық емес жақтардың органикалық бірлігін білдіреді. Кез келген мемлекет өз саясатын белгілі бір идеяларға, идеялық принциптерге сүйене отырып жүзеге асырады. Ол идеялар мемлекеттік бағдарламаларда жасақталып, мемлекеттік органдардың нақты іс-қимылынан көрінеді. Мемлекеттік идеологияны қалыптастыруда қоғамдық-саяси институттар (саяси партиялар мен қозғалыстар, кәсіподақтар, үкіметтік емес басқа да бірлестіктер (тек діни болмаса болды) айрықша рөл атқарады. Көп ұлтты Қазақстан қоғамын тек қана бір ұлттың мақсат-мүдделерін ескеру жағдайында дамыту мүмкін емес. Қазақстанның тарихи иесі қазақ ұлты осы мәселені терең сезінуі қажет. Онсыз этносаралық татулыққа қол жеткізу қиын. Осымен бірге қазақ этносының ғасырлар бойы жинақталған озық рухани мәдениетінің мұралары жаңа ұлт саясатын насихаттауға, тәуелсіз елдің мемлекеттік идеологиясының жаңа парадигмаларын қалыптастыруға қызмет етуге тиісті. Өркениетті елдердің алдыңғы қатарлы тәжірибесін ескеретін, Қазақстанның демографиялық ахуалына сайма-сай келетін жаңа ұлт саясатын және оны қазақстандықтардың дүние-танымдық жүйесіне айналдырып, санасына сіңіруге көмектесетін жаңа мемлекеттік идеологияның атқаратын қызметі ерекше. Қазақстанда мемлекеттік, оның полиэтникалық тұрғындарының барлық мүдделерін есепке алатын, плюралистік идеология өмір сүреді. Ол мемлекет, қоғам және азаматтар арасындағы адамгершілікке, әділеттікке және өзара жауапкершілікке негізделген өзара қарым-қатынас принциптерін бекіту арқылы тәжірибелік ықпал етуі керек. Конституциялық-құқықтық нормалар көптеген демократиялық құндылықтарды бекітіп, азаматтарға оларды қабылдауға, пайдалануға қажетті жағдай туғызады және еркін тұлғаның қалыптасуына мәдениеттің, ғылымның, білімнің, өнердің дамуын бағыттайды. Конституция мораль қағидаларының ықпал етуін мойындап, азаматтардың кейбір құқықтары мен міндеттерін ізгілік, өнегелік борышы ретінде қарастырады. Сол себепті конституциялық-құқықтық нормалар, басқа заңи нормаларға қарағанда, құқықтық, саяси және өнегелік негіздерді асқан дәрежеде шоғырлайды.

Жүйе құрушы функцияның сыртқы аспектісі конституциялық-құқықтық нормалардың құқық жүйесінің, оның салаларының талаптарын халықаралық құқық нормаларымен санасуды қамтамасыз етуінен көрінеді: «Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және, халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылады» [66, 4-бап, 3-тарм.]. Дүниежүзілік қоғамдастық басымдығын таныған нормалар Конституцияның, оның нормаларының беделін көтереді. Қазақстан Республикасының халықаралық

шарттары – ол Қазақстан Республикасының шет мемлекетпен (немесе мемлекеттермен) не халықаралық ұйымдармен жазбаша түрде жасалған және мұндай келісімнің бір құжатта немесе өзара байланысты бірнеше құжатта бар-жоғына қарамастан, сондай-ақ оның нақты атауына тәуелсіз халықаралық құқықпен реттелетін келісім. Қазақстан Республикасының аса маңызды мемлекеттік маңызы бар және мемлекеттің егемендік құқығына дейінгі көкейкесті мүдделерін қозғайтын халықаралық шарттары бекітуге жатады.

Қазіргі кезде елімізде құқықтық нормаға қатысты мәселелер қарастырылатын теориялық еңбектер жарық көрді. Бұл тұрғыда Т.А. Ағдарбеков [5], З.Ж. Кенжалиев [4], С.Н. Сәбікенов [3], С.А. Табанов [2] сияқты қазақстандық ғалымдардың еңбектері қызығушылық тудырады.

Қазақстанның сот өндірісі өзге де ұлттық құрылым сияқты дәстүрлі құқық негізінде дүниеге келген еді. Қоғамға белгілі сала болып қалыптасу үшін мұның басы өткен ғасырдан, дәстүрлі құқықтан бастау алады. Қазан төңкерісіне дейін қазақтардың дәстүрлі құқығында қылмыстық және азаматтық құқық бұзушылық ұғымдарының арасында аз ғана айырмашылық болды. Сол заманның өзінде белгілі істерге шектеу қоюмен қатар құқықтарды сақтау көрініс тапты. Осыған қатысты өз пікірін ХІХ ғасырдың әйгілі қазақ ғалымы, Шығыс зерттеушісі Ш. Уәлиханов былай деп білдіреді: «Қылмыс пен тәртіпсіздік жөнінде жан дүниесі бөлек, тұрмыс-салты басқаша дамыған қырғыздардан (қазақтардан) орыстармен немесе басқа еуропалықтармен бірдей көзқарасты талап ету дұрыс емес». Расында, біздің қазақ елінің құқықтық нормаларға бағынғаны теориялық тұрғыда ғылыми атаулармен көрсетілмесе де, салт-дәстүр мен дінді ұстану арқылы өзіндік билік жүргізу мен жазалау, тәртіп сақтау жолдары болды. Осыдан қарап қазақтың қай ғасырда да қазақ болғандығын аңғару қиын емес. Академик Салық Зиманов атап өткендей, қазақтың дәстүрлі құқығы бірнеше жүздеген жылдар бойына кешеуілдеп қалған, тұйық шаруашылық негізінде дамып келді. Бұл әрине, дәстүрлі құқықтың қайсыбір жекелеген құқықтық нормаларына өзіндік салқынын тигізді. Мәселен, ХІХ ғасырдың ортасына дейін дәстүрлі құқық жөніндегі жазбалардан тауар-ақша қатынастарын реттейтін нормаларды кездестіре алмайсыз; сот өндірісін жүргізу ешқандай жазбаша дәлелдемелерді талап етпеді. Кінәлі адамнан кек алу, тергеусіз сот жүргізу сияқты көне әдет-ғұрыптар көп уақытқа дейін бұзылған құқықты қалпына келтіру тәсілі ретінде қолданылып келді. [2]

Қазақстан Ресейге қосылғаннан кейін оның аумағында қылмыстық іс жүргізудің түрі екіге бөлінді: алғашқысы, қазақтардың дауларды, құқық бұзушылықтарды және қабылданған шешімдерге шағымдануды шешуде ұлттық салт-дәстүрге негізделген дәстүрлі құқық бойынша сот өндірісін жүргізу, кейінгісі, Қазақстанда тұратын орыстардың мүддесіне қатысты істер бойынша сот өндірісін жүргізу. Сот өндірісінің екінші

түрі бойынша іс орыс тілінде және Ресей заңдары негізінде жүргізілді.

Зерттеу тақырыбының мәселелеріне байланысты Ресей авторларының еңбектері біз үшін маңызды болды. Мәселен, конституциялық-құқықтық нормалардың ерекшеліктері, оларды топтастыру мәселесін В.О. Лучин, конституциялық-құқықтық нормаларды жүзеге асыру мәселесін В.Д. Мазаев, конституциялық-құқықтық нормаларды жүзеге асырудың кепілдіктері мәселесін Н.А. Боброва, конституциялық-құқықтық нормаларды талқылау мәселесін Т.Я. Хабриева бірсыпыра зерттеді.

Конституциялық-құқықтық нормалардың ерекшеліктері, топтастырылуы (А.И. Ким, В.О. Лучин, В.А. Ржевский, В.С. Основин, А.А. Черняков, Ю.А. Ким, А.А. Матюхин, М.Т. Баймаханов, К.К. Айтхожин), оларды жүзеге асыру (А.Б. Венгеров, И.Е. Фарбер, В.А. Пертцик, И.П. Ильинский, Л.П. Шмайлова, Б.Н. Топорнин, С.А. Авакьян, А.О. Жукенов, К.К. Айтхожин, Т.Б. Хведелидзе) және талқылау (Ю.А. Ким) сияқты мәселелерге бірқатар ғылыми мақалалар арналды.

Жоғарыда аталған авторлардың еңбектерінде конституциялық-құқықтық нормалар, оларды жүзеге асыру және талқылау мәселелері біраз көрініс тапқан. Бірақ, осы мәселелер Қазақстанда жинастырылып зерттелінбеген. Сонымен қатар, Кеңес Одағы кезінде конституциялық-құқықтық нормалар мәселесіне қатысты жарық көрген еңбектер Коммунистік партия идеологиясы тұрғысынан қарастырылып, таптық сипатта болатын. Яғни, бұл мәселе өмірлік жағдайлармен байланыстырылмай формальды түрде зерттелінетін де, оның шын мәнін ашу мүмкін емес еді. Мәселен, қазіргі таңда негізгі заңды талқылаудың түсінігін, принциптерін, түрлерін, тәсілдерін, сатыларын, актілерін жан-жақты ашып қарастыратын еңбектер санаулы және Конституцияны талқылау теориясының нақты қалыптасуы жөнінде айту әлі ертерек. Сондықтан, біздің зерттеу жұмысымызда конституциялық-құқықтық нормалар мәселесін жаңаша тұрғыдан қарауға тырыстық. Біріншіден, мемлекет дамуының жаңа бағыттарын анықтаған 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы құқық саласы, жеке ғылым ретіндегі жаңа конституциялық құқықтың қалыптасуына ықпал етті. Демек, Конституция нормаларына байланысты мәселелер жаңа зерттеулерді талап етеді. Екіншіден, конституциялық құқықтың дамуы мен өзгеруіне қоғамның әлеуметтік, саяси және экономикалық өміріндегі болып жатқан процестер әсерін тигізуде.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, билік үш салаға бөлінеді: заң шығарушы, атқарушы және сот билігі. Сот билігін жүргізу тек қана соттарға жүктелген және олардың өздерінің өкілеттігіне, атқаратын міндеттеріне қарай жиынтығы сот билігінің жүйесін құрайды. Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабында әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын, заңмен қорғалатын мүдделерін қорғап сотқа жүгінуге мүмкіншіліктер берген. Демек, мемлекетіміздегі

әрбір жеке және заңды тұлғалардың құқығын қорғап, заңнаманың қағидаларын тікелей орындайтын сот билігінің билік саласы ретіндегі атқаратын жалпы мемлекеттік құрылыстың тұрақтылығының бірден бір кепілі, әрі басты құралдарының бірі болып табылады [3].

Қазіргі таңда соттың беделі мен мәртебесі, қоғамда алар орны мен міндеттеріне назар салсақ, ҚР-ның 2000 жылғы 25 желтоқсандағы 25-бабында судья тәуелсіздігі анық көрсетілген. Онда судьяның тәуелсіздігі Конституциямен және заңмен қорғалады. Аталмыш заңның 28-бабы бойынша судьяға қойылатын талаптар:

- ҚР-ның Конституциясын және заңдарын бұлжытпай сақтауға, судьяның антына адал болуға;

- Сыбайлас жемқорлықтың кез келген көріністеріне және сот төрелігін іске асыру жөніндегі қызметке заңсыз араласу әрекеттеріне қарсы тұруға;

- Судья кеңесінің құпиясын сақтауға міндетті.

Судья мәртебесі мен оның шешімі қай ретте қадағалатынын білдік. Аленді баспасөз қызметкерлерінің немесе БАҚ өкілдерінің де өзіндік құқықтары мен міндеттері, оларға қатысты нақты бекітілген заңның бар екендігі, сондай-ақ журналистерді «төртінші билік» деп кездейсоқ атамайтындығын алға тартар болсақ, ҚР-ның БАҚ туралы заңы 20-бабында былай делінген, журналист:

- ақпаратты іздестіруді жүзеге асыруға, сұратуға, алуға және таратуға;

- мемлекеттік органдарға, барлық меншік нысандарындағы ұйымдарға баруына және өзінің қызмет бабындағы міндеттерін жүзеге асыруға байланысты олардың лауазымды адамдарының қабылдауында болуға, жабық шара өткізу туралы шешім қабылданғаннан басқа жағдайда өзін тіркеген орган өткізетін барлық шараларға қатысуға;

- Қазақстан Республикасының заң актілерінде тыйым салынған жағдайларды қоспағанда, жазбалар, соның ішінде оларды дыбыс-бейне техникасын, кино-фото түсіру құралдарын пайдалана отырып жасауға;

- журналистің куәлігін көрсету арқылы дүлей апаттар болған аудандарда, митингілер мен демонстрацияларда, сондай-ақ қоғамдық, топтық және жеке мүдделер мен наразылықтарды өзге де білдіру нысандарына қатысуға;

- құжаттар мен материалдардың мемлекеттік құпиялар болып табылатын мәліметтері бар үзінділерін қоспағанда, олармен танысуға рұқсат алуға;

- алынатын ақпараттың дұрыстығын тексеруге;

- алынған ақпараттық материалдарды тексеру кезінде мамандарға жүгінуге;

- өзі дайындаған хабарлар мен материалдарға қолын қойып, шартты атын (бүркеншік атын) көрсетіп таратуға;

- материалдың мазмұны редакциялық түзетуден кейін журналистің

жеке сеніміне қайшы келсе, оған өз қолы қойылып жариялануынан бас тартуға;

- авторлық және ақпарат көздерінің құпиясы соттың талап етуімен жарияланған жағдайларды қоспағанда, бұл құпияларды сақтауға құқығы бар.

Табиғаты жағынан, дербестігі және тәуелсіз жағдаятында сот билігі мен журналистердің мақсат-мүдделері мазмұндас екендігін білдік. Дегенмен, тұтастай алғанда, «үшінші» және «төртінші» билік араларында берік қарым-қатынас қалыптасқан.

Бекет Тұрғараевтың айтуынша Кеңес өкіметінің тұсында жұртшылық арасында «Человек и закон» дейтін өте танымал журнал болған екен. Заң жөнінен білікті ақыл-кеңес алғысы келетіндер немесе құқықтық тұрғыдан жергілікті билік орындары тарапынан қиянат пен қуғын көргендер сол журналға хат жазып, көмек сұраған. Журнал редакциясы да басқалардай емес, адамдардың тағдырына шұғыл араласып, керек кезінде тіпті отыратындығын айтады. Судья ретінде пікірі: «Өкінішке орай, журналист ағайындар кейде сот тақырыбына, жалпы құқықтық мәселеге қатысты мақалалар жазғанда асыра сілтеуге, қателікке жол беріп жатады», дейді.

Мысалы, кейбір газет тілшілері істі сот әлі қарамай жатып, біреулерден естіген әңгімелерінің, не ауызша айтқан сөздерінің негізінде, алдын ала байбалам салғандай материал жариялап жібереді. Я болмаса іс сот бірінші сатыда қаралған бойда, әлі үкім күшіне енбей тұрып, газет бетінде асығыс тұжырым жасайды. Ал негізінде сот істі қарап, қандай шешім шығарды, яғни болған оқиғаны ғана жазуы тиіс. Енді біреулері сот процесіне қатыса отырып, тек бір тараптың мүддесін қорғап, екінші жақтың құқығын ескермей, сың аржақты мақала жазады. Кей журналистер тергеу амалдары жаңадан басталған кездің өзінде, іс әлі сотқа өтпей жатып күнібұрын айқай-шу көтеруге, даңғаз жасауға әуес болып келеді. Соңғы кездері «Алма-Ата-Инфо» газетінің бас редакторына қатысты көтеріліп жүрген дақпырт-даңғазаны осыған жатқызуға болады. Тіпті, кей тілшілер мақала жазу барысында «күдікті», «сотталушы», «сотталған» немесе «жазасын өтеуші» деген секілді қарапайым атауларды шатастырып алады. Мұның бәрі неден? Заң мен құқықтық мәселерді жөнді білмеуден және журналист ретінде өзінің міндеті мен жауапкершілігін жете түсінбеуден. Ал, түптеп келгенде, мұндай асығыстық пен асыра сілтеулер соттарда да істердің дұрыс қаралуына нұқсан келтіріп, зиянын тигізеді.

Сот пен баспасөздің қарым-қатынасын сөз еткенде судьяларды да қателіктен ада, төрт аяғын тең басқан дей аламыз. «Бес саусақ бірдей емес» демекші, олардың арасында да бұл мәселенің маңызын жете түсінбейтіндер, БАҚ-пен байланыс, жариялық соттың жұмысын жандандырып, халық арасында оның беделін өсіруге ықпал ететінін

бағалай білмейтіндер кездеседі. Кейбір судьялар журналистерді қабылдамауға, оларға қажетті мәліметтерді бермеуге тырысады. Енді біреулері, Азаматтық, Қылмыстық процессуалдық кодекстердің талаптарына сәйкес іс ашық түрде қаралуға тиіс болса да әр түрлі сылтаулар айтып, тілшілерді сот процесіне кіргізбей қояды.

Демек, сот пен БАҚ-тың қарым-қатынасының табысты болуы екі жақтың да қадам-қарекетіне, пайым-парасатына байланысты. Екі саланың да мақсаты біреу. Ол – мемлекетке, халыққа, жұртшылыққа қызмет ету. Сондықтан осындай ортақ мақсат жолында бір-бірімен іскер де жанды байланыс орнатып, түсіністікпен, бірлесіп жұмыс істейтін болса, екі сала да көздеген нысана, діттеген нәтижелерге қол жеткізіп, еңбектері жемісті де табысты болары және абырой биігінен көрінері хақ.

Жоғарыда айтып кеткеніміздей, сот шешім шығарған соң үкім жарияланып болғаннан кейінгі БАҚ өкілдерінің қоғамға ақпарат тарату барысы қазіргі күннің өзекті проблемалары болып отыр. Олар ҚР-ның БАҚ туралы заңдарындағы «ақпарат алуға еркіндік» бөлімін алға тартады. Бұл тұста журналист соттың шешіміне де, адвокат пен тергеушінің зерттеулеріне де араласуға құқығы жоқ. Себебі бұл өз саласының пұшпағын илей отырып өзге мамандықтың құқына қол салушылық болып табылады. Журналист сот процесі болып жатқанда мемлекеттік құпия болып саналмайтын, жабық отырыс кездерден бөлек жиналыстың барлығына қатыса алады, тек ақпараттық бағытта. Ондағы іске өзіндік пікірі мен ойын қоса жазуына болмайды. Ал сот үкім шығарып қойғаннан кейінгі кезде, бірінші инстанцияда іс қаралып, шешім шыққаннан кейін, іс апелляциялық сотта қаралмай тұрып-ақ оны жариялауға құқы бар. Шешім шығып болғаннан кейін сот үкімі, адвокат сөздері, тергеуші зерттеулері барлығын алып қарауға журналистің құқы бар. Ол осы үш органның қолындағы фактіге негізделген ресми құжаттар арқылы зерттеу жасап, істі қайта қарау деңгейіне жеткізе алады. Яғни, журналистің қолында нақты факті, айғақ болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Түсініктеме / Ред. басқарған Ғ. Сапарғалиев. – Алматы: Жеті жарғы, 1999. - 424 б.

2 Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 1996. – 8 қазан.

3 Сәбікенов С.Н. Салыстырмалы мемлекеттік құқық: Оқулық. – Алматы: Өркениет, 2000. - 406 б.

4 Кенжалиев З.Ж. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет (теориялық мәселелері, тарихи тағылымы). – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. – 192 б.

5 Ағдарбеков Т.А. Құқық және мемлекет теориясы. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2002. - 320 б.

6 Ибашева Т. Құқықтық журналистиканы дамыту – заман талабы // Заң газеті. – 2012. . - № 7 (12 ақпан).

7 Камзин К. Журналистика негіздері: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті,

-2012. - 56 б.

8 Сейілбекқызы А. Құқықтық журналистиканың дамуы: кемшіліктер мен кедергілер// Ақиқат. – 2012. - 22 мамыр. - 11 - б.

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПРАВОВОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Матаң К.К.¹

¹Магистрантка 2-го курса факультета журналистики, университет «Туран», журналист, редактор Национального центра проблем формирования здорового образа жизни Министерства здравоохранения Республики Казахстан, Алматы, Казахстан, kasya_argyn@mail.ru

В этой статье рассматриваются полные гуманитарные права человека, развитие материальных и рыночных систем, наиболее актуальные проблемы в разных ситуациях, принципы предупреждения преступности и отношение журналиста к данным вопросам.

Ключевые слова: глобализация, борьба, правовая журналистика, верховный суд.

Статья поступила 11.05.2018

PROMOTION OF FREE MEDIA IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Oparina E.Y.¹

¹Master of 2 course of journalism, «Turan» University, journalist, SMM-manager in the advertising company «Adimax», Kazakhstan, Almaty, e-mail: elena-pyanykh@mail.ru

This article examines the promotion of responsible and free mass media of the Republic of Kazakhstan, the main organizations and key aspects of interaction between free media and government.

Keywords: freedom of speech, the formation of free media, freedom of the press.

УДК 070

МРНТИ 19.41.07

СОДЕЙСТВИЕ СВОБОДНЫМ СМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Опарина Е.Ю.¹

¹Магистрантка 2-го курса факультета журналистики, университет «Туран», журналист, SMM-менеджер рекламной компании «Adimax», Алматы, Казахстан, e-mail: elena-pyanykh@mail.ru

В этой статье рассматривается содействие ответственным и свободным средствам массовой информации Республики Казахстан, основные организации и ключевые аспекты взаимодействия между свободными СМИ и властью.

Ключевые слова: свобода слова, формирование свободных СМИ, свобода печати.

Основополагающая аксиома демократии заключается в том, что у граждан должны быть информация и знания. Чтобы играть активную роль в жизни своей страны, люди должны быть информированы. Свободные и ответственные средства массовой информации (СМИ) служат важнейшими источниками информации для граждан, которые хотят выбирать наилучших руководителей для своей страны и принимать обдуманные и обоснованные решения по вопросам как

общегосударственного, так и местного уровня.

Распространяемая СМИ информация в равной мере необходима и для разумных экономических и личных решений, и для правильного политического выбора. Существует прочная связь между открытыми средствами массовой информации и свободными и эффективными экономическими системами. Свободные СМИ необходимы для успешного экономического прогресса в развивающихся странах.

«Свободные», они же «независимые» СМИ, в первую очередь позиционируют себя как объективное СМИ. То есть, они пишут о произошедших ситуациях в позитивном, и в негативном ключе, в зависимости от результатов её деятельности. При этом опираясь на свободу слова – право человека свободно выражать свои мысли.

В настоящее время свобода слова также включает свободу выражения, как в письменной, так и в устной форме. Она тесно связана с вопросами установления истины, самовыражения и самореализации личности, гибкости политической системы, а также с естественными правами человека и их защитой.

Вместе с такими правами, как право на жизнь, свободу, неприкосновенность личности и другими, свобода слова и самовыражения является базовой необходимостью для жизнедеятельности цивилизованного общества, а, следовательно, должна быть принята и признана государством.

Свободу слова в настоящий момент гарантируют практически все государства мира. Некоторые даже гарантируют свободу после произнесения слова. Провозглашенная в 1948 г., Всеобщая декларация прав человека и сегодня остается наиболее мощным выражением всеобщей приверженности уважению прав и свобод человека. Ее положения восприняты конституциями многих стран мирового сообщества [1].

В связи с вышесказанным, наше Правительство в последнее время стало проводить политику, поддерживающую формирование открытых и ответственных средств массовой информации и способствующую созданию необходимой для деятельности свободной прессы инфраструктуры – законодательной базы, финансовой независимости, прозрачности в органах власти и наличие журналистских кадров, подготовленных к объективному и беспристрастному освещению событий.

В нашей стране поддержка средств массовой информации развивается очень стремительно. С каждым годом увеличиваются средства на развитие информационной сети, на эти цели выделяются все больше и больше финансовых средств, проводятся тендеры государственных закупок, а также различные конкурсы, творческие вечера. По итогам конкурсов определяются лучшие журналисты или хотя бы те, кто были замечены невероятным трудом в журналистской отрасли. Лучшим творческим таланты награждаются почестью и славой

в сфере журналистики и получают разные медали, благодарственные письма, грамоты. Проводятся конкурсы, определяющие лучших из лучших в областных, даже республиканском уровнях. Среди них можно отметить такие награждения по номинациям как «Алтын қауырсын», «Алтын жулдыз» и т.д.

Кроме этого на территории нашей страны поддержку и свободу СМИ поддерживают независимые организации, такие как «Адилсоз» и т.д.

Формирование свободных и ответственных СМИ – это деятельность, требующая постоянных усилий. Необходимо продолжать над этим работать, приспосабливаясь к новым условиям и решая новые проблемы. Мы должны держать в поле зрения конечную цель – гражданское общество, способное принимать информированные решения, определяющие его жизнь.

В рамках программы содействия свободным и динамичным средствам массовой информации из государственной казны ежедневно выделяются средства на развитие свободной журналистики, ведутся работы поддержки таковых СМИ во всех сферах их развития. Это наглядно демонстрирует о том, что поддержка открытых СМИ – важный компонент внутренней политики Республики Казахстан.

Право прессы свободно публиковать материалы, давать редакционные комментарии, критиковать и информировать – основополагающий принцип казахстанской демократии. Пункт 1 статьи 20 Конституции РК гласит: «Свобода слова и творчества гарантируется. Цензура запрещается» [1].

Свобода печати существует не просто потому, что она закреплена в законе. Она существует и процветает потому, что казахстанский народ дорожит ею. Понимая, что свободная пресса играет важную роль в становлении нашей страны.

Хотя сегодня свобода печати в Казахстане процветает, это отнюдь не чисто казахстанский феномен. Свободные и ответственные средства массовой информации могут оказывать позитивное влияние в любой стране, в том числе и в новых формирующихся демократиях. Свободная пресса необходима для обеспечения стабильной демократической власти, подобной той, что существует в США.

Каждый человек имеет право получать точную информацию о своем правительстве, других правительствах и положении в мире. Столь же важно и то, что свободные СМИ играют сдерживающую роль по отношению к могущественной власти, поддерживая при этом целостность национальной экономики и правдиво освещая действия страны.

Содействовать свободе печати в действительности означает содействовать человеческой свободе. Для того чтобы люди играли активную роль в политической жизни своей страны, они должны владеть информацией. Даже такая простая вещь, как голосование, может без достаточной информации оказаться сложной. Свободная

пресса сообщает людям информацию об их руководителях, о политике других стран, а также о том, что происходит в бизнесе, экономике, социальной среде. Поддержка свободной прессы в Казахстане основана на убежденности в том, что при полном понимании положения дел в стране и мире люди будут выбирать себе те институты, политические и экономические курсы, которые наилучшим образом сохраняют и защищают основополагающие гражданские права и права человека.

Хотя свобода печати приносит много положительных результатов в любой стране, четыре фактора лучше всего объясняют поддержку свободных и ответственных СМИ.

Во-первых, надо поддерживать развитие свободных и ответственных СМИ, потому что права на свободу печати и свободу мысли и слова, которые влечет за собой свободная пресса, представляют собой основополагающие и всеобщие права человека, которыми должны обладать все люди в силу их принадлежности к человеческому роду. Эта убежденность отражена в Конституции США и во Всеобщей Декларации прав человека [2].

Во-вторых, наличие свободной прессы необходимо для становления истинной и полной демократии. Только свободная пресса может предоставить избирателям информацию, необходимую для выбора наилучших руководителей. Слишком часто власти используют государственные СМИ для представления искаженного набора фактов. Без защитных мер, органы власти могут также вынуждать частные СМИ публиковать или не публиковать важную информацию. Словом, свободные СМИ обеспечивают ситуацию, при которой правительства представляют интересы своих граждан, а граждане могут держать правительство под контролем. Свободная пресса дает возможность выносить на общественное обсуждение многочисленные редакционные мнения и коммерческую рекламу. Эта среда представляет собой «рынок идей», где граждане и потребители выбирают и поддерживают те идеи, которые лучше других. Подобная система обеспечивает наилучший результат, не заглушая никакие точки зрения.

В-третьих, существует прочная позитивная связь между открытым освещением событий и свободной, открытой и эффективной экономикой. Экономический рост приводит к повышению уровня жизни, улучшению образования и здравоохранения – словом, к лучшей и более свободной жизни в стране, которая становится в целом более стабильной и мирной. Публикация Всемирного банка под названием «Право рассказывать» документально подтверждает роль, которую играют открытые СМИ в поддержке экономического роста. В предисловии в книге президент Группы Всемирного банка Джеймс Д. Вулфенсон пишет: «Чтобы уменьшить бедность, мы должны освободить доступ к информации и повысить качество информации. Люди, располагающие большим объемом информации, имеют возможность делать лучший выбор» [3].

Свободные СМИ способствуют обмену успешными методами

ведения бизнеса, созданию торговых партнерств и могут повышать эффективность экономики, распространяя полезные технологии. Открытое освещение событий также сохраняет поддержку и доверие инвесторов – как в стране, так и за рубежом.

Наконец, содействие свободным и ответственным СМИ нужно потому, что точное освещение действий и намерений страны имеет значение для общественного развития. Независимые страны, в том числе и Казахстан, стремятся поощрять демократию и права человека, ликвидировать голод и болезни, также поддерживать безопасность в мире. К сожалению, действия и политика РК в поддержку этих целей порой неправильно представляются государственными средствами массовой информации или частными группами. Для борьбы с антиказахстанскими настроениями, для укрепления доверия и для более качественного информирования людей необходимо, чтобы свободные и ответственные СМИ точно освещали действия нашей страны.

Во всем мире независимые средства массовой информации возникали как одна из самых мощных сил в борьбе за преобразование закрытых репрессивных режимов в открытые и продуктивные общества. Движение к демократии и свободным рынкам действительно происходит по всему земному шару, особенно после окончания «холодной войны», но его исход не предсказуем, поскольку начали проявлять себя темные силы, выживавшие в течение десятилетий под маской репрессий.

В Казахстане независимые средства массовой информации приобрели оттенок свободы и стали выражаться свободно только после развала великой империи Советского Союза. Из истории известно, что в советский период цензура играла очень большую роль. Однако после приобретения независимости Казахстан встал на путь демократизации государства и создания правового гражданского общества. Появились независимые газеты и электронные СМИ, среди которых «Ак жол», «Свобода слова», «СолДАТ», «Азат», «Жас казак» (газеты), «КТК», «31 канал» (телеканалы) и т.д.

Однако когда речь идет о независимых средствах массовой информации нужно отметить, что существуют «профессиональные» и «ответственные» средства массовой информации. Наличие независимых средств массовой информации как таковых не гарантирует демократии или гражданского общества. В очень многих странах после приватизации радиостанции ограничились лишь трансляцией музыки. Такое положение наблюдается и в Казахстане. Многие радиостанции, например, «NS», «Еuroра-plus», «Hit-FM», «Русское радио» и т.д. практически не передают информационных программ.

Однако остаются и такие средства массовой информации, как «Радио Азаттык» («Радио Свобода»). Азаттык декларирует свою миссию как «содействие демократическим ценностям и институтам посредством информационной журналистики в странах, где свобода прессы запрещена властями или недостаточно развита» [4].

Говоря об освещении событий, «Радио Азаттык» использует политику цитирования и упоминания авторитетных источников в своих статьях, при этом оставляя свою позицию нейтральной, с точки зрения информирования населения и не поддержке произошедшего события, а о важности сообщать и освещать подобные темы.

Примером выступает статья Асылхана Мамашулы от 1-го мая 2018-го года под названием «Казахстанские СМИ акции протеста проигнорировали» [5]. Журналист рассматривает состоявшийся 10 мая несанкционированный властями митинг в Алматы и Астане о защите гражданских прав и свобод. Основная цель статьи не поддержать митинг, а осветить происходящее, ссылаясь при этом на мнение экспертов. В статье указывается, что: *«По словам экспертов, с кем удалось пообщаться репортеру Азаттыка, акции протеста, состоявшиеся в стране, — это общественно значимое событие вне зависимости от того, кто его организовал, и стоит внимания СМИ. Несмотря на это, большая часть СМИ в стране проигнорировала эти акции протеста».*

Журналистом применяются следующие вводные конструкции: *«По мнению...», «По словам...», «После мнения высказанного экспертом».* Такие вводные слова закрепляют убеждение читателя в том, что выражается не мнение редакции, а мнение отдельно взятых экспертов с их собственным правом на свободное выражение мыслей.

Сам стиль статьи публицистический: автор говорит о проблеме доступным широкой аудитории языком: *«Об акциях протеста, состоявшихся в четверг в Алматы, Астане и других городах страны, арестах участников, по некоторым данным сотен человек, привлечении их к административной ответственности жители страны в основном узнали из социальных сетей и публикаций в зарубежных СМИ. На местах акций протеста 10 мая не было заметно журналистов казахстанских телеканалов, которые бы занимались подготовкой сообщений».* Следовательно, главной предпосылкой «принятия» статьи читателем будет являться язык статьи: автор не использует терминов, непонятных широкой аудитории, не встречаются в тексте и сложные синтаксические конструкции, автор излагает мысли четко, ясно и лаконично.

В то же время, в статье присутствуют несколько мнений: 1. *«По словам руководителя прессозащитной организации «Адилсоз» Тамары Калеевой, игнорирование акций протеста 10 мая СМИ, которые выигрывают государственные тендеры, говорит об уровне свободы слова в Казахстане. — СМИ, чьи свободы не ограничены, в обязательном порядке осветили бы такие события, потому что такие события влияют на рейтинг издания. На некоторых телеканалах прежде была хоть какая-то свобода, но в этот раз они промолчали. Есть отдельные смелые журналисты, однако сами СМИ испытывают страх, — говорит она»; 2. Министр информации и коммуникаций Казахстана Даурен Абаев в прошлом месяце заявил, что даваемая международными организациями оценка ситуации свободы слова в*

стране нередко опирается на «субъективное мнение». По его словам, он убежден, что в Казахстане пресса свободна. «По десятибалльной шкале — семь-восемь баллов», — сказал в апреле Абаев журналистам, оценивая уровень свободы слова в Казахстане».

Выстраивание текста статьи подобным образом предоставляет объективный обзор произошедшего события, однако указывает на проблему посредством мнений экспертов, в некотором роде снимая с себя ответственность.

Тем самым, можно назвать СМИ – очень влиятельной силой. Те, кто стремится владеть ими, не всегда действуют в интересах государства. Поэтому закономерно, что государство принимает меры по обеспечению своей безопасности. Свободу слова нельзя путать с вседозволенностью. Свобода слова – это ответственность за слово, понимание ценности слова.

Журналисты должны понимать, что гласность, свобода слова не могут быть направлены против интересов государства. Любой гражданин, любая оппозиционная газета, даже критикуя Правительство, должны говорить с позиции защиты интересов государства. Это налагает ответственность на все СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституция Республики Казахстан. 30.08.1995. – Алматы, 1995.
- 2 Всеобщая декларация прав человека. – М., 1948.
- 3 Право рассказывать / Роль средств массовой информации в экономической разработке. – Нью-Йорк: Всемирный банк, 2002. – С. 2-3.
- 4 Сосин Д. Искры Свободы. – М., 2013.
- 5 Казахские СМИ акции протеста проигнорировали // Радио Азаттык. – 2018. - Вып. 13.05.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕРКІН БАҚ-тарды НАСИХАТТАУ

Опарина Е.Ю.¹

¹ «Туран» университетінің 2 курс магистранты,
тілші, «Adimax» жарнамалық компания SMM-менеджері, Алматы, Қазақстан
e-mail: elena-ruanykh@mail.ru

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының жауапты және еркін бұқаралық ақпарат құралдарының, негізгі ұйымдардың және еркін БАҚ пен үкіметтің өзара іс-қимылының негізгі аспектілерін насихаттау қарастырылады.

Тірек сөздер: сөз бостандығы, еркін, БАҚ қалыптастыру, баспасөз еркіндігі.

Статья поступила 14.05.2018

3 Бөлім. АУДАРМАНЫҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА АЯСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
Раздел 3. ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА
Part 3. RESEARCHES IN THEORY AND PRACTICE OF TRANSLATION

UDC 81'25
IzRSTI 16.31.41

INTERPRETING: SOCIOLOGICAL VIEW

Oleksandr Bilous¹

¹Dean of the faculty of foreign languages, Kirovograd state pedagogical university named after Vladimir Vinnichenko, Kirovograd, Ukraine, e-mail: obilous1955@gmail.com

In this article, the author considers translation problems based on 14 rules, from the point of view of its sociological aspect. The first eight rules have an obvious socio-psychological character. They emphasize the idea that the main thing for an interpreter is not only bilingualism, but also an understanding of the translation situation. Translator in the sociological sense should be able to play a certain role. The second part of the rules (from 11 to 14) is of a narrowly linguistic nature, and the interpretation uses such basic professional methods of translation as generalization, specification, anonymous translation, lack of additional information, reasonable questioning, editing, segmentation, combining sentences, logical adjustment and the ability to convey emotional shade of translation. Despite the poor quality of the original text, the translator must use standardized rules, since it is he who is responsible for conveying the basic idea of the original text.

Keywords: translation, translator, sociological aspect, original text, translation situation.

Apart from linguistic and semantic approaches in translation studies there is also a sociological aspect which presupposes translation research from the point of view of sociology which is based on interrelations of people (*topicality*) in the process of translation, but not on texts or language systems. Our survey takes its ground on the fourteen rules formed by interpreting experience of the numerous interpreters as well as of the author of this article. In our opinions these rules should be constantly in the highlight of the interpreters training [1, p.3-8].

One cannot fail but mention that "rules for interpreters" (*subject matter*) as well as the whole theory of translation studies have been created to meet the demands of practical activity. The profession of the interpreter has become widespread, so this kind of translation, as all others, needs to be professionally trained.

While teaching two-way interpreting I have noticed that good translations in interpreter's booths or unprepared ones are done by students with average and below-average knowledge of foreign languages. On the contrary, students who can boast of advanced knowledge turn out incapable for this particular kind of translator's activities. Thus, one may claim that skills of precise rendering of sense in translation / interpreting are not enough and other rules

of interpreting have to be taken in consideration.

We consider oral translation and its main “rules” to be a professional translation (**subject**), which means the translation, which is aimed to support the communication between the participants of the language situation; translation, which is aimed directly to create the text, which would convey the semantics of all words, which are part of the meaning of the text, we would call the learning translation.

Thus, the “rules” of interpretation pertain to **professional translation** and point out necessary actions of a translator in order to maintain communication. Means of achieving invariance of the meaning refer to linguistic competence and basically semantic translation theory [1, p. 141–142; 2, p. 140–143].

The basic “rules” of interpretation are:

- 1) the worst translation is better than its absence;
- 2) the voice of an interpreter should always be loud and confident, with clear diction. Explicit self-corrections are not desirable;
- 3) already started translation has to be logically completed;
- 4) inappropriate pauses during translation, disfluency sounds (e-uh, mmm ...), sniffing, sighing etc. are **unacceptable**;
- 5) oral interpreter translates only that information, which he/she is absolutely confident in (that is, only the information he/she completely understood and can, therefore, translate it fully in another language). Everything else he/she omits or replaces;
- 6) replacement can be realized by repetition of information (already expressed) from text or declaration of reliable and accepted in the culture of the target language (encyclopedic) information on the problems of translation;
- 7) no matter what a participant of linguistic communication would be talking about, the translation of it has to be logically connected (beginning of the thought, its continuation and conclusion). There has to be **structural** execution of translation;
- 8) according to time, translation has to continue (almost) the same time as the original speech does;
- 9) no matter what language an interlocutor uses, translator must translate according to the normative rules of grammar - correct word order, and according to the vocabulary – constant (commonly-used) phrases, skillful selection of translation equivalents / analogue units;
- 10) while translating you should avoid metaphors or replace them with the set expressions;
- 11) in German the longer sounds the report, the more complex sentences it has. So, to avoid the overload with the complex sentences. In Ukrainian you should parcel the utterances on the shorter sentences (the translation from Ukrainian into German you should split the text on the simple extended sentences with the direct word order, avoiding by this uppermost the mistakes in the word order in German complex sentences);
- 12) The Ukrainian sentence should begin with the adverbial modifier,

and German/English with the subject;

13) while translating from German/English into Ukrainian you should avoid **the tautology**, while translating from German/English the tautology goes not create the negative perception;

14) in case You didn't understand the shortenings, names, surnames, titles, numbers or You had no preliminary information [1, p. 112–113; 4, p. 46–53; 6, p. 8–9] while interpreting they are either omitted or replaced with the neutral ones, for example *last month, last/this year, our guest/ Mr/Mrs from Germany/England etc.*

As a rule, the first eight rules have **obvious social-psychological multiplier**. They lay the stress on the idea, that the main for the translator is not only the bilingualism, but **the understanding of the situation of the translation**. The translator in the sociological sense should be able to play the role (*the aim*). If he plays it right, there appears **the trust** in sociological sense between him and his **addressee**. Moreover, there is a trust exactly to the translator and the translation, but not to the source, which is translated. In other words, by **the trust** we should understand not the fact, that the translation addressee thinks that all said in the process of the translation is the truth, but that he should believe that the translator interprets correctly and does everything needed due to his professional skills and abilities.

Consider what interpreter has credibility in the audience? Those who demonstrate facility and abandoned. So first four rules pose an intention to provide filing of fidelity.

Rule # 5 expresses very important principle of translation: an interpreter should understand the text, because the translator, which does not understand what he/she translates very fast come to light. And this can break the trust for him.

Rule #6 shows how technically to achieve a full understanding of the addressee of the translation, even in cases when the translator understands not all.

Rule # 7 (consistency) it's arising from the stereotyped evaluation of the situation of interpretation that exists in the public mind. It's accepted to think, that translated important texts promulgated by competent and credible people. From these people and, consequently, of their texts, the recipient wait the organization of skilled communication, and is primarily a logical, because it (rather than, say, emotional expressiveness, etc.) is considered an indicator of quality thinking. Even if the situation authoritative participant said translation illogical "jumping" from one to another, the students on the basis of the above-described stereotype still consider that it is illogical translation and not the original. **Rule # 9 normativity of language translation** on our view, it's connected with oral translation. Translating orally non-normative lexis, it should be noted for the recipient that the speaker uses non-normative lexis.

In the process of interpretation **regardless of the quality of the source text** a standardized language for two reasons should be followed. *The first*

reason is the necessity to build the text logically, because in the public mind, of course, there are stereotypes that *authoritative* participants of interlingual communication speak standard language. Non-normativity of translation will be perceived by audience as mistakes of interpreter. *The second reason* is the technical: there is an inability to repeat non-normative speech in another language of the source text. Hence, interpreter should not even aim to complete this task, because even at its successful solution, it will not be highly appreciated by the audience.

Rule # 10 relates to the translation of collocations. This is called “**rules of functional accuracy**” [2, p. 152-155], which is propiarte to all kinds of translation. The essence of this method is that in the translation, the report should be given such linguistic forms to which addressee are used in text of the corresponded genre, content or functionality. It is clear that to fully realize this rule when interpreting (and especially when synchronous) is impossible, because in the process of translating, interpreter does not work with whole text (as in writing), but with very limited part of it. So, perhaps, the only way to provide the text in the target language more or less familiar form is to follow the rules of words combinations, typical for a target language.

Rule # 10 on the lowering of figurative expressions applies to the interpreting. If possible figurativeness in the written translation must be fully conveyed. But when interpreting it’s ridiculous to try to convey the figurativeness of the source. Let us recall the story of the translation of the speech of Nikita Khrushchev at the 15th United Nations General Assembly of 12 October 1960, when he used Russian idioms “*Я вам покажу кузькину мать*” that interpreter translated as “*He will show you Kuzma’s mother.*” The fact is that the figurativeness has a dual nature: on the one hand, it is a function of language, its structures and rules, and on the other - a characteristic feature of individual style of the author (idiolect). Therefore, the mechanical transfer of figurativeness from one language to another is just **impossible**. It is known to all translators of literary art. It is quite clear that with the time limit, which “press” on the interpreter when he cannot “think over” no one expects the translation of figurative language units, with only a piece of general text, therefore you should not be distracted trying to find figurative equivalents.

The second part of the rules (11 to 14) is narrowly linguistic nature and while interpreting uses such basic **professional translation techniques** [6, p. 5-6] generalization or descriptive translation; 2) specification; 3) antonymous translation; 4) omission of extra information; 5) reasonable (appropriate) questioning; 6) editing (improvement of the source); 7) segmentation of the sentence; 8) combining of sentences; 9) logical adjustment in translation of long speech passage; 10) the ability to defuse tensions, without whipping up and escalating it, but also without reducing emotional evaluating (usually negative-aggressive) vector, which is part of the process of interpretation;

11) the ability to vary speech rate and to avoid a significant gap from the speaker: **a)** a clear diction, compliance with the rules of orthoepy; **b)**

speech addressed directly to the listener; **c**) limitations in gestures, smooth, calm behaviour in any situation; **g**) the necessity to look after yourself and to eliminate psychomotor reactions (blushing, enhanced mobility of the arms etc.); **d**) the ability to maintain the proper posture; **e**) a presentable and appropriate appearance (clothing, footwear, accessories).

For more precise clarity we illustrate the use of some of these techniques. **Generalisation** or **descriptive translation** are used in cases when: **a**) another translation is almost impossible because of the lack of analogue or the equivalent in the language (wordplay, pun, culture-specific elements, proverbs, sayings, popular quotation, peculiar expressions, slang, jargon etc.) or other reasons; **b**) the analogue/equivalent is available but you have forgotten or do not know it; **c**) the presence of complex terms from various fields of knowledge that are little-known or unknown to you (e.g. medicine, banking, finance, technology, law etc.). In this case, the method of "**corrective transliteration**" is used, that is, the original term is translated according to the morphology and phonetics of the target language. This is allowed because most of the terms have Latin, Greek, French, and now even more English origin (especially in the field of economics, finance and informatics), where Ukrainised English terms are often used (provider, site, monitor, Winchester etc.), and sometimes the English words together with Ukrainian, such as: *Jobber – джоббер, futures – фьючерсу, factoring – факторинг etc.*

It should be mentioned that such situation occurs when communication of professionals when internationalisms facilitate the communication and understanding. So don't be afraid that they can be the "false friends of a translator".

Antonymic translation (AT) in some cases is a highly desirable way of translation from the standpoint of stylistics (phrase) and it is often only a one possible way. AT, undoubtedly, is important, because it fully reflects the linguocultural differences. AT can be widely used in the practice of *interpretation* and *translation from the sheet*. The essence of AT is the replacement of the concept on the opposite one. The simplest example is the substitution of the word by its antonym, with the simultaneous introduction of objection: *eine ältere Dame – not young woman*.

An inverse method is often used – the word that is negative in source language, in translation is replaced by the antonym. The negation *is omitted*:... *die Freiheit geht nie unter – the wish will win*.

Sometimes there are more complex types of AT: *Er hörte schon auf, mich zu dutzen – He again turned to me on "you"*.

The verb **dutzen** is replaced by the antonymic phrase "**to turn to somebody on "you"**". Such translation became possible due to the presence of the other antonymic replacement in the same sentence: *hörte schon auf – to turn to somebody again*. Thus, here AT consists in the replacement of the notion by denying its opposite.

Grounded re-interrogation – the opportunity for the translator to clarify

the oral information which he could not obtain in negotiations/conversations etc, as a result of objective or subjective obstacles: side interference, excessive noise, failure of technical facilities etc.

In professional translation a grounded re-interrogation is recommended to use in exceptional cases, when a high level of translation cannot be put into question.

The possibility of usage of the grounded re-interrogation depends on the specific situation: on the relations between the objects of communication, on the degree of informality of the atmosphere of the communication etc.

The use of neutral turns on UP is possible in case of formation of the so-called *Information gap* (failure) during communication by virtue of the subjective factor (something you do not understand, do not hear, not possess a certain term, a certain name, etc.) and objective factors (features of the received information, necessity to complete the translation and move to the next question, etc.).

So, as we can see, rules **from 11 to 14** are essentially linguistic and according to the content are comparable to the achievements of linguistics. Such correlated patterns are justified in contrastive linguistics by statistics and other means. But then the question appears: in fact, why the rules included only those regularities because there are many other known and bilateral patterns of languages which contact in the translation process. Or maybe these laws are the most important? But then there is a counter question what criteria of importance / insignificance determined by these laws?

In our opinion, the answer is like this. Any text translation (regardless of type and genre), although it should reflect the specific features arising from the characteristics of the source, it would have to follow another fundamental requirement: it should be complete text of the target language.

It seems to me that **socio-psychological justification** for this general translation requirement serves the same requirement regarding consistency and normative speech at interpreting. It is believed that if someone translate texts written by the certain author, then the author deserves it and therefore the audience expect a quality text from translator.

The very idea of **qualitative text** is closely connected to the idea of double correlation of the target text: with the source text, on the one hand, and with the accepted way to create similar in content and function texts by the means of the language of the target text (LT) – on the other hand. In our opinion, the presented in the “rules” of interpretation comparable regularities are the necessary and sufficient factors to achieve **qualitative** Ukrainian (and accordingly **qualitative** German/English) **target text**. That means, that **qualitative text** should refer to the target text, that is specific to a particular language and culture community at some historical stage, and the evaluation criterion of such a text is the perception of the text by this language community. Such an approach to the target text evaluation has the right to exist, even though the statements “**qualitative/non-qualitative**” are to some extent the

matter of the “**personal taste of the recipient**”, still, this evaluation is largely characteristic of the whole language and culture community, because every ethnic group has the so called **ideal** of proper and exquisite speaking and writing, which the interpreters also want to achieve. The society considers the texts, which are close to this ideal, to be exemplary, classic and worthy of imitation.

Therefore, the rules **11-14** are taken from the practice of interpretation, and following them can result in the text being evaluated as **qualitative** by the language and culture community.

REFERENCES

- 1 Bilous O. M. Teoriia i tekhnolohiia perekladu [Theory and Technology of Translation] kurs leksiі doopratsovanyi i dopovnenyi // Navchalnyi posibnyk dlia studentiv perekladatskykh viddilen. – Kirovohrad, RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2013. – 200 s.
- 2 Jäger, Gert. Kommunikativnaya i funktsionalnaya ekvivalentnost [Communicative and Functional Equivalence] // Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoy lingvistike. – M.: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1978. – S. 137–156.
- 3 Maksimov S. Ye. Usnyi dvostoronniy pereklad (anhliiska ta ukraiinska movy) [Two-way Interpreting (English and Ukrainian Languages)]: Navchalnyi posibnyk. Vydannia druhe, vypravlene ta dopovnene. – Kyiv: Lenvit, 2007. – 416 s.
- 4 Saprykin S.S., Chuzhakin A.P. Svit usnogo perekladu [World of Interpretation]; navchalnyi posibny. – Vinnytsia: Nova knyha, 2011. – 224 s.
- 5 Chernov G. V. Osnovy sinkhronnogo perevoda [Elements of Simultaneous Interpreting]: Uchebnyk dlia institutov i fakul'tetov inostrannykh yazykov.– M.: Vysshaya shkola, 1987. – 256 s.
- 6 Chuzhakin A. Mir perevoda. Ustnyy perevod [World of Translation. Interpreting] XXI. Seguel: praktika+teoriya. Sinkhron. – M.: R.Valent, 2002. – 232 s.
- 7 Shvachko S.O. Problemy sinkhronnoho perekladu [Problems of Simultaneous Interpreting]: Navchalnyi posibnyk. – Vinnytsia: Foliant, 2004. – 112 s.
- 8 Mizamkhan B. Communicating across the boundaries of culture: Problems of Translating Culture Specific Terms from Kazakh into English. Humanities and Social Sciences Review, Vienna, Austria. – 2014. – P. 411– 417.

ТҮСІНДІРУ: ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ КӨЗҚАРАС

Олександр Билоус¹

¹Шет тілдер факультетінің деканы, Владимир Винниченко атындағы Кировоград мемлекеттік педагогикалық университеті, Кировоград, Украина
e-mail: obilous1955@gmail.com

Бұл мақалада аударманың әлеуметтік тұрғыдан 14 ережеге негізделген мәселелерін қарастырады. Алғашқы 8 ереженің айқын әлеуметтік-психологиялық сипаты бар. Олар аудармашы екі тілді жетік меңгерумен қатар аударылатын жағдаятты да түсіну керектігін нақтылайды. Аудармашы әлеуметтік мағынада белгілі бір рөл атқаруға тиіс. Ережелердің екінші бөлігі (11-14) тар лингвистикалық сипатқа ие. Бұл тұжырымдарда аударманың: жалпылау, жасырын атпен аудару, қосымша ақпараттың болмауы, редакциялау, бөлшектеу, сөйлемдерді біріктіру, логикалық түзету және аударманың эмоциялық реңін жеткізе алу қабілеті сияқты негізгі кәсіби тәсілдері сипатталады. Түпнұсқа мәтіннің сапасыздығына қарамай, аудармашы стандартты ережелерді пайдалануға тиіс, себебі ол түпнұсқа мәтіндегі негізгі ойдың жеткізілуіне жауапты.

Тірек сөздер: аударма, аудармашы, әлеуметтік сипат, түпнұсқадағы мәтін, аударма жағдаяты.

ТОЛКОВАНИЕ: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД

Олександр Билоус¹

¹декан факультета иностранных языков
Кировоградского государственного педагогического университета
имени Владимира Винниченко, Кировоград, Украина,
e-mail: obilous1955@gmail.com

В статье рассматриваются проблемы перевода, основанные на 14 правилах, с точки зрения его социологического аспекта. Первые восемь правил имеют очевидный социально-психологический характер. Они подчеркивают идею, что основным для переводчика является не только двуязычие, но и понимание ситуации перевода. Переводчик в социологическом смысле должен уметь играть определенную роль. Вторая часть правил (от 11 до 14) носит узколингвистический характер, а в интерпретации используются такие базовые профессиональные методы перевода, как обобщение, спецификация, анонимный перевод, отсутствие дополнительной информации, разумный опрос, редактирование, сегментация, объединение предложений, логическая корректировка и способность передать эмоциональный оттенок перевода. Несмотря на некачественный оригинальный текст, переводчик должен использовать стандартизированные правила, так как именно он отвечает за передачу основной идеи оригинального текста.

Ключевые слова: перевод, переводчик, социологический аспект, оригинальный текст, ситуация перевода.

Статья поступила 25. 05.2018

LEXICAL TRANSFORMATIONS OF SIMULTANEOUS TRANSLATION FROM RUSSION INTO CHINESE IN POLITICAL DISCOURSE

Kurmangaliyeva V. S.¹

¹MA student in Translation Studies, interpreter
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: venera.kurmangaliyeva@mail.ru

The author of this article considers the main aspects of political discourse, the definition of lexical transformations, the difficulties in translation of this type of discourse. The author tries to identify basic types of lexical transformations that must be applied while translating political speeches to achieve adequate translation.

Keywords: political discourse, simultaneous translation, strategy, linguist, interpreter, language.

УДК 81-26- 06.053.56

МРНТИ 16.31.41

ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ С РУССКОГО НА КИТАЙСКИЙ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Курмангалиева В.С.¹

¹Магистрант 2-го курса специальности синхронист-переводчик;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: venera.kurmangaliyeva@mail.ru

В статье рассматриваются основные аспекты политического дискурса, определение термина лексической трансформации, трудности перевода данной разновидности

дискурса. Автор статьи пытается выявить основные виды лексических трансформаций, которые необходимо применять при переводе политических выступлений, докладов, речей для достижения адекватного перевода.

Ключевые слова: политический дискурс, синхронный перевод, стратегия, лингвист, синхронист, язык.

С наступлением глобализации средств массовой информации эффективное межкультурное общение стало неотъемлемой частью современной жизни. Международные конференции, на которых собираются специалисты в данной области, другие представители общества, часто становятся испытанием для переводчиков. Если переводчик участвует в дипломатической деятельности на высшем уровне, он должен иметь некоторые знания в отношении иностранных дел, использовать дипломатический язык таким образом, чтобы он соответствовал культурным ритуалам страны. Дипломатический язык отличается от языка, на котором мы обычно говорим, его основными особенностями являются простота и ясность, совокупность специальных терминов и фраз. Переводчик должен справиться с переводом не только терминологии, сложных слов, идиом, диалектов, неологизмов, аббревиатур и собственных имен, но также и стилистических различий, различий в использовании пунктуации в двух языках. Он должен быть вежливым, точным, тактичным, должен обращать внимание на многие детали. Если переводчик может умело переводить слова и фразы с культурными особенностями в речи представителя, такие как национальные условия, пословицы, это еще более ценно.

Большинство профессиональных переводчиков, работающих полный рабочий день, работают в таких международных организациях как Организация Объединенных Наций, Европейский союз. В настоящее время самым крупным работодателем переводчиков является ЕС. На сегодняшний день Китай является важным стратегическим партнером Казахстана. За последние несколько лет в связи с расширением экономических, торговых, научных и культурных контактов нашей страны возросла потребность в переводческой деятельности с русского языка на китайский и наоборот. Отсюда возникает необходимость профессиональной подготовки переводчиков в области международных отношений.

Одними из первых значимых русских китаеведов и переводчиков с китайского языка на русский и наоборот можно по праву считать И.К. Россохина и А. Леонтьева [1]. Именно их волновал вопрос о подготовке переводческих кадров.

Перевод на китайский язык осложняется наличием множества диалектов, каждый из которых обладает своей собственной фонетикой, лексикой, грамматическими правилами. Кроме того, переводчику нужно иметь чуткий и наметанный слух из-за тоновых оборотов и большого количества омонимов в китайском языке, нужно уметь быстро

различать тональность выражений. В китайском языке 400 слогов, каждый из которых можно прочитать четырьмя разными тонами, при этом смысл будет всегда меняться. Например, слова 力气 *lìqì* и 利器 *lìqì* звучат совершенно одинаково, но в переводе первое слово означает «физическая сила», а второе, в свою очередь, переводится как «острое оружие». Отсюда следует, что перевод фразы, выдернутой из контекста, сделать правильно практически невозможно.

Сложность синхронного перевода – это поговорки и фразеологизмы, зачастую использующие исторические имена и личности, переводчику нужно подобрать русский аналог, не используя конкретных имен. Например, «哭丧着脸» переводится дословно как «с кислым выражением лица» и означает «заплаканное и грустное лицо» или фразеологизм «咬字眼儿» в прямом переводе означает «глаз, цепляющийся за иероглиф», а на самом деле его значение: «придираться к каждому слову». Иначе говоря, кроме хорошего знания языка необходимо знание, как истории, так и современной жизни Китая [2]. При выполнении устного перевода нужно учитывать, что перевод китайского предложения начинается с конца. Например, Дэн Сяопин 18 января 1992 года выступил с речью, где произнес такую фразу: «Политику реформ и открытости нужно проводить активнее, смело экспериментировать. Нельзя становиться похожими на девушку с забинтованными ножками. Увидел – действуй, смело прокладывай путь. Важный опыт Шэньчжэня служит ярким примером». 改革开放胆子要大一些，敢于试验，不能像小脚女人一样。看准了的，就大胆地试，大胆地闯。深圳的重要经验就是敢闯。

29 мая 1984 года Дэн сяопин на встрече с бразильским президентом сказал: «Во внешней политике Китай основывается на принципе независимости и самостоятельности. Мы не играем ни американской, ни советской, никакой-либо другой картой. Мы не позволим и другим играть нашей картой». 我们奉行独立自主的和平外交政策。我们不打别人的牌，就是说不打苏联的牌，也不打美国的牌。我们也不让别人打我们的牌。

Для осуществления адекватного синхронного перевода с русского языка на китайский от переводчика требуется наличие специальных навыков. Таких, как умение осуществлять различного рода языковые преобразования – переводческие трансформации. Переводчику необходимо уметь применять различные методы лексической трансформации для повышения качества перевода. Для синхронного переводчика кроме хорошего знания языка необходимо учесть одну из особенностей китайского менталитета – избегание крайностей в выражениях, от китайца очень трудно услышать твердое *нет*. Далее представлены некоторые методы перевода лексических различий.

1) Спецификация, или замена слов с широким значением на слова с узким значением.

2) Обобщение, или подстановка слов узкого значения, вместо слов с более широким значением.

3) Модуляция, или логическое развитие понятия, выражаемого словом.

Бывают случаи, когда слово не имеет своего эквивалента на другом языке и содержит в себе культурную информацию. Это явление является повсеместным и приносит определенные трудности для перевода, оно возникло в результате различного жизненного опыта, обычаев, быта, нравов, государственного строя, религиозных убеждений и других языковых факторов [3- 4]. Например, 1 ноября 1984 года на ЦК КПК Дэн Сяопин сказал: «именно поэтому мы на этот раз решили провести реформу в городе, или как говорится, «потрогать тигра за хвост» 为什么这次能够摸老虎屁股. 19 июня 1988 года на встрече с министром обороны Дэн Сяопин затронул политику реформ: «Я всегда говорю своим товарищам. Не бойтесь рисковать, нужно быть храбрее. Если бояться волка впереди, а тигра позади, не дойдешь до конца».

我总是告诉我的同志们不要怕冒风险,胆子还要再大些。如果前怕狼后怕虎,就走不了路。Для данного случая есть несколько способов перевода:

1. Сохранить прямой перевод. Буквальный перевод может не только передать стиль оригинального языка, но и позволит читателю понять этническое мышление, религиозные убеждения, обычаи и привычки, поможет достичь культурный обмен и расширить кругозор. Например, «доброе начало – половина дела». Перевод: 良好的开端等于成功的一半. «Золото не золото, не побывав под молотом». Перевод: 千锤百炼出真金. Эти два примера прямого перевода могут быть легко поняты слушателями.

2. Перефразирование. Иногда идиомы исходного языка не совпадают с идиомами переводимого языка, в тоже время являются лучшими альтернативами. Например, в русском языке: «два медведя в одной берлоге не уживутся», на китайском звучит как: 一山不藏二虎.(Дословно: на одной горе не уживаться двум тиграм). В данном случае замена китайской идиомы соответствует привычкам слушателя, проявляется более выраженным чувством.

3. Отказ от перевода. Иногда, чтобы согласовать перевод необходимо отказаться от него. На то имеются языковые и культурные особенности, прямой перевод затруднит слушателя в понимании. Например, 我已胸有成竹了. Можно перевести как: «я давно уже принял твердое решение» или «у меня в голове уже готов план». Прямой перевод китайского предложения звучал бы: «У меня в голове стал бамбук». Дело в том, что бамбук – растение, растущее на юге Китая и русскоговорящему слушателю будет трудно понять источник происхождения данной идиомы, которую часто используют в китайском языке. В данном случае культурная коннотация не так сильна, нет необходимости интерпретировать культурные значения.

4) Антонимический перевод используется в случае, когда определенное слово переводится противоположным значением на ИЯ.

При синхронном переводе сложность представляет не похожая

система исчисления, обязательно сохранять перевод мер и весов.

Кроме того, бывают случаи, когда выражение исходного языка можно перевести напрямую, но смысл более сложный. Тогда для понимания намерения читателю можно добавить немного пояснительного текста.

Источник столкновений в значении слов находится в культурных различиях. Бывает, что поверхностное значение идентично, однако глубокое значение слова несет в себе культурные коннотации, и тогда смысл может стать обратным. Такой вид лексики встречается не часто, но ими нельзя пренебрегать во время перевода. Если не уделять им должного внимания, то маленькое несходство может привести к большим ошибкам. Например, на русском: «стреляный воробей» 惊弓之鸟, в переводе с китайского «птица, уже пуганная луком и стрелами», смысл разный. Или, например, «не отпускать тигров в горы» (放虎归山) означает не отпускать на свободу тех, кто злоупотребляет властью.

Необходимость лексических трансформаций происходит из-за ряда причин: 1) особенностей системы ИЯ и ПЯ 2) контекстуальные требования 3) традиционные нормы ПЯ.

Переводческие трансформации – это преобразования, связанные с лексико-грамматическими различиями в исходном и переводящем языке, а также методы переводчика, не связанные с межъязыковыми отношениями. По мнению Я.И. Рецкера, трансформации делятся на два типа: лексическую и грамматическую. По мнению О. Л. Михалевой, Е.И. Шейгал, высокой степенью манипулятивности обладает политический дискурс. Например, «отгородиться от внешнего мира» (闭关自守), «использовать служебное положение в корыстных целях» (以权谋私) «расхищение общественного имущества» (化公为私).

Следует отметить, что умение справляться со стрессовыми ситуациями раздвоения внимания, сопоставления двух языков, переключения с одного кода на другой и сохранения самоконтроля в условиях приема речи играют важнейшую роль в успешной деятельности синхрониста-переводчика. Следовательно, можно сказать, что в процессе синхронного перевода политического дискурса переводчик часто прибегает к использованию лексических трансформаций [5-6]. Например, «Неважно какого цвета кошка, главное, чтобы ловила мышей» (不管白黄黑, 能抓到老鼠就是好猫), «Переходить реку, нащупывая камни» (摸着石头过河), «Когда открываешь окна, будь готов к тому, что со свежим воздухом в комнату залетят и мухи» (打开窗户, 新鲜空气会进来, 苍蝇也会飞进来)».

Таким образом, к основным типам лексических трансформаций в процессе перевода с участием ИЯ и ПЯ относятся: дифференциация, конкретизация, антонимический перевод, целостное преобразование, компенсация потерь (по Я.И.Рецкеру). По В.Н.Комиссарову, формальные (транскрипция, транслитерация) и лексико-семантические замены, переводческое транскрибирование, калькирование и конкретизация,

генерализация, модуляция. Перечисленные трансформации в «чистом виде» встречаются редко. Комплексный характер переводческих трансформаций и делает перевод столь сложным.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Алексеев В.М. Труды по китайской литературе. В двух книгах. – М.: Московская литература, 2002. – 574 с.
- 2 Софронов М.В. Китайский язык и китайская письменность. – М.: АСТ; Восток–Запад, 2007. – 640 с.
- 3 Борисова Л.И. Лексические трудности перевода. – М.: ВЦП, 2000. – 350 с.
- 4 Мизамхан Б. Конфессияаралық саммит мәтіндерін аудару – Алматы, 2012. – 125 б.
- 5 Федоренко Н.Т. Перевод и толкование текста // Китайское литературное наследие и современность. – М., 1981.
- 6 Чжоу Югуан. Модернизация китайского языка и письменности. Языкознание в Китае. – М., 1989.

САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ ІЛЕСПЕ АУДАРМА СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Курманғалиева В.С.¹

Ілеспе аударма мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: venera.kurmangaliyeva@mail.ru

Бұл мақалада саяси дискурстың негізгі аспектілері, осы терминнің бірнеше анықтамасы, осы дискурс түрін аудару қиындықтары қаралады. Мақала авторы саяси тақырыптағы сөздерді, баяндамаларды аударуда, дәл аудармаға жету үшін қолданылатын лексикалық трансформацияларды көрсетуге тырысады.

Тірек сөздер: саяси дискурс, ілеспе аударма, стратегия, лингвист, ілеспе аудармашы, тіл.

ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ С РУССКОГО НА КИТАЙСКИЙ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Курманғалиева В.С.¹

¹Магистрант 2-го года обучения, специальность:
синхронист-переводчик КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан, e-mail: venera.kurmangaliyeva@mail.ru

В статье рассматриваются основные аспекты политического дискурса, определение термина лексической трансформации, трудности перевода данной разновидности дискурса. Автор статьи пытается выявить основные виды лексических трансформаций, которые необходимо применять при переводе политических выступлений, докладов, речей для достижения адекватного перевода.

Ключевые слова: политический дискурс, синхронный перевод, стратегия, лингвист, синхронист, язык.

Статья поступила 20.04.2018

STRATEGIES OF SIMULTANEOUS TRANSLATION IN POLITICAL DISCOURSE

Muratova A.M.¹

¹MA student of Translation Studies, interpreter
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: luxorious@list.ru

The author of this article considers the main aspects of political discourse, the difficulties of its translation in various language combinations. The author tries to identify the optimal strategies that must be applied when translating political speeches, reports, addresses in order to make the translation the most approximate in meaning to the original.

Keywords: election political discourse, simultaneous translation, strategy, linguist, interpreter, specificity, language.

УДК 327

МРНТИ 16.31.41

СТРАТЕГИИ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА ПРЕДВЫБОРНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Муратова А.М.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности синхронист- переводчик;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: luxorious@list.ru

В статье рассматриваются основные аспекты политического дискурса, трудности его перевода в различных языковых комбинациях. Автор статьи пытается выявить оптимальные стратегии, которые необходимо применять при переводе политических выступлений, докладов, речей для того, чтобы сделать перевод наиболее приближенным по смыслу к оригиналу.

Ключевые слова: предвыборный политический дискурс, синхронный перевод, стратегия, лингвист, синхронист, специфика, язык.

В эпоху глобализации масштабы международного сотрудничества в области политики, образования и искусства делают перевод одним из наиболее востребованных видов деятельности. Данный этап расширения мировых политических отношений обуславливает высокую потребность в профессиональных переводчиках. В особенности, широко используются услуги синхронных переводчиков.

Итак, что обозначает понятие «предвыборный политический дискурс»?

Предвыборный политический дискурс - это речевой жанр, который является сложным коммуникативным событием и одновременно - вербальным оформлением этого коммуникативного события, и имеет определенный ролевой состав участников, отличается публичностью и официальностью, например, публичное выступление кандидата на пост президента по случаю его выдвижения одной из партий. Такая речь содержит в себе побуждения и призывы к действиям, отражает убедительную позицию адресанта и отличается особым эмоциональным настроением.

В.Л. Бенуа выделяет шесть исходных положений (или аксиом), на которых основана развиваемая ученым функциональная теория дискурса политической кампании применительно к избирательным кампаниям США:

1. Голосование - это акт сравнения.
2. Кандидаты должны выделяться среди оппонентов.
3. Сообщения политической кампании - важная движущая сила для различения кандидатов.
4. Восхваление, нападение и защита - методы создания предпочтительного образа кандидата.
5. Дискурс выборов разворачивается вокруг двух тем: политики и личности кандидатов.
6. Кандидат должен получить большинство голосов избирателей, участвующих в выборах [1].

Предвыборный дискурс обладает всеми признаками политического дискурса и выполняет все характерные для него функции, однако существует значительная особенность, позволяющая выделять его как самостоятельный дискурс в рамках (более широкого) политического - это тот факт, что предвыборный дискурс относится к строго определенной коммуникативной ситуации и имеет четкие временные ограничения, называемые агитационным периодом и регламентированные законом. Именно это определяет специфику предвыборного дискурса и лишает его смысла вне установленных временных рамок.

Проанализировав, с чем же мы имеем дело, необходимо выяснить, какие с какими трудностями мы можем столкнуться при переводе политических речей, текстов. Проблемы перевода политических текстов требуют, прежде всего, рассмотрения политической коммуникации, характеризующейся наличием различных составляющих таких, как: политическая ситуация, установки автора, специфики восприятия текста адресатом и др. Политические речи иногда отличаются наличием специфических слов, обладающих эмоциональной окраской. Перевод подобного рода слов, или сочетаний слов представляет трудности для переводчика. В политическом дискурсе часто встречаются фразеологические обороты. С переводческой точки зрения фразеологические сращения являются тем пластом лексики, который наиболее трудно поддается переводу, ибо их значения не складываются из составляющих их слов. Остальные типы фразеологических единиц, а именно фразеологические единства и фразеологические сочетания легче переводятся, поскольку их значения можно установить из

составляющих их слов. Кроме того, следует подчеркнуть, что многие ошибки, допускаемые при переводе фразеологизмов, мотивируются тем, что переводчик не распознает фразеологического оборота, принимая его за обычную фразу.

Немного об истории синхронного перевода. Еще недавно, на международных политических собраниях и заседаниях работали последовательные переводчики, то есть речь каждого спикера переводилась на другие рабочие языки, что занимало большое количество времени. И так, в конце двадцатых годов, начал практиковаться синхронный перевод, а именно перевод речей и одновременное прослушивание их. Это стало возможно благодаря созданию специальной аппаратуры для осуществления синхронного перевода. Можно сказать, что открытие синхронного перевода перевернуло представление о проведении политических переговоров, так как это была значительная экономия времени.

На данный момент существуют две схемы организации синхронного перевода на международной конференции. Схема прямого перевода применяется в ООН и ее специализированных учреждениях. Согласно этой схеме, число кабин соответствует числу рабочих языков заседания или сессии. Это значит, что при пяти официальных языках, принятых на заседаниях органов ООН, работают кабины следующих языков: английского, французского, русского, испанского и китайского. В каждой кабине работает бригада переводчиков, которая должна обеспечить перевод со всех остальных языков на языки своих кабин. Направление перевода: исходный язык – родной язык. И второй вид – это перевод «с главным переводчиком», при этой схеме один из языков конференции объявляется ведущим. Это значит, что число кабин всегда будет на одну меньше, чем число рабочих языков [4].

Согласно исследованию В.М. Илюхина, на выбор стратегии при синхронном переводе оказывают как чисто лингвистические, так и экстралингвистические факторы, каждый из которых может обусловить использование того или иного метода (или нескольких одновременно) на каждом отрезке перевода [5, с.55].

Было бы ошибкой не упомянуть, что открытие СП отразилось и на технологии. Так как создание аппаратуры для СП можно считать огромным шагом в технологическом плане. Модернизация этих технологий не останавливается и по сей день, но то время стало основоположником развития технологий в области переводов. Патент на оборудование для синхронного перевода был выдан в 1926 г.

американской фирме IBM («International Business Machines») на имя Гордона Финли, который являлся служащим этой компании. Вскоре после этого наушники и микрофоны стали использоваться повсеместно, постепенно совершенствуясь.

Перейдем непосредственно к рассмотрению некоторых аспектов синхронного перевода. Так как тема статьи напрямую затрагивает политический дискурс, мы будем рассматривать синхронный перевод на политических собраниях, конференциях и заседаниях.

Итак, для переводческой компетенции переводчику конференций необходимо обладать тремя качествами:

а) лингвистической компетенцией, включая прагматическую компетенцию, которая в свою очередь подразделяется на прагмалингвистическую компетенцию, заключающуюся, по мнению Р. Сеттона, в знании «частных оттенков смысла» конкретного слова или выражения, и социопрагматическую, включающую такие широкие понятия, как знание этикета переводчика, функционального стиля и т.д. При этом следует подчеркнуть роль словарей в формировании этого набора компетенций [6];

б) общими знаниями, представляющими достаточную базу, на которой строится общий и специализированный словарный запас или вокабуляр синхрониста, необходимый для понимания и перевода по конкретной тематике при условии заранее предоставленных документов и докладов;

в) навыками, или стратегиями, или способностью обрабатывать и перерабатывать информацию.

Многие исследователи СП считают, что стратегии – это индивидуальность в овладении синхронным переводом, то есть некая специфичная манера воспроизведения или некоторые способности. Существует четкое определение, что такое стратегия синхронного перевода.

Стратегия в СП – это метод выполнения переводческой задачи, заключающийся в адекватной передаче с ИЯ на ПЯ коммуникативной интенции отправителя с учетом культурологических и личностных особенностей оратора, базового уровня, языковой надкатегории и подкатегории. Из данного определения видно, что понятие *стратегия* включает в себя как лингвистические, так и экстралингвистические факторы, каждый из которых может обусловить выбор того или иного метода (или нескольких одновременно) на определенном отрезке перевода. У опытного переводчика выбор стратегии во многом

происходит в режиме автоматизма.

В синхронном переводе политического дискурса прослеживается четкая тенденция к рационализации и упрощению языковой структуры на переводимый язык при быстром темпе подачи материала докладчиком, что является очень типичным при выступлении докладчиков на конференциях. В таком случае синхронный переводчик вынужден применять стратегии компрессии и линейности. Кроме того, каждый синхронист может оказаться в такой ситуации, когда определенный сегмент текста или какой-либо термин оказался непонятным по различным причинам. В подобном случае возможно использование стратегии проб и ошибок, стратегии ожидания или стратегии знакового перевода. Выбор стратегии и ее смена зависят от множества конкретных факторов, являющихся главенствующими в данной ситуации.

Следует упомянуть о и компенсации, которая часто осуществляется за счет использования более широкого контекста на переводимый язык по сравнению с иностранным языком.

Стратегия компрессии в синхронном переводе на политических собраниях приводит к выигрышу времени, дает возможность синхронному переводчику выразить мысль более идиоматично и избежать вероятных ошибок, прежде всего при переводе на неродной язык. К ним относятся:

- замена полного наименования аббревиатурой или сокращённым наименованием,
- опущение однородного члена,
- устранение повторяющихся синтаксических компонентов,
- опущение отступления от темы,
- опущение обращения.

Стратегия ожидания часто используется синхронистами в начале смысловой группы. Она применяется для получения более широкого контекста, что является залогом правильного построения фразы на переводимый язык. Примеры: при увеличении темпа речи оратором, объем произносимого текста возрастает, но объем текста перевода практически не меняется. Сохранение темпа речи переводчика происходит потому, что переводчик варьирует объем произносимого текста перевода, уменьшая либо увеличивая его, опираясь на темп речи оратора.

Возможность применения стратегии вероятностного прогнозирования обусловлена избыточностью речи спикеров. Чем выше избыточность речевого акта докладчика или выступающего, тем больше

вероятность того, что стратегия вероятностного прогнозирования будет применена успешно. Избыточность включает в себя две составляющие: повторяемость и взаимосвязь компонентов сообщения. Вероятностное прогнозирование может быть лингвистическим и экстралингвистическим. При лингвистическом прогнозировании вероятность сочетаемости ряда слов может быть настолько велика, что синхронист-переводчик сможет дать практически точный прогноз относительно завершения структуры высказывания. Фоновые знания синхрониста позволяют переводчику осуществить экстралингвистическое вероятностное прогнозирование, "домыслить" фразу докладчика [4].

В некоторых экстренных ситуациях, когда переводчик не может найти эквивалент на переводимый язык, используется стратегия знакового перевода, что может привести к буквализмам, однако отсутствие на языке перевода ключевого понятия может привести к потере смысла высказывания.

Если текст оригинала содержит большое количество придаточных предложений и вызывает затруднения для синхрониста при передаче логической цепочки высказывания, тогда целесообразно применять стратегию линейности в синхронном переводе.

Синхронный перевод основан на правильном понимании оратора переводчиком. Очевидно, что подобная координация между переводчиком и спикером достигается не всегда. И, конечно, синхронный перевод любой сферы, не только политической – это перевод в экстремальных условиях и даже при использовании стратегий СП переводчик не застрахован от ошибок.

Следует отметить, что умение справляться со стрессовой ситуацией раздвоения внимания, сопоставления двух языков, переключение с одного кода на другой и сохранение самоконтроля в условиях приема речи играют важнейшую роль для успешной деятельности синхрониста-переводчика.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бонуа В. Л. Функциональная теория дискурса политической кампании / Будаев Э.В., Чудинов А.П. Современная политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – С. 92 – 119.
- 2 Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса – Волгоград, 2000. – 33 с.
- 3 Баранов А.Н. Казакевич Е.Г. Парламентские дебаты: традиции и инновации. - 1991.
- 4 Илюхин В. М. Стратегии в синхронном переводе: дис. ... к.ф.н. – М., 2001.- 199 с.
- 5 Кали Ж.К. Стратегии синхронного перевода // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия «Филологические науки». – 2017. - № 2. - С.52-60.
- 6 Mizamkhan B. Modern Kazakh-English online dictionary. The US Embassy in Kazakhstan, Almaty, 2014. – Access mode: <http://knowledgepartners.kz/ru/kz-eng-dictionary-ru>.

**САЙЛАУ АЛДЫНДАҒЫ САЯСИ ДИСКУРСТЫ ІЛЕСПЕ АУДАРУҒА
ҚОЛДАНЫЛАТЫН СТРАТЕГИЯЛАР**

Муратова А.М.¹

¹Ілеспе аударма мамандығының 2-курс магистранты,
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ,
Алматы, Қазақстан, e-mail: luxorious@list.ru

Мақалада саяси дискурстың негізгі аспектілері, оның әртүрлі тілдік комбинациялардағы аудармасының күрделілігін қарастырылады. Мақаланың авторы аудармалардың түпнұсқасын аудару үшін саяси баяндамаларды, баяндамаларды, сөйлеген сөздерді аударғанда қолдануға болатын оңтайлы стратегияларды анықтауға тырысады.

Тірек сөздер: сайлау алдындағы саяси дискурс, синхронды аударма, стратегия, лингвист, синхронист, ерекшелік, тіл.

Статья поступила 20.04.2018

4 бөлім. ӘДЕБИЕТТАНУ: ДӘСТҮР МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚ
Раздел 4. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ: ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО
Part 4. LITERARY STUDIES: TRADITION AND MODERNITY
TRANSLATION STUDY IS THE INDEPENDENT FIELD OF SCIENCE WITH A
THEORETICAL BASIS

Akysh B.O.¹, Saparbaeva A.M.²

¹c.ph.s., associate professor, ²c.ph.s., associate professor,
Faculty of Philology and Translation KazUIR & WL after Ablai khan,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: akys54@mail.ru

This article discusses that various changes and innovations in the society are reflected first in language and then go through the translation of different languages to the people's heritage. Many of the world's most commonly used works of literature, history, or merely the legacy of a particular nation are considered as the common heritage today because of the translation. The article briefly describes the nature of the literary translation from the theoretical and practical point of view.

Keywords: globalization, broadcasting agencies, newspapers and magazines, technical and scientific information, computer and Internet, historical materials, translation problems, bibliographical index, actual problems.

ӘӨЖ 821.5

ҒТАМР 16.31.41

АУДАРМАТАНУ – ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗІ ҚАЛЫПТАСҚАН
ДЕРБЕС ҒЫЛЫМ САЛАСЫ

Ақыш Б.Ө.¹, Сапарбаева А.М.²

¹ф.ғ.к., доцент, ²к.ф.н, доцент,
филология және аударма факультеті
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан,
e-mail: akys54@mail.ru

Мақалада қоғамда болып жатқан түрлі өзгерістердің, жаңалықтардың барлығы ең бірінші тілден көрінетіні, содан соң барып халықтың мұрасына әр түрлі тілдердің аудармасы арқылы жүзеге асатыны айтылады. Дүние жүзі халықтарының көбіне ортақ неше түрлі әдеби, тарихи жәдігерлер немесе тек белгілі бір халықтың мұрасы болған небір туындылар бүгінде аударманың арқасында баршаға ортақ мұра болып отыр. Мақалада көркем аударманың теориялық және практикалық тұрғыдан қалыптасу сипаты қысқаша баяндалады.

Тірек сөздер: ғаламдану, жаһандану, телерадио агенттіктері, газет-журнал материалдары, техника мен ғылым мағлұматтары, компьютер мен ғаламтор, тарихи жәдігерлер, аударма мәселесі, библиографиялық көрсеткіш, өзекті проблемалар.

Тіл дегеніміз қоғамдық құбылыстардың айнасы болып табылады. Қоғамда болып жатқан түрлі өзгерістер, жаңалықтар ең бірінші тілден

көрінеді де, содан соң барып халықтың мұрасына айналады. Тілді зерттеу арқылы, оның түп негізін терең тексеру арқылы тұтастай бір ұлттың немесе халықтың өткен тарихын анықтауға болады. Халықтың рухани мәдениетінің қалыптасуы мен дамуы, олардың ойлау қабілетінің кеңеюі ойды қабылдау дәрежесімен тығыз байланысты. Халықтардың арасындағы мәдени құндылықтардың өзара ауысуы алғашқы кезде ауызша түрде болса, кейін уақыт өте келе аудармашылардың еңбегінің арқасында жазбаша дамыды. Аударманы «халықтар достығының дәнекері» деп те атайды. Себебі «аударма әрқашан да адамдар, қауымдар, тайпалар, халықтар, ұлттар арасындағы әлеуметтік-экономикалық, рухани, ғылыми қарым-қатынастың, алмасу-айырбастаудың құралы, елтанудың құралы, достықтың, ынтымақтың, тәжірибе-тағылым алмасудың дәнекері болды» – деп көрсетеді белгілі аударматанушы ғалым З. Тұрарбеков [1, 174 б.]. Дүние жүзі халықтарының көбіне ортақ неше түрлі әдеби, тарихи жәдігерлер немесе тек белгілі бір халықтың мұрасы болған небір туындылар бүгінде аударманың арқасында баршаға ортақ мұра болып отыр. Қай халық болмасын дүниежүзілік өркениеттен оқшау өмір сүре алмайды. Бұл – халықтың халық болып, ұлт болып өмір сүруі үшін бірден-бір керекті шарт. Оның үстіне бүгінгі ғаламдану, жаһандану жағдайында аударма ісінің маңызы тіптен жоғары болып табылады. Аударманы және оның даму заңдылықтарын зерттеудің қажеттілігін осы тұрғыдан қарастырған жөн. Жер шарындағы алуан түрлі халықтардың сеніміне, тілі мен дініне, табиғи ортасы мен шаруашылық қалпына сәйкес рухани дүниетанымы қалыптасатыны мәлім. Халықаралық байланыстар саласындағы маңызды мәселелердің бірі – әлем халықтарының мыңдаған жылдар бойы жинақталған бай рухани қазынасын адамзаттың ортақ кәдесіне жаратып, игілігіне айналдыру, сөйтіп, ғылыми танымының көкжиегін кеңейтіп, дамудың соны сатысына көтерілу.

Бір тілдегі ақпараттық деректі екіншісіне түпнұсқаның маңызын, рухын сақтап дәлме-дәл көшірудің амалдары мен тәсілдерін үйрену жер бетіндегі мемлекеттердің өсіп-өркендеу жолында кездесетін дағдыға айналған ортақ тәжірибе. Бүгінгі таңда қандайда бір ұлт өзге халықтардан, дүниежүзілік өркениет бағдарынан оқшау өмір сүруі мүмкін емес, егер ондайды мақсат еткен ел болып жатса, ол сөзсіз дағдарысқа ұшырайды. Белгілі бір этнос өз алдына ұлт болып өмір сүруі үшін бәрібір өзге ұлттардың тілдік дамуымен байланыста болуы шарт. “Мұндай жағдайда *тілдік делдал* қажет болады” [2].

Аударма сөзі көпмағыналылық сипатқа ие. Ол, біріншіден, бір тілді екінші бір тілде сөйлету үрдісін білдірсе, екіншіден, осы тілде айтылғанның не жазылғанның келесі тілге қалай жеткенін, яғни іс-

әрекеттің нәтижесін, өнімін білдіреді. Ғылыми кеңістікте аударманың аталмыш бұл екі сипаты көбінесе бөліп қаралады. Дегенмен бұл екі ұғым, яғни үрдіс пен оның өнімі, әрдайым өзара тығыз қатынаста, ажыратуы қиын байланыста болады. Себебі аударманың үрдісі дегенде, оның нәтижесі алдын-ала өзінен-өзі ұйғарылып отырады.

Аударма деген жалпылама ұғым ауқымында жатқан барлық құбылыстар (ауызша аударма, жазбаша аударма, еркін баяндау, әңгіме ету және т.т.) адамзат мәдениетімен, адамның мағыналық қызметімен, рәмізділік аясымен тығыз байланысты құбылыстар. Қазіргі кезде аударманың қолданылмайтын саласы жоқ. Телерадио агенттіктерінің хабарларын, газет-журнал материалдарын, техника мен ғылым мағлұматтарын, компьютер мен ғаламтор жаңалықтарын көпшілікке таратудың ең тиімді жолы аударма болып табылады.

Бұл мақалада көркем аударманың қазақ тіл білімінде теориялық және практикалық тұрғыдан қалыптасу сипаты қысқаша баяндалады.

Көркем аударманың теориясы мен практикасы күрделі және көп қырлы мәселелерді қамтиды. Әдеби шығарманың құрылым жүйесі, образдылығы, мазмұны, стилі, тілі секілді поэтикалық құбылыстармен бірге оның эстетикалық, лингвомәдени, сондай-ақ психологиялық және семиотикалық табиғатын түзетін көркемдік құбылыстарды пайымдау әдеби аударманың табиғатын таразылаудағы басты міндеттерінің қатарына жатады. Оның үстіне, аудармада автор мен аудармашының шығармашылық шеберлігі, даралығы қатар көрініс табады. Әрі түпнұсқа тілі мен аударма тілінің заңдылықтары қатар қызмет атқарады. Осының бәрі аударма мәселелерін зерттеудің саласы, арнасы өте көп, алуан түрлі екендігін көрсетеді.

Кез келген ұлт тарихтың қай кезеңінде дүние жүзілік қоғамдық даму процесінен оқшау өмір сүре алмайды. Қай ұлттың тарихын алсақ та, ол өзгелер халықтардың тарихымен байланысып жатады, басқа ұлттармен әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынаста болады. Ал қарым-қатынастың басты құралы тіл екені баршаға аян. Ұлтаралық қарым-қатынасқа келсек, әр тілде сөйлейтін адамдардың арасында тілдік дәнекер керектігі өзінен-өзі белгілі. Міне, осы тұста аударманың қажеттілігі туады. Осы тұрғыдан келгенде, аударманың бастау көздері тым әрі, тарихтың тым ескі терең қойнауына кетеді [3, 35 б.].

Тілімізде, мәдениетімізде аударма жасау арқылы тілде сөз құраудың, ойды бейнелеудің жаңа тәсілдері туады, жазу шеберлігі артады. Ол халықты рухани жағынан дамытудың күшті құралы ретінде бүкіл адамзат мәдениетінің қазыналы қақпасын ашатын кілт, ғылым мен білімнің қайнар бұлағы, тіл ұстартудың мектебі. Көркем аударма туындылары әр халықтың өз мүлкі, өз табысы болғандықтан жұртшылық (оқырман,

зерттеушілер) әрқашан оның жақсысына сүйсініп, жаманына күйініп отыратыны белгілі.

Аудару іс-әрекетінің өмір сүруі ұлт тарихының көне қойнауымен астарлас. Аударманың іс-тәжірибесі қазақ ғылымында негізінен әдебиеттану саласының аясында көбірек талданып келгеніне және осы аспектіге бірыңғай лингвистикалық тұрғыдан қарастыру кейінгі жылдары ғана қолға алына бастады. Демек, аударманың лингвистикалық теориясы – қазақ тілтанымы үшін жас ғылым, сондықтан осы ғылымның негізгі бағытын айқындап бере алатын бірқатар ұғым-түсініктерінің даралана қоймағанының себептері де түсінікті.

Бүгінгі таңда аударматану әдістемесінде көркем шығарманы аудару және оны талқылау өзекті мәселелердің бірі болып саналады. XX ғасырдан бері мәтінді аудару және оны талқылау мәселелері ғалымдардың үнемі назарында болып келеді.

Аударматану тарихында көркем әдебиетті басқа тілдерге аудару жұмысының өзі қашанда өзекті болып табылған. Өйткені шығарманың түпнұсқасындағы көркем ойды, идеялық бағытты, жекелеген сөйлемдер мен сөздердегі эстетикалық бояуды сақтай отырып, аудару мәселесін жүзеге асыру үшін аудармашыға қойылатын талап бірнешеу. Көркем аударманы жасау қашанда қиын шығармашылық үдеріс болғандықтан, оның түпнұсқадағы ойларды, көркемдік ұстанымдарды бүлдіріп алмай, сол қалпы жеткізу ешқашанда оңайшылыққа түспеген.

Бұл арада аудармашының өзі жұмыс істеп отырған тілді жетік білуі жеткіліксіз болып табылатындығы аударма тәжірибесінен байқалып жүр.

Осы арада аударма өнерінің өзіндік табиғаты туралы еске ала кетуге тура келеді. Өйткені тәржіма жасау жұмысы қалай болса, солай жүзеге асырыла салатын қарапайым үдеріс емес, өзіне тән методологиясы мен тактикалық бұраландары бар, көзге көріне бермейтін ерекшеліктері қатар жүретін күрделі өнер. Бір қараған оқырман аударма жұмысының табиғатына мән де бермейді, бір қарағанда, жеңіл болып көрінгенімен, түсініп алу жағдайы да оңайға соқпайды.

Қазақ аудармасының белгілі маманы, филология ғылымдарының докторы Ә.Тарақов аударма табиғатына қатысты өз ойын ықшам түрде былайша түйіндеп жеткізіпті:

«Аударма сөз сөйлеу қызметінің бір түрі. Оның мақсаты сөз сөйлеу құрылымын қайта құру болып табылады, нәтижесінде мазмұнның өзгеріссіз жоспары сақталумен бірге, ойды жеткізу жоспары да өзгереді, бір тіл екіншісіне ауыстырылады» [4, 328 б.].

Аударма мәселесінің шындап қолға алына бастағаны, алғашқы тәжірибелер қорытылып, кем-кетіктер жөнге түсіп, көркем аударма

өнер екенін мойындатқан тұс – 1950-60 жылдары. Бұл кезең, сондай-ақ, қоғамдық-саяси, ресми мазмұндағы әдебиеттің, оқу-ағарту әдебиетінің жаппай тәржімелене бастаған кезі. Нақ осы кезден бастап орыс тілінен қазақ тіліне аударудың тәсілдері мен жолдары, тәржімелеудің тілдік-стильдік принциптері, аударманың нормасы тәрізді маңызды факторлардың ерекшеліктері қалыптаса, әрі біртұтас, бірізді жүйеде анық көріне бастады. Мәселенің теориялық тұрғыдан қойылысы классик-жазушы, тәржіме тәжірибесінде өз алдына бір төбе М.Әуезовтің есімімен байланысты.

М. Әуезов – шебер аудармашы. Оның аударатын шығармаларды іріктеп алуында да сыр бар. Сонымен қатар ол әдебиетіміз бен тіліміздің даму кезеңдеріне қарай аударудың түрлі қағидаларын да өз тәжірибесінде әдейі қолданып отырған. Әдебиет және тіл зерттеу ғылымдары үшін сол қағидаларды анықтап талдаудың да, сөйтіп, көркем аудармадағы Әуезов шеберлігінің мән-жайын ашудың да ерекше маңызы бар дейді [5,175-200-б.].

М. Әуезов кейін көркем аударманы өзі жасағанда да және оның теоретигі ретінде басқа аудармашыларға талап қойғанда да, аударма арқылы ана тіліне осындай жарастықты жаңа үлгілер енгізуді басты шарт деп білді. Дегенмен, аударма – адамның рухани әрекетінің түрі болып көне заманнан қалыптасқан, жеке халықтардың мәдени тарихында және жалпы әлемдік мәдениетінің тарихында да маңызды қызмет атқарады. XX ғасырдың ортасынан аударматану, яғни теоретикалық ғылым жеке сала болып қалыптаса бастады, дәл осы уақытта көптеген ғалымдар аударманың лингвистикалық мәселелеріне көңіл аудара бастады. Қазіргі уақытта, глобализация және интеграция жағдайында, халықаралық байланыстардың кеңеюіне, ақпаратпен алмасуына байланысты бір тілден екінші тілге аудару үрдісі ғалымдардың назарынан тыс қалған емес. Аударматану өзінің теоретикалық негізі, концептуалды аппараты және термин жүйесі қалыптасқан дербес ғылым саласы.

Қазақстандық аударматану XX ғасырдың ортасына дейін көбінесе әдебиеттану ғалымымен ұштасады, сол кездегі кеңестік идеология бойынша ұлттық ақындардың шығармаларын орыс тіліне аудару арнайы тапсырыс бойынша іске асқан. Сондықтан да мақалалардың көбісі аударманың әдеби аспектісін қамтитын. Оған Құсайынов А., Сарыбаев Ш. құрастырған «Аударма мәселесі» атты библиографиялық көрсеткіш дәлел. Ал осы кезеңдегі аударма саласындағы көптеген ғалымдардың еңбектерінде аударманың лингвистикалық аспектісі қарастырылады.

Тіл білімінің аударма саласы да кез келген халықтың рухани дүниетанымымен, болмысымен байланысып жатады. Өйткені аударма процесі бір тілдегі тілдік бірліктерді екінші тілге тәржімалап қою ғана

емес, сол бірінші аударатын тілді тұтынушы ұлттың тіліндегі «әлем бейнесін» екінші аударылатын тілді қолданылатын халықтың тілі арқылы жарыққа шығару болып табылады. Аударманың қай саласы болсын (көркем аударма, ілеспе аударма, ғылыми аударма т.б) аталған ұстанымды басшылыққа алғанда ғана таза шығармашылық туынды дүниеге келеді деп ойлаймыз.

Бір тілден екінші тілге аударудың теориялық мәселелерін көтеріп берген ғалым – қазақ лингвистикасының негізін қалаушы атақты зерттеуші Қ.Жұбанов. Ол өзінің шағын мақаласында орыс тілінен қазақ тіліне аударудағы синтаксистік құрылымның ерекшеліктерін сөз етті [6]. Бұдан кейін Қазақстанда аудармаға қатысты пікірлер 1950 жылдардан бастап көбірек айтыла бастады. Өйткені осы кезеңде біздің елімізде аудармаға көбірек мән беріліп, көптеген әдебиеттер (көркем шығармалар) бір тілден екінші тілге аударылды. Елуінші жылдарда ең бірінші болып, аударманың тілдік-стильдік жағдайына тоқталған ғалым – М.Әуезов. Ғұлама жазушының пікірлерімен таныса отырып, біз М. Әуезовті Қ. Жұбановтан кейін аударманың лингвистикалық теориясының негізгі мәселелерін көрсетіп берген ғалым деп санаймыз. Өйткені оған дейін қазақ интелегенциясы, жазушылар мен журналистер, ғалымдар бір тілден екінші тілге аудару ісі тек әдебиеттану ғылымының шаруасы деп жүрді, өйткені орыс ғалымдары да осылай деп есептеген болатын.

Аударма әдебиеттің қазақ әдеби тілінің лексикалық-грамматикалық құрылымының, функционалдық жүйесінің қалыптасуына, баюына, өзгеруіне тигізген әсері жөнінде айтылған көзқарас аударма ісінің тілдік тұрғыдан зерттелуінің қаншалықты маңызды екенін дәлелдеп отыр.

Бір тілден екінші тілге аудару ісінің лингвистикалық тұрғыдан зерттелуін жүйелі талдап, бағдарламалық нақты ғылыми тұжырымдар ұсынылған еңбек деп, А.М.Алдашеваның «Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер» деген монографиялық еңбекті айтамыз. Бұл еңбектің басты ғылыми және практикалық тұжырымдарын барынша жинақтап, топтап атап шығуға тырысамыз, олар мыналар:

– қазақ ғылымында аударманың практикасы бойынша аударманың теориялық жағымен салыстырғанда, анағұрлым көп жұмыстар жүргізілген; яғни ХХ ғасырдың елуінші жылдарының өзінде-ақ 300-ден астам көркем шығарма (орыс және шетел әдебиеті өкілдері жасаған) қазақ тіліне аударылған; оларды зерттеу көбіне әдебиеттану ғылымы аспектісінде қарастырылған;

– аударма ісі мәдениет-ұлт-тіл тұтастығы шеңберінде талданған; осыған байланысты бұл лингвомәдениеттану, когнитивті лингвистика бойынша және осы салалардың бағыттарын аударманың теориясымен салыстыра қараған алғашқы еңбектердің бірі деп санаймыз. Ғалым былай деп жазады:

«Адам факторының тілдегі көрінісін, тіл мен сол тілді иеленуші адамның (тұтас бір халықтың) ойлау-пайымдау қабілетінің арасындағы байланысты, ұлттық мәдениеттің ұлт тіліне (және керісінше) ықпалын зерттеуде аударма әдебиет көп көмек жасайды. Аударма әдебиетті түпнұсқамен салыстыру бірнеше тілдерде бар универсалды бір ұғым, образ, стереотиптер үшін жұмсалатын тілдік единицалардың ұлттық-мәдени құндылығын дәлірек танытуға мүмкіндік береді» [7, 17 б.].

Аударма әдебиеттің қазақ әдеби тілінің лексикалық-грамматикалық құрылымының, функционалдық жүйесінің қалыптасуына, баюына, өзгеруіне тигізген әсері жөнінде айтылған көзқарас аударма ісінің тілдік тұрғыдан зерттелуінің қаншалықты маңызды екенін дәлелдеп отыр.

Көркем аударма – нағыз шығармашылық өнер. Көркем шығарманы аударушы екі тілді де жетік білумен қатар әрі жазушы, әрі ғалым болуға тиіс. Аударма сапасы аудармашының талантына, біліміне, жалпы мәдени дәрежесіне және тәжірибесіне байланысты.

Қазіргі жаһандану заманында тіларалық коммуникацияның алатын орны ерекше. Оның қандай жолдармен қалыптасатынын былайша түсіндірген болар едік. Мәселен, өзгелерге бір мәліметті жеткізгісі келетін бір тілді меңгерген (бастапқы тіл) адам (ақпарат көзі) осы тілдің бірліктері арқылы тиісті хабарлама жасайды, одан дәл сол тілді меңгерген басқа адамның, қарым-қатынас жағдайы мен өзінің негізгі білімдерін ескере отырып, беріліп отырған хабарламаны алу мүмкіндігі бар. Әлбетте, бұл хабарлама бастапқы тілді меңгермеген адамдарға түсініксіз болады, сондықтан ол адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қарым-қатынас процесінде аудармашы болғаны дұрыс. Аудармашыға бастапқы тіл де, сондай-ақ аударатын тіл де қажет. Аудармашы бастапқы тілдегі түпнұсқадан хабарлама алып, одан беріліп отырған ақпаратты алуға қабілеті бар, аударма рецепторына арналған аударылатын тілге жаңа хабарлама жасайды. Дәл сондай құбылыс тұтас мәтінге біріктірілген хабарламалардың бір қатарында болады: Бастапқы тілдегі мәтіннің негізінде аударма мәтіні жасалады.

Прозалық туындыларды аудару арқылы түпнұсқада көтерген әлеуметтік проблеманы, негізгі идеяны, орыс оқырманына жақын етіп кескіндеуге тырысады, сонымен бірге өзге жұрттың наным-сенімін, түйсігін беру арқылы сол ұлттың рухани әлемінен жан дүниесімен өз оқырманын хабардар етуді де мақсат тұтатын аудармашы.

Аудармашы – қаламгердің жалпы халықтық қордағы сөздерді, фразаларды пайдалануы, өз тарапынан жаңа сөз тұлғалары мен тың тізбектер жасауы – көркем аудармадағы ойлаудың образдылық типінің нәтижесі екендігін, жазушының суреткерлік даралығы мен талантынан туындайтын дербес шығарма екендігін дәлелдейді. Аударманың сапасын бағалаудың екі жақты межесі аудармашыға да талап-міндеттер

жүктелетінін көрсетеді. Аударма мәтіннің айтылған талаптардың үдесінен шығуы аудармашының ойлау-психикалық қабілетіне, білім-біліктілігіне тікелей байланысты. Түпнұсқадағы айтылған ойды қалай, қандай әдіс-тәсілдермен жеткізудің амалдарын іздестіру барысында аудармашы негізгі материалды анализдеу және синтездеу процестерін бастан өткереді, яғни түпнұсқа мәтіннің негізгі идеясын, мән-мазмұнын талдап түсінісу және осы идея мен мазмұнды екінші тілдің қуаты арқылы жеткізу проблемаларын шешуге тиіс болады.

«Аударма жасау дегеніміз бір халықтың ұрпақтан ұрпаққа мәңгілік мақтаныш етіп қалдырған асыл мұрасын, бүкіл адам баласының мәңгілік рухани ризығын өз халқының игілігіне айналдыру деген сөз» – деп көрсетеді Ә. Сатыбалдиев [8, 26 б.]. Сонымен аударма дегеніміз бір тілде айтылған ой-пікірді болмаса жазылған мәтінді екінші тілде түсінікті етіп жеткізу.

Аударманың бірінші кезектегі міндеті — түпнұсқа тілін білмейтін оқырманға қолындағы шығарманы барынша жеткізіп, жете таныстыру болып табылады. Яғни аударма бір тілдің тілдік құралдары арқылы жасалған туындыны екінші тіл амалдары арқылы барынша дәл әрі толық жеткізу, ешқандай өзіндік түсіндірме, қосымшасыз, қысқарту, толықтырусыз түпнұсқа мазмұнын дәл де дұрыс беру деген сөз. Күні бүгінге дейін аударма мәселесі таласы мен тартысы көп күрделі мәселе ретінде күн тәртібінен түспей келе жатырған мәселе. Аударманы түр-түрге бөліп қарастырған зерттеуші ғалымдар оны «тіл ішіндегі аударма», яғни бір стильде жазылған шығарманы, екінші түсінікті тілмен қайта жазу, «тілдер аралық аударма», «кәдуілгі адамдар сөйлесетін тілден» тілдік емес шартты белгілердің, яғни белгілі бір ғылым саласының «тіліне» аудару деп саралайды. Қазақ аударма тарихында «тілдер аралық аударма» немесе өзге тілде жазылған шығарманы қазақ тіліне, керісінше қазақ тілінде жазылған шығарманы өзге ұлттың тіліне аудару өнері қалыптасқан. Аударма ғылымының зерттелу тарихында алғашқы кездері орыс тілінен қазақ тіліне аудару мәселесі қарастырылса, кейінгі кездері ғылымның дамуына байланысты қазақ тілінен орыс, өзге де ұлт тілдеріне аудару мәселелері кеңінен зерттелуде.

Осы арада аударма өнерінің өзіндік табиғаты туралы еске ала кетуге тура келеді. Өйткені тәржіма жасау жұмысы қалай болса, солай жүзеге асырыла салатын қарапайым үдеріс емес, өзіне тән методологиясы мен тактикалық бұраландары бар, көзге көріне бермейтін ерекшеліктері қатар жүретін күрделі өнер. Бір қараған оқырман аударма жұмысының табиғатына мән де бермейді, бір қарағанда, жеңіл болып көрінгенімен, түсініп алу жағдайы да оңайға соқпайды.

Жекелеген өзекті проблемалары бар екенін ескерген күннің өзінде

де қазақ тіліндегі аударма өнері бүгінгі таңда үнемі дамып, жетілу үстінде. Артта қалған тұстары да бар екендігін ескерген күннің өзінде де қазақ тіліндегі аударма тарихына көз салатын болсақ, көптеген оңды тәжірибелердің бар екендігін байқау қиын емес. Кеңес Одағы орнаған кезеңде біткен жұмыстарды былай қойғанда, еліміз тәуелсіздік алғаннан бергі кезең ішінде де әлемдік көркем әдебиет үлгілерінің талайы қазақшаға тәржімаланып тасталды. Бұның өзі жаһандану жағдайындағы қажетті үрдіс болып танылғандығы сөзсіз.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Тұрарбеков З. Әдебиеттер достығының дәнекері. – Алматы, 1977 – 174 б.
- 2 Мизамхан Б. Аударма теориясы және машығы негіздері. Оқу құралы. – Алматы, 2015. – 205 б.
- 3 Алдашева А.М. Аудармадағы баламалық (орыс тілінен қазақ тіліне аударылған нұсқалар негізінде). – Алматы, 2004. – 45 б.
- 4 Тарақ Ә. Аударма процесі жайында / Аударматану. – Алматы: «Тіл» оқу әдістемелік орталығы, 2008. – 328 б.
- 5 Сатыбалдиев Ә. Мұхтар Әуезов және көркем аударма теориясы // Көркем аударма: тәжірибе мен тағылым. – Астана: Фолиант, 2011. – 175-200 б.
- 6 Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1966. – 361б.
- 7 Алдашева А. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер. – Алматы: Арыс, 2000. – 215 б.
- 8 Сатыбалдиев Ә. Рухани қазына: Көркем аударма мәселелері. – Алматы: Жазушы, 1987. – 232 б.

ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКИ СФОРМИРОВАВШАЯСЯ ОТРАСЛЬ НАУКИ

Акыш Б.О.¹, Сапарбаева А.М.²

¹к.ф.н, доцент, ²к.ф.н, доцент,
кафедра устного профессионального перевода казахско-русского языков
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
e-mail: akysh54@mail.ru

В статье рассматриваются различные изменения и инновации в обществе, отражающиеся в первом языке, которые затем при переводе на другие языки становятся наследием народа. Многие наиболее часто используемые произведения литературы, истории того или иного народа сегодня являются общим наследием благодаря переводу. Приводится краткое описание развития художественного перевода с теоретической и практической точки зрения.

Ключевые слова: глобализация, агентства радиовещания, газеты и журналы, техническая и научная информация, компьютер и интернет, исторические материалы, проблемы перевода, библиографический указатель, актуальные проблемы

Статья поступила 20.04.2018

**JOURNALISTIC MOTIVES IN THE POETICS NOVELS of CH. T. AITMATOV
“Cassandra’s BRAND” AND “WHEN MOUNTAINS FALL:
THE ETERNAL BRIDE”**

Djolbulakova Ch.A.¹

¹Senior lecturer “Russian language” Kyrgyz state University of construction, transport and architecture. N. Isanova, Bishkek, Kyrgyzstan
e-mail: lin.69@mail.ru

In the article, based on the analysis of the novels «Cassandra’s brand» and «When the mountains are falling: the eternal bride», revealed mythopoetic motifs that allow Ch.T. Aitmatov put the actual problems of modern life in an artistic form. The dominant foundation in the work of Ch. Aitmatov of national images of the world.

Keywords: Ch.T. Aitmatov, motive, mythopoetics, national picture of the world.

УДК 821(575.2) (043.3)
МРНТИ 17.07.07

**ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В МИФОПОЭТИКЕ
РОМАНОВ Ч.Т. АЙТМАТОВА «ТАВРО КАССАНДРЫ»
И «КОГДА ПАДАЮТ ГОРЫ: ВЕЧНАЯ НЕВЕСТА»**

Джолбулакова Ч.А.¹

¹ст. преп. кафедры организации работы с молодежью и развитие русского языка»,
Кыргызский государственный университет строительства,
транспорта и архитектуры им. Н. Исанова, Бишкек, Кыргызстан
e-mail: lin.69@mail.ru

В статье на основе анализа романов «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы: Вечная невеста» затрагиваются мифопоэтические мотивы этих произведений. Это даёт Айтматову посредством художественных произведений показать проблемы современности. В произведениях Айтматова часто находят отображение национальная картина мира.

Ключевые слова: Ч.Т. Айтматов, мотив, мифопоэтика, национальная картина мира.

Ч. Айтматов относится к писателям, которые остро переживали тревожения своего времени и откликнулись на них в своих художественных произведениях, публицистических выступлениях и общественной деятельности.

Показательными в этом отношении являются последние романы Ч.Т. Айтматова «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы: Вечная невеста».

Литературная критика в своё время неоднозначно приняла роман «Тавро Кассандры», в центре которого, прежде всего, увидела публицистический пафос и новые формальные поиски кыргызского писателя. Вместе с тем, как то в стороне осталось то, что постановка глобальных проблем современности у писателя выражалась с одновременным интересом к глубинным, универсальным психическим характеристикам человека.

Вокруг романа «Тавро Кассандры» развернулась горячая полемика.

Критические оценки разнились от панегирически хвалебных до хулильных. «Тавро Кассандры» положительно оценили Г. Гачев [1], С. Семенова [2], В. Коркин [3] и другие; имели место и скандальные публикации, такие как «Чингиз, не помнящий родства...» В. Бондаренко [4], в которой Ч. Айтматов упрекается в отходе от национальных традиций, в контексте которых он творил высокохудожественные произведения.

Сам Ч.Т. Айтматов признается, что в период создания переживал творческий кризис: «Не знаю, теперь, задним числом, мне кажется, что работа над другими книгами была полетом души, парением в прекрасном пространстве, а этот роман меня просто истерзал. Я раньше, когда читал о художниках, приходивших в отчаяние, готовых даже руки на себя наложить: не давалась им в руки форма для воплощения того, что в них выросло уже, всегда думал – ну есть в этом некоторое преувеличение, ну не так уж все это ужасно. А теперь и я знаю эту пропасть отчаяния» [5].

Повествованию в романе предшествуют два эпиграфа – из древнегреческой мифологии: *«Когда Кассандра отвергла любовь Аполлона, он наказал её тем, что никто не верил её вещим предсказаниям...»*; – и изречение: *«А блаженнее из обоих тот, кто ещё не существовал, кто не видел злых дел, какие делаются под солнцем»* [6, с.9], – придающие произведению историко-культурную глубину и обобщённость, апокалиптический пафос звучания произведения. С точки зрения психологии творчества не исключаем и ассоциативную связь мифа о Кассандре с творческими порывами и идеями самого Ч.Т. Айтматова.

В. Коркин считает данные эпиграфы лейтмотивом айтматовской прозы, который является организующим началом «внутренней стройности повествования, непривычной композиционной архитектуры, когда самые, казалось бы, разнородные стилевые манеры – от философской лирики до телерепортажа – не вызывают впечатления хаотичного нагромождения мало связанных друг с другом кусков жизни, а, наоборот, вызывают гармоническое чувство «всего мира в одном себе» [3, с.5].

Заостряя публицистический пафос романа, Ч.Т. Айтматов обращается к фантастическому сюжету, позволяющему ему поставить насущные проблемы современности с космических высот и психических глубин человека земного.

Космический монах Филофей взял на себя пророческую миссию, и подобно своей предтече взойдет на свою Голгофу.

Художественный портрет космического монаха выражает его внутреннюю суть: «На вид Филофею было лет пятьдесят с небольшим.

С продолговатым лицом, с русыми волосами, свисавшими до сутулых плеч. И борода рыжеватого оттенка с проседью. Он смотрел с экрана, в зал, в лица присутствующих, как повстречавшийся на дороге путник, куда-то идущий с котомкой и посохом, приостановившийся уточнить, туда ли он держит путь, куда ему следовало. И вечереет уже, поспеет ли? Во взгляде – озабоченное внимание и целеустремленность» [6, с.8].

Экзистенциальный страх кассандро-эмбрионов перед жизнью – это результат исторического пути человеческой культуры, выведшего его на орбиту цивилизации, но и углубившее изначальную борьбу добра и зла, религиозные, экологические и социально-политические противоречия. С. Семенова замечает, что «эмбрионы-отказники», в отрицательном варианте демонстрируя преемственность наследственных изъянов и грехов, свидетельствуют о той первой и важнейшей связи человека с целой жизнью, которую Вернадский определял как его включенность в последовательно разворачивающийся в эволюции ряд живых существ и, главное, – в родовую цепь поколений. Из кармической цепи человечества не выскочишь один – освобождать и спасать ее необходимо целиком [2, с.86-93].

Ноосферное сознание Ч.Т. Айтматова зиждется на национальной миросозерцательной основе кыргызского народа, архетипах древней мифологической культуры. Показательны в этом отношении анималистические образы.

В последнем монологе Филофея проводится глубинная связь мира и человека: «Смотрите, какие волны катятся по мелководью на береговой откос, и вы видите, что происходит?! Это киты-самоубицы!.. Обладай они речью, сколько бы мы познали... Но мне уже поздно... Мне кажется, я слышу их. Киты зовут меня с собой. И я у ухожу с китами... Я тоже кит, убивающий себя, выбрасываясь на берег...» [6, с.164)]. Апокалиптическая картина приобретает особое звучание, если вспомнить мифологическое сознание, утверждавшее, что земля стоит на трёх китах.

В мифопоэтике романе символическое место занимает образ совы. Напомним, что сова является символом мудрости, но вместе с тем, прилет совы у восточных народов символизирует приближение смерти.

В романе проводится символическая связь между китами и совой: «Сове казалось, что она слышит из великого отдаления, откуда-то с другого края света, как в ночном океане плывут киты, как движутся они гуртом, раздвигая гороподобными телами надвигающиеся волны... Сова на взгорье кремлевском чуяла – что-то должно произойти на земле. Всегда так бывало – киты впадали в отчаяние перед тем, как случиться

в мире великой беде» [5,38].

В финале романа сходятся все идейно-сюжетные нити: киты, выбросившись на берег, «издыхали мучительно и страшно»; сова умрёт на мавзолее; космический монах Филофей, шагнёт в межзвёздное пространство – став жертвами на трудном и извечном пути постижения зла и добра на земле: «Но цена на таком пути всегда велика. Был ведь однажды великий Урок на все времена. Цена была – Голгофа. И у каждого своя цена. Этот заплатил свою цену в космосе...» [5, с.109].

Позднее творчество Ч.Т. Айтматова особо отмечено обращением к жанру философских размышлений и публицистике – он возрождает философские диалоги о человеке и мире, смысле жизни, и трудностях его постижения.

Особое значение Ч.Т. Айтматов придает в последние годы жизни изречению из номадской поэзии: «Слово выпасает Бога на небесах, Слово доит молоко Вселенной и кормит нас тем молоком вселенским из рода в род, из века в век. И потому вне Слова, за пределами Слова нет ни Бога, ни Вселенной, и нет в мире силы такой, превосходящей силу Слова, и нет в мире огненного пламени, превосходящего жаром пламя и мощь Слова» – именно эти строки станут своеобразным лейтмотивом романа-завещания писателя «Когда падают горы: «Вечная невеста» [8].

В своём заветном слове Ч.Т. Айтматов как бы прощается с земной жизнью, но и делает попытку исторического осмысления национальной жизнь, современного мира, находящегося на грани духовной, экологической, глобальной катастрофы.

Показательно и символично, что в своём последнем романе-завещании Ч.Т. Айтматов вновь возвращается к народным истокам, осмысляя национальную жизнь в сопряжении прошлого и настоящее, предостерегая от гуманитарной катастрофы и потери духовности.

М. Рудов, отмечал, что местные кыргызские топонимы в романе имеют скрытое значение. Упоминается топоним «Тюмен аил» и повествователь поясняет «Тюмен аил» (*төмөн*), значит «Нижний аил». Место предполагаемой охоты арабских принцев – предгорная лощина Дасторкон (значит *ровная, и обильная, как скатерть*), река Аксай, ущелье *Коломто, подобное очагу, джайлоо – летнее пастбище*, горы, поросшие травой и лесом, и там, где теснятся скалы, – аил *Туюк-Жар*, последний перед поднебесным перевалом, потому что «*туюк*» по-киргизски «*тупик*», а «*жар*» – «*обрыв*». Вдоль реки к вечному леднику тропа ведёт на Стременной перевал, где вершины – как стремена в небе. *Узэнгилеш – Стременной перевал, и стремя* – по-киргизски – *ҮзөңҮ*, слово, в котором три буквы и, следовательно, три звука, отсутствующие в

русском языке. Смысл авторской транслитерации слова подводит к идее произведения – о вечном стремлении преодолеть препятствия, о человеке в мире природы и, конечно, по сюжету, о трагедии несостоявшегося преодоления перевала. Такова среда жизни действующих лиц романа – людей и олицетворённых обитателей гор, потревоженных щупальцами вселенского спрута рыночных отношений [7, с.67].

Психологический параллелизм, берущий своё начало в народнопоэтическом творчестве и пронизывающий всё творчество Ч.Т. Айтматова играет структурообразующую роль в романе «Когда падают горы: Вечная невеста» и проявляется уже в первых строках романа: «Существует одна непреложная данность, одинаковая для всех и всегда, – никто не волен знать наперед, что есть судьба, что написано ему на роду, – только жизнь сама покажет, что кому суждено, а иначе зачем судьбе быть судьбою...»

Единственное, что можно было бы предположить, пытаясь все же постичь непостижимое, – разве что некую астрологическую взаимосвязь двух существ, о которых предстоит поведать, их космическое родство, в том смысле, что могли они родиться волею тех же судеб под одним знаком зодиака, – не более того. А что, могло быть и так...

Разумеется, они не подозревали и не могли подозревать о существовании друг друга на земле. Ибо один из них жил в городе <...>, другой же обитал высоко в горах, в диких скалистых ущельях, поросших густыми арчевниками и покрытых по склонам залёживающимися по полгода теньвыми снегами. Потому и прозывался он снежным барсом...» [8, с.3].

В художественном мирозерцании кыргызов субстанциональная взаимосвязь человека и природы выражена: в мифологии (показательны тотемы родов: «Бугу», «Сары багыш», «Жору», «Бөрү»); фольклоре (трудовые песни, легенды, сказки, загадки, эпическое творчество и т.д.); в акынской поэзии и профессиональной письменной литературе. Именно этот богатейший арсенал литературы используется Ч.Т. Айтматовым для выражения глобальных и национальных проблем современной жизни.

Использование архетипических образов-символов прослеживается от произведения к произведению писателя, что позволяет говорить об определённом мифопоэтическом единстве поэтики творчества писателя.

Символичной представляется сцена с ласточками, залетевшими в окно квартиры в момент, когда Арсен обсуждает с дядей Бектуром предстоящую охоту на барсов. Бектур-ага истолкует это по-своему: «Арсен улыбался, согласно кивал и пытался перевести разговор на другие темы, когда вдруг БектураСаманчина осенило: – Слушай, Арсен,

а может, эти ласточки не зря тут летали туда-сюда? Они тоже хотят видеть твою жену, а ее нет в квартире! – и расхохотался своей шутке» [8,15].

Образ птицы – предвещательницы гибели использовался Ч.Т. Айтматовым в эпизоде разговора Иешу и Понтия Пилата в романе «Плаха». Образ совы появляется и в романе «Тавро Кассандры».

Параллелизм исхода Жаабарса и судьбы Арсена решается монтажным пересечением событий их жизни.

Структурообразующее начало в произведении, безусловно, принадлежит легенде о Вечной невесте, в которой нашли своё выражение художественно-эстетические традиции национальной культуры: мифы и религиозные воззрения; обряды и обычаи кыргызского народа (сватовство, национальные игры); народнопоэтическое творчество (песни акынов и мотивы национального фольклора); традиции профессионального искусства XX века (литература, театральное искусство).

Таким образом, в мифопоэтике произведения воссоздается весь массив традиционной национальной культуры, который должен противостоять наступающему и всё разлагающему миру потребительской цивилизации.

Символика мотива Вечной невесты выражена в монологе Арсена: «Но главная фигура в этой истории, разумеется, она, Вечная невеста, в ее нескончаемом мученическом подвиге, в поиске истины... Неужто всегда такой будет расплата за любовь? Получается так, что жених навсегда отрекся от мира, самоустранился в знак протеста против людских злодеяний и греховности, а она пребывает в вечном покаянии за род людской, и в этом глубина и сила ее любви и горя. Я больше скажу, она – мученический стон вселенского страдания. Почему в любви всегда больше испепеляющих трагедий, чем цветущего счастья?

Обратим внимание, в летучем образе Вечной невесты, в этом притчевом эпосе живет извечная боль разлуки и жертвенной расплаты за всегдашнюю агрессивность людского мира. Добро неизбежно расплачивается за зло. Вечная невеста не может примириться со злом, воспламененным ненавистью и завистью, она хочет спасти, вернуть жениха-охотника из его отшельничества в жизнь какая она есть, и в этом спасительном порыве, в стремлении к истине нет предела человеческому духу ни во времени, ни в пространстве. Всегда так было и всегда так будет в людском роду. И оттого Вечная невеста, спасенная рекой, стала символическим образом на все времена. И в этот час она тут, в парке, с нами уже потому, что мы думаем и говорим о ней, и она это чувствует. Улавливаешь в этом фольклорном экскурсе вселенский ностальгический

мотив любви?» [8, с.11].

Герой-идеолог романа – Арсен – является рупором авторской мысли. Читатели и литературные критики, хорошо знающие творчество Ч.Т. Айтматова, сразу отметили совпадения в судьбе и мировоззрении писателя и созданного им образа-характера.

Арсен Саманчин продолжает галерею героев-идеологов Ч.Т. Айтматова-романиста: Едигея, Бостона, Авдия, Филофея. Обратим внимание на трагические судьбы и жертвенное начало данных героев.

От романа к роману взгляд писателя на мир становится всё трагичнее, и на рубеже веков и тысячелетий отчётливее звучат мотивы конца света.

На рубеже XIX – XX веков, в эпоху слома национального уклада жизни, в своём творчестве акыны-заманисты Калыгул, Арстанбек, МолдоКылыч, МолдоНияз и другие предвещали наступление Акырзаман, Тар заман – Судного дня. Изучению творчества акынов-заманистов посвятил свою жизнь Тазабек Саманчин (1909 – 1979).

Переключка фамилии первого кыргызского литературоведа и фамилии героя романа «Когда падают горы: Вечная невеста» – Арсена Саманчина – явная.

В заветном романе Ч.Т. Айтматова мотивы акынов-заманистов о конце света звучат в романе в песне шамана Шамалбаша:

Разве вы не видите,
Как падают горы?
Разве вы не видите,
Как валяются деревья?
Разве вы не видите,
Как вспять течет река?... [8, с.27].

Поэтика романа Ч.Т. Айтматова «Когда падают горы: Вечная невеста» многослойна и вбирает идейно-эстетический дискурс национальной и мировой культуры, однако основополагающими являются архетипические национальные образы – основа художественного мироздания кыргызского писателя.

Мифопоэтическое начало лежит в основе генезиса искусства слова и проявляется на протяжении всего дискурса истории мировой литературы.

Судьба Ч.Т. Айтматова-писателя, анализ его последних романов «Тавро Кассандры» и «Когда падают горы: Вечная невеста» – столь разных по своим формально-содержательным признакам – свидетельствует о том, мифопоэтическое начало может проявляться и в творчестве отдельных писателей, вбирая в себя историко-культурный дискурс национальной литературы и определяя её пути развития в последующем.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гачев Г. Задумавшийся скиф и космический миф // Свободная мысль. – 1995. – № 8.
- 2 Семенова С. Конец света заключен в нас самих // Свободная мысль. – 1995. – № 8.
- 3 Коркин В. Догма и ересь // Литературная газета. – 1995. – № 4.
- 4 Бондаренко В. Чингиз не помнящий родства // Кыргызстан маданияты. – 1995. – № 13.
- 5 Айтматов Ч. Тавро Кассандры // Знамя. – 1994. – № 12.
- 6 Айтматов Ч.Т. Тавро Кассандры. Белое облако Чингисхана. – М., 1995.
- 7 Рудов М.А. Кыргызское слово в русском языке // Материалы симпозиума «Фонологические принципы и средства транслитерации кыргызской лексики в русском языке. – Бишкек, 2010.
- 8 Айтматов Ч.Т. Когда падают горы: Вечная невеста. – СПб., 2006.

Ч.Т. АЙТМАТОВТЫҢ «КАССАНДРА ТАҢБАСЫ» ЖӘНЕ «ТАУЛАР ТҮСКЕН КЕЗДЕ: МӘҢГІЛІК ҚАЛЫҢДЫҚ» РОМАНДАРЫНЫҢ МИФОПОЭТИКАДАҒЫ ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ САРЫНЫ

Джолбулакова Ч.А.¹

¹«Орыс тілін дамыту және жастармен жұмыс жасау ұйымы» кафедрасы оқушысы
Н.Исанов атындағы Қырғыз мемлекеттік құрылыс,
транспорт және сәулет өнері университеті, Бишкек, Кыргызстан, lin.69@mail.ru

«Кассандра таңбасы» және «Таулар түскен кезде: мәңгілік қалыңдық» романдарын талдау негізінде жазылған мақалада осы шығармалардың мифопоэтикалық сарыны қарастырылады. Бұл Айтматовқа заманауи мәселелерді әдеби шығармалар арқылы көрсетуге мүмкіндік береді. Айтматовтың еңбектерінде әлемнің ұлттық бейнелерін жиі кездестіруге болады.

Тірек сөздер: сарын, мифопоэтика, әлемнің ұлттық бейнесі.

Статья поступила 20.04.2018

MODERNIST WORLDVIEW OF W. GOLDING'S NOVEL "LORD OF THE FLIES"

Ospangali Zh.¹

¹Master student in foreign philology KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: zhansaya.ospangali@mail.ru

This article examines the problem of man in the novel of modernist writer William Golding. Anthropopessimism (a way of reflecting reality), existentialism and features of magical realism based on the examples from the novel are revealed and analyzed. It is shown that the above mentioned characteristics are key characteristics of modernism and modernity of literary styles.

Keywords: modernism, modern worldview, anthropopessimism, existentialism, magical realism.

ЭОЖ 82'0
ГТАМТ 17.07.21

УГОЛДИНГТІҢ «ШЫБЫНДАР ӘМІРШІСІ» РОМАНЫНДАҒЫ МОДЕРНИСТТІК ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ БЕРЛУІ

Оспанғали Ж.Е.¹

¹Шетел филологиясы мамандығының 2-ші курс магистранты;
Абылай хан атындағы ҚазХК және ӨТУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: zhansaya.ospangali@mail.ru

Мақалада модернизм жазушысы Уильям Голдингтің романындағы адам мәселесі қарастырылған. Антропессимизм, яғни шынайылық бейнесі, экзистенциализм ұштары, магиялық реализм ерекшеліктері романдан келтірілген мысалдар негізінде айқындалып, талданған. Ол белгілердің модернизм мен модернистік әдеби стильдердің негізгі қасиеттері екендігі көрсетілген.

Тірек сөздер: модернизм, модернистік дүниетаным, антропессимизм, экзистенциализм, магиялық (тылсым) реализм.

Ынталандыратын контексттердің типологиялық жақындығы бізге романтизм мен модернизмнің ортақ келетін көркемдік қағидаларын анықтауға мүмкіндік береді. Олардың арасындағы сабақтастық, ең алдымен, романтика мен модернисттердің жазушының шығармашылық қуатын реттейтін барлық шектеулерден түбегейлі бас тартуына байланысты. Жанрлық шектеулерден бас тарту, романтиктердің жариялаған өнердің барлық түрлерінің әмбебап синтездеу идеясы ХХ ғасырдағы жаңашыл ізденістер мен әдебиеттер парадигмасына айналды. Бұл жағдай ХІХ ғасырдың жазушыларының, ең алдымен, романдық дискурстың дәстүрлі емес нысандарының пайда болуына себепші болды [1, с.135].

«Шыбындар әміршісі» - басылып шығарылғаннан бастап әр түрлі интерпретацияланған роман. Кейбір сыншылар романды модернистік деп сендірсе, басқалар бұл идеяны үзілді-кесілді құптамайды да ол романның еш күмәнсіз постмодернистік романға жататындығын айтады. Голдингтің романының модернистік екендігін дәлелдеу үшін модернист авторлар жиі қолданатын ең маңызды элемент – тарихты еске алудан бастасақ.

Голдингтің романында тарих жоққа шығарылмайды. Ағылшын балалары соғыс уақытына тап болып, ұшақтары атом бомбасынан апатқа ұшырайды. Олардың ағылшын өркениетінен ажырауы «тарих сұмдығынан» ояну керектігінің символы болып табылады. Олар елсіз аралда өздерінің жеке әлемін, жаңа әлемін жасайды, десе де олар бұрын-соңды білген әлемнен қатты ерекшеленбейді. Голдингтің соғыста алған тәжірибесі адамдардың күйзеліске, өзгеріс пен шиеленіске жауап қату жолдарын білуге көмектесті.

Голдинг романында бар модернизмнің тағы бір маңызды аспектісі эпистемологиялық басым идея болып табылады. Балалар аралға түскендерінде осы арал жайлы барлық нәрсені білуге ұмтылады, сондықтан да «Нені білу керек? Оны кім біледі? Бұл әлемді мен қалай

біле алам?» деген сияқты сұрақтар олардың ойларында пайда болады. Бірте-бірте әрқайсысы сол сұрақтарға жауап ала бастайды. Бұл сұрақтар тек балаларды ғана емес, оырманды да мазалайды. Мәтінді оқи бастағанда оқырман ойында көптеген сұрақтар туындайды, «Шыбындар әміршісіне» келетін болсақ, олар эпистемологиялық басым идеямен байланысты. Бұл арада оқырманның роман бойы эпистемологиялық басым идеясы біздің шынайы әлеуметтік және физикалық әлем жайлы эмпирикалық басым идеяны майда-шүйдесін, жүріс-тұрыс беталысы мен жағдайларды бақылау арқылы алатындығымызға еліктейді.

Голдинг өз романында адамның биологиялық табиғатына аса мән береді, және ол оны модернизммен жақындастырады. Романның аллегориялық түсіндірілуі уақытша нақтылықты айқындамайды. Тарих модернизм өнеріне қалыпты жаппай мифологиялық сипатқа ие болады [2].

У.Голдинг «Шыбындар әміршісі» романындағы өркениетте өскен қорғаусыз балалардың жабайыға айналуы заманауи өркениет жағдайында адамның моральды деградациясын көрсете білді. Ол өз кейіпкерлерін күтпеген, кездейсоқ шарттарға, уақиғаларға тап кылып, олардың шынайы бет-әлпеттерін сыртқа шығартып, алдарына альтернативті тандау қою арқылы бастапқы позицияларына әкеледі. Романның соңында құтқарушы келіп, олардан қалжыңдап қандай да болсын құрбанның бар-жоқтығын сұрағандарында олар: «екеу ғана» (ең басында жоғалып кеткен бетінде қызыл дағы бар кішкентай баланы есептегенде үшеу) деп жауап береді. Яғни, олар үшін адам өмірінің құны жоғалғандығы соншалық, тіпті екі өлтірілген адам олар үшін «екеу ғана». Олар қанға үйреніп кеткен, бұдан былай қаннан қорықпайды. Бұл жердегі түйін - пмодерн әдебиетіне тән антропессимизм Голдингте де өзін көрсеткені айқын көрінеді.

Романдағы модернизмнің философиялық «салындысы» өзін былайша көрсетеді: аралда бола тұра кейіпкерлер өздерінің экзистенциясын босата отырып, экзистенциалды қырағылықты сезінеді. Басқаша айтқанда, олар өркениет ұстап тұрған өздерінің шынайы болмыстарын көрсетеді. Олар бұдан былай өздерін басқаша ұстауға және жалпы жұрт таныған ережелер аясында жарамсақтануға міндетті емес. Бірақ олардың көпшілігінде әлемді түбегейлі құртпау үшін тоқтату керек болатын қараңғы бастама алға шығады.

Голдингтің есімі философиялық астарлап айту жанрындағы үлкен жетістіктермен байланысты. Бұл жанрдың керемет үлгісі жазушының екі нақты жоспары бар бірінші романы «Шыбындар әміршісі» болды, яғни жағдаяттық, фабулалық және аллегориялық, ол дегеніміз тәрбиелі ағылшын балалар тобының құтырған, жабайылардың қанына сусаған тайпаға айналуы жайлы драматизмге толы оқиғаны автор фашистік айуандықтың жүгенсіз жылдарын ескерту ретінде қарастырса, кең мағынада романды заманауи өркениеттің осалдығын меңзейтін қаһарлы

ескерту ретінде ойластырған.

Голдингтің айтуынша, оның қолына қалам алуына екінші дүниежүзілік соғыста бастан кешкен күйзелісі себеп болған. Бұл соғыс жазушының әлем мен адамдар туралы бұрынғы түсінігін түбегейлі өзгертіп, оның өмірлік көңіл-күйіне және шығармашылығына өте қатты әсер етті. Бұрындары Голдинг адамның жетілуін әлеуметтік жаратылыс екеніне, дұрыс қоғамдық құрылғы ізгі ықтиярды оятатындығына және қоғамды қайта ұйымдастыру арқылы әлеуметтік жауыздықты жоюға болатынына сенетін, оны тіпті өзі мойындап айтып кеткен болатын. Соғыс оны адамға «барлық жануарлар арасындағы ең қауіптісі» деп қарауына мәжбүрледі, тарих ақаулары адамзат табиғатының түпкі ақауларынан бастау алады деген түйін түйгізді. «Адам өзінің жеке табиғатының жан түршігерлік білімсіздігінен азап шегеді, - деп жазушы қайта-қайта қайталайды. – Бұл жағдайдың шынайылығы мен үшін еш күмәнсіз. Мен өзімнің шығармашылығымды адам жаратылысы неде деген мәселені шешуге толыққанды арнадым».

XX ғасыр адамның өзі туралы және ғылыми-техникалық алға жылжу негізінде жаңа «алтын ғасырдың» қайта пайда болатыны жайлы аңыздарды сейілтті. Голдинг ғасырдың ортасындағы жан түршігерлік жағдайлар жайлы терең ойлана отырып, Германия жайлы білетінін Англияда көргенімен салыстырды, және ұлтшыл Германия - біз зардап шегіп жүрген ерекше бір жара деген қорытындыға келген. Барлық аң-жануарлар арасындағы ең қауіптісі – адам деген табиғатпен үздіксіз байланысты жауыздық, қастық тақырыбы Голдингтің барлық қоғамдық сөз сөйлеуінде, мақалаларында және кітаптарында кездеседі. Барлық түрлі өмір жағдаяттарында көрініс беретін адамзат табиғатының кіршіксіз еместігі және оның адамдар іс-әрекеттерінде таңбасын қалдыратыны Голдинг шығармасының өзекті тақырыбына айналғанын көреміз. Оның терең түсінігіне орай, батыс әлемінің ауруға шалдыққанын, сол ауруды Батыста кең таралған қоғам мен адам табиғаты жайлы философиялық түсініктер емдей алмайтындығын баршаға жар салып айту керек уақыт туындады. Адам жанының қараңғы жақтарын айқындау өнегелі алға жылжуға мүмкіндік берері сөзсіз. Сондықтан да Голдинг жауыздық, қастықтың әлемдегі билікті қалай және қандай жолмен жаулап алатындығын көрсететін ескерту романын жазды.

Айтып өткеніміздей, кейбір сыншылар бұл романда постмодернистік элементтерге де ие екендігін айтады. «Шыбындар әміршісі» романы болашақтағы ядорлы соғыс идеясы бар мысал десек те болады. Екі дүниежүзілік соғыс, әсіресе екінші дүниежүзілік соғыс адамдарға үлкен қайғы-қасырет алып келіп, адамдарды адамгершілік жайлы ойландыруға еріксіз көндірді. Кейінірек ол Голдингтің шығармасының негізіне айналды. «Шыбындар әміршісі» жазушының постмодернизм жайлы ойын көрсететін алғашқы роман болды. Ол романда Голдинг басқа романдардың дәстүрлі жүйелеріне қарсы бұрмаланған идеяны

білдіреді де метанарративтің жетекші позициясын құртады. Оның ойлары постмодернисттердікіне ұқсайды. Сондықтан, бұл роман әдеттегі постмодернизмділікке ие [3]. Бұл дегеніміз, «Шыбындар әміршісі» романында әңгімелеудің постмодернистік сипаттары баяндалады. Біріншіден, романның кейіпкерлері табиғатына деген сенімсіздікті толықтай көрсететін қарама-қайшы және жасырын белгілерге ие. Шығармадағы балалардың сипаттары әр түрлі және ол белгісіздікке әкеледі. Ал бұл, өз кезегінде, постмодернисттер ұстанатын көріністік кейіпкерлерге ұқсайды. Сөйтіп, балаларды суреттеуде белгісіздік автордың постмодернистік концепцияларды қолдануына әкеледі. Екіншіден, жазушы шығармада әр түрлі жазу стильдерін, пародияны қолданған, және ол шығарманың постмодернистік маркерлерге ие екендігін дәлелдейді.

Шыбындар әміршісінің кейіпкерлері сан түрлі, қарама-қайшы және жасырын сипатта, және өз табиғаттарында екіұштылықты толығымен көрсетеді. Романдағы балалар мінез-құлықтары әр түрлі, және ол айқын емес ерекшеліктерге әкеледі. Модернисттер насихаттаған фрагментарлы таңбаларға ұқсайды. Сол себепті, романдағы балалар мінезіндегі айқын еместілік немесе екіұштылық автордың модерн концептерін қолдануын іске асырады.

“...I’m the Beast. . . . Fancy thinking the Beast was something you could hunt and kill! . . . You knew, didn’t you? I’m part of you? Close, close, close! I’m the reason why it’s no go? Why things are the way they are [4, с.147]. («Мен жыртқыш аңмын .. Ал сендер мені аулап, өлтіре аламыз деп ойладыңдар ма?! Мен сендердің айырылмас бір бөліктерің екендігімді, менің себебімнен сендердің қолдарыңнан ешнәрсе келмей жатқандығы және барлығы менің кесірімнен болып жатқандығын сен білдің ғой?»)– бұл сөздер таяққа шаншылған шошқа басынан шыққан сөздер. Бұл жыртқыштың сол балалардың өздерінде бар деген шындыққа сендіреді, сөйтіп олар жыртқыш туралы ойлап тапқан, бірақ ол физикалық нәрсе емес екендігін көрсетеді. Балалар ішінде болған бұл зұлымдық идеясы романның адамдардың туа біткен жабайылықты зерттеу романына ортақ болып келеді. Саймон жыртқыштың жоқ екендігін, ол зұлымдықты өз бойларынан көре алатынын түсініп, басқаларға айтуға тырысқан, бірақ олардың бойындағы жабайылық Саймонды жыртқыш деп қабылдап өлтірген сәтте қайнар шегіне жетті. Бұл көрініс модернизмдік дүниетанымды тікелей көрсетеді, адамдарда ең бірінші тек «мен» деген өзімшілдік жүген алады.

Модернистік әлем бейнесі адам жеке тұлғалық қасиеттерін жоғалтып, қандай да бір кейіп не маска артына тығылған секілді ендігі ретте әртіске айналады деп тұспалданады. Модернизмнің ойын контексінде адамгершілік құндылықтарға деген көзқарас түбегейлі өзгергенін көреміз және ол заманауи әлемде жалпы жағдайды көрсетеді. Постиндустриалды қоғамда адамдар көбінесе өзімшіл,

бейкам, жауапкершіліктен жұрдай және тек бүгінгі күнмен өмір сүреді. Әрқайсысы жеке жайлылық пен жеке рахат алуға максималды түрде талпынады. Адамдар ең алдымен өз қалауларына құлақ асады, ал жалпы моральдық нормалары осалданып, құндылықтар релятивті, жағдаяттыққа айналады. Бұның барлығы Голдингтің «Шыбындар әміршісі» романында айқын көрініс алады. Джек бастаған топ аралдан құтқарылуды ойлаудың орнына, тек бүгінгі күнмен өмір сүруді ойлап, жабайылық құмарына кіріп, адамды адам деп санамай зұлымдықтарға бой алдырғаны, Джектің Ральфты көшбасшы ретінде санамай, «мен» деп кеуде ұратыны, адамгершілік құндылықтарын ұмытып, беттерін бояп, сол бояудың астында өзін ешбір осалдыққа, ұят деген нәрсеге бой түзеп салынған бетперде арқасында күшті сезініп әрекет жасауы жоғарыда айтылған модернистік дүниетаным көріністеріне мысал бола алады.

Сақталған «ақ-қара» ойлаудан «қара» жағына кенет ауысу орын алды, әлемде және адамзат табиғатында зұлымдық бастаудың басымдыққа ие болуы жайлы пікір аксиомаға айналды [5, с.35]. Шынайы және фантастикалық не елесті элементерді араластыру магиялық реализмге тән қасиет екенін айта отырып, «Шыбындар «әміршісі» романында магиялық реализм аспектісі бар деуге болады, бірақ тек бір бөлімінде ғана: шошқа басы мен Саймон арасындағы әңгіме барысы. Оны романның «Gift for the Darkness» деп аталатын 8-ші бөліміндегі үзіндіден көре аламыз:

“You are a silly little boy,” said the Lord of the Flies, “just an ignorant, silly little boy.”

“What are you doing out here all alone? Aren’t you afraid of me?”

Simon shook. “There isn’t anyone to help you. Only me. And I’m the Beast.” Simon’s mouth labored, brought forth audible words. “Pig’s head on a stick.”

“I’m warning you. I’m going to get angry. D’you see? You’re not wanted. Understand? We are going to have fun on this island. Understand? We are going to have fun on this island! So don’t try it on, my poor misguided boy, or else--”

Simon found he was looking into a vast mouth. There was blackness within, a blackness that spread. “--Or else,” said the Lord of the Flies, “we shall do you? See? Jack and Roger and Maurice and Robert and Bill and Piggy and Ralph. Do you. See?” Simon was inside the mouth. He fell down and lost consciousness [4, с.146-147].

«Сен ақымақ кішкентай баласың», - деді Шыбындардың Әміршісі, «Мұнда не істеп жүрсің? Менен қорықпайсың ба?» Симон басын изеді. «Мұнда саған көмектесер ешкім жоқ. Тек мен ғана. Және мен – жыртқыш аңмын». Саймонның аузынан қиналып, ақырын ғана естілетін «Таяққа қадалған шошқаның басысың» деген сөздер шықты.

«Мен саған ескертемін, мені ашуландырып жатырсың, түсінікті ме? Сен бізге керек емессің. Сен артықсың. Біз осы аралда көңіл

көтергіміз келеді. Түсіндің бе? Біз осы аралда көңіл көтергіміз келеді. Сондықтан, қырсықтанба, адасқан бала, әйтпесе ...». Саймон ашық тұрған ауызға тесіліп қарап қалды, ал ауыздың ішінде қара нәрсе болды және ол барған сайын үлкейе бастады. «әйтпесе, біз сені өлтіреміз. Түсінікті ме? Джек, Роджер, Морис, Роберт, Билл, Қорсылдақ және Ральф болып сені өлтіреміз! Түсіндің бе?!» Ауыз Саймонды жұтып алғандай болды да, Саймон есінен танып құлап қалады.

Жоғарыдағы диалогтан байқағанымыздай, автордың Шошқаның басын тірілтіп, Саймонға қарап сөйлеттіруі сиқырлылыққа (магиялық) жатады, себебі шошқалар шынайы өмірде сөйлей алмайды, әсіресе егер ол шабылған бас болса. Негізінде, таяққа қадалған шошқаның сөйлеу барысы, аузының қозғалуы, сөйлеуге икемделу қимылдары сорғалаған қанға үймелеп қонған шыбындардың қозғалысынан көз алдаушысын (иллюзияны) тудырады. Романда келтірілген бұл диалог, яғни кесілген шошқа басына тіл бітуі магиялық реализмге мысал болады. Сөйтіп, жақсы мен жаман арасындағы байланысты көреміз. Модернизмге магиялық реализмнің байланысы бар, себебі бұл жерде тәсілдерді, амалдарды, яғни шынайылық пен сиқыр элементтерін араластыру жатыр.

Модернизм кезеңінде иықтас болған экзистенциализм де Голдинг шығармашылығында өз таңбасын қалдырды. Заманауи философияның үлкен әрі әсерлі ағымдарының бірі – экзистенциализм (бар болу философиясы) Батыс Еуропада екі дүниежүзілік соғыс арасында қалыптасқан. Ол бастауын Сократ пен сопылардан алатын антропо-тұлғалық дәстүрге сүйенеді.

Экзистенциализм дәстүрі арнасында Голдинг алдында өз шығармаларында адамның экстремалды жағдаяттарда өнегелі таңдауы жайлы сұрақтарға ойланған. Оның барлық шығармаларында, оның ішінде «Шыбындар әміршісі» (1954), көкейтесті сұрақ – Голдинг түңілген күйі жауап берген адам табиғаты жайлы сұрақ. Голдинг адам не нәрсеге үміттеніп, арқа сүйей алатындығы жайлы толғанып, шын мәнінде ешнәрсеге, тек Құдайдың мейірбандылығы не болмаса жағдаяттардың сәтті бет алысына ғана сүйене алады деген көңілді жұбатпайтын қорытындыға келеді. Экзистенциализмнің бірден бір белгісі – әлем дұшпандыққа оралған, адам жаны қараңғы тартқан. Голдингтің «Шыбындар әміршісі» романындағы үстем нәрсе – адамға үстемдік ететін «қараңғылық» уәжі. Ол адамды сырттан қоршап, оның жанында терең өмір сүреді. Романда «катал сотқарлықтың жалтыраған әлемі» мен «түсінбейтін ақыл-ес» әлемі бір-біріне қарсы келеді [6]. Голдингтің шығармасы адамның жабайылық түйсігі жайлы ой қозғайды. Ол адам бойында болатын теріс мінез-құлық пен сипаттамасына аса маңыз бөледі. Осының көбісін ол өз басынан кешкен еді, сол себепті де өткір жеткізе білді, өркениетті сынға алды, адамның жағдаятқа байланысты қалай өзгеретінін анық білді. Кейіпкерлерде әдетте мәдениет пен дәстүрдің жоқ және табиғаттарында жабайырақ келеді.

Қорытындылай келе, жоғарыда аталған мысалдар негізінде У.Голдингің «Шыбындар әміршісі» романы модернистік дүниетаным көрінісін айқын көрсететіндігін байқау қиын емес. Ондағы жатқан астарлы мағына, яғни адамзаттың адамгершілігінің және өркениеттің осалдығын балалар мысалында ұтымды көрсете білген деп білеміз. Модернизм кезеңінің айқын көрінісі антропопессимизм ізі байқалады, ал әдеби стильдерге келетін болсақ, романда қолданылған интертекстуалдылық өзі бір ауқымды жеке тақырып болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Людина О.Е. Рубеж в истории – рубеж в литературе // Научный журнал «Хабаршысы-Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Серия «Филологические науки». – 2015. - № 4. – С. 134-151.
- 2 Кошелев С.Л. Тенденции реализма и модернизма в романе У. Голдинга «Повелитель мух» - М., 1983. - 16 с.
- 3 W X Li. On The Postmodern Narrative Strategies Of Lord Of The Flies 2014 – Kipy режимі: <http://www.globethesis.com/?t=2235330398454608> - (қараған күні: 24.11.2017).
- 4 James R. Baker W. Golding's Lord of the Flies Casebook Edition Text, Notes & Criticism/ James R. Baker, Arthur P. Ziegler. - New York: Penguin Books, 2016. – 310 p.
- 5 Козловский П. Культура постмодернизма. – М.: Республика, 1997. - 240 с.
- 6 Попова О.В. Речевая картина и ее семантика в смысловом целом романа У. Голдинга “Повелитель мух”: дис. ...док. филол. наук - Воронеж, 2001. – 67 с.

ОТРАЖЕНИЕ МОДЕРНИСТСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ В РОМАНЕ У.ГОЛДИНГА «ПОВЕЛИТЕЛЬ МУХ»

Оспанғали Ж.Е.¹

¹Магистрант 2-го курса по специальности иностранная филология;
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан,
e-mail: zhansaya.ospangali@mail.ru

В статье рассматривается проблема человека в романе модернистского писателя Уильяма Голдинга. Проанализированы характерные особенности модернистской картины мира с точки зрения автора. Выявлены и проанализированы антропопессимизм (способ отражения действительности), экзистенциализм, особенности магического реализма на основе приведенных примеров с романа. Показано, что вышеуказанные признаки являются ключевыми характеристиками модернизма и модернистских литературных стилей.

Ключевые слова: модернизм, модернистская картина мира, антропопессимизм, экзистенциализм, магический реализм.

Статья поступила 20.04.2018

**5 бөлім. ШЕТ ТІЛДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ
ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР
Раздел 5. НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ В
ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ
Part 5. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENTS IN
FOREIGN LANGUAGE TEACHING**

**EFFECTIVENESS OF INFORMATIVE-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN
THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE AND SOCIO-CULTURAL COMPETENCE
OF THE TRAINEES DURING THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES**

Zhaitapova A.A.¹, Pakhridinova A.B.², Kabibollina A.Sh.³

¹ doctor of pedagogical sciences, professor KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan,

² 2-nd year of master's degree, specialty

"6M011900 - Foreign language: two foreign languages",

³ 2-nd year of master's degree, specialty "6M011900 - Foreign language: two foreign languages", KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan, e-mail: a.zhaitapova@mail.ru

This article examines the effectiveness of the use of ICT in the learning process of a foreign language, as well as the possibilities of these technologies in the formation of competencies among learners. In the context of the study, the effectiveness of the ICT application methodology for developing creative and socio-cultural competencies among students is shown. Informative-communication technology is presented as a didactic system that ensures the effectiveness of developing the necessary competencies for students.

Keywords: ICT, methodology, educational process, cognitive and socio-cultural competences.

ӘӨЖ 378

ҒТАМТ 14.35.09

**ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ
ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН
ДАМУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ**

Жайтапова А.А.¹, Пахридинова А.Б.², Қабіболлина А.Ш.²

¹ педагогика ғылымдарының докторы, профессор,

² 2 курс магистранты, «6M011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы,

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан

e-mail: a.zhaitapova@mail.ru

Бұл мақалада шет тілін оқыту үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі, сондай-ақ, осы технологиялардың оқушылар арасында құзыреттілікті қалыптастырудағы мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу тұрғысында студенттер арасында шығармашылық және әлеуметтік-мәдени құзыреттерді дамыту үшін АКТ қолдану әдіснамасының тиімділігі көрсетілді.

Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар студенттерге қажетті құзыреттерді дамыту тиімділігін қамтамасыз ететін дидактикалық жүйе ретінде ұсынылады.

Тірек сөздер: АКТ, әдістеме, оқу процесі, танымдық және әлеуметтік-мәдени құзыреттілік.

Қазіргі жаһандану жағдайда қоғамды ақпараттандыру үдерістері және осыған тығыз байланысты білім беру қызметінің барлық түрлерін ақпараттандыруы заманғы ақпараттық және коммуникациялық технологияларды (АКТ) бұқаралық таралу және жетілдіру процестері болып сипатталады. Бұл технологиялар ақпараттарды белсенді жеткізу және білім берудің ашық және қашықтықтан оқытудың жүйесінде білім алушы мен оқытушының өзара қарым-қатынасын үздіксіз қамтамасыз етеді. Осының негізінде оқытушы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білумен ғана шектелмей, сонымен қатар оларды кәсіби тұрғыда өз болашақ қызметінде қолдана алатын маман бола алады.

Бүкіл әрекеттік салаларда сонымен қатар оқу және оқыту процесінде АКТ-ның алған рөлі мен орны маңызды болып табылғандықтан біз зерттеу жұмысымызда оқыту үрдісіндегі екі жақты субъектілердің танымдық және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін дамытуды қарастырамыз.

Қаныққан ақпараттық орта жағдайында жаңа ұрпаққа білім беру, тәрбиелеу және дамыту жүзеге асырылуда. Ақпараттық технологиялар мұғалімнің кәсіби-педагогикалық қасиеттеріне, оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың әдістемелік және ұйымдастырушылық аспектілеріне жаңа талаптар қойып отыр. Осының арқасында оқытудың мазмұны жаңартылып, білім беру процесінде қатысушылардың тиімді ақпарат алмасуға жағдай туындалып мүмкіндіктері артып жатыр. Сонымен қатар, мұғалім оқушыға білім беріп қана қоймай, тәрбиелеп дамытады, бірақ жаңа технологияларды енгізу арқылы өз-өзін жетілдіруге, кәсіби өсу және шығармашылығын дамытуға ынталы күш-жігер алады.

Сабак барысында АКТ-ны қолдануы келесідей дидактикалық міндеттерді шешуге көмектеседі:

- тұрақты мотивацияны қалыптастыру;
- білім алушылардың ойлау қабілеттерін жандандыру;
- пассивті оқушыларды әрекетке ынтасын арттыру;
- оқу үрдісінің интенсивтігін арттыру;
- басқа тіл және мәдениет өкілдерімен тікелей байланыс орнату;
- оқу үдерісін заманауи материалдармен қамтамасыз ету;
- студенттерді әртүрлі ақпарат көздерімен дербес жұмыс жасауына

үйрету;

➤ оқытуда жеке тұлғаға бағытталған және сараланған тәсілдерді іске асыру;

➤ білім алушыларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына бейімдеп, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту.

«Ақпараттық технология» термині ғылымда XX ғасырдың 40-50 жылдары пайда болған, оны Америкада XX ғасырдың басында дидактиктер «оқуға арналған медиа» (instructional media), «оқыту машиналары» (teaching machines), «оқытуды автоматты түрде басқару» (programmed instruction) сияқты ұғымдармен атаған. Шетелдік және отандық ғалымдардың зерттеулерін талдай келе, біз келесідей анықтаманы зерттеуімізде қарастырамыз: *Ақпараттық-коммуникациялық технология* дегеніміз - мәліметтерді әр түрлі деңгейде, әр түрлі нысанда ұйымдастыруға қолайлы, оқу үрдісінің интенсивтігін арттыруға, сонымен қатар заманауи материалдармен, көрнекіліктермен ақпарат көздерімен дербес жұмыс жасауына мүмкіндік беретін, технологиялық жиынға біріктірілген дидактикалық жүйе.

Заманауи білім беру теориясы мен тәжірибеде ақпараттық коммуникациялық технологиялар үш бағытта қарастырылады:

- оқыту құралы;
- кәсіптік педагогикалық әрекетінің құралы;
- оқыту объектісі

Ақпараттық коммуникациялық технологиялар оқу әрекетіндегі пайдаланушылардың өзіндік іске асыруын, өзіндік ұйымдастыру қабілетін, шығармашылық және танымдық белсенділіктерін дамытуда әсері мол. Сонымен қатар әрбір оқушының түрлі мақсаттарын, мотивтерін, қызығушылығын білім алу барысында іске асыруға көмектеседі. Қазіргі жаһан жағдайда тұлғаның жоғары айтылған негізінде қоғамдағы әлеуметтік-мәдени адаптациясы тиімді іске асырылады.

Шетел тілін оқытуға арналған электронды оқу ресурстарының мазмұны неғұрлым бай, жан-жақты болған сайын тіл үйренушінің тілді өз бетімен үйренуге деген қызығушылығы арта түседі, танымдық белсенділігі дамиды, ол өз кезегінде өздік жұмыс нәтижесінің сапалы болуына әсер етеді. Тіл үйренуші ақпараттық білімдік ортаны әуелде тек қана өздік жұмысты орындау барысында қолданса, кейіннен әлеуметтік-мәдени ортаға бейімделуі жеңілдене түсетіні анық.

Шеттілдік оқыту жүйесінде “тіл үйренуші - компьютер — оқытушы” тиімді байланысы психо-физиологиялық ерекшеліктеріне, кәсіби-педагогикалық, тұлғалық және оқушыларда болашақ кәсіби мамандық құзыреттіліктерін дамытуда арта түседі. Белгілі бір уақыт аралығында өзіміздің зерттеу жұмысымыздың мақсатына байланысты, біз болашақ

және жұмыс істейтін мұғалімдердің танымдық құзыреттілігін сондай-ақ білім алушылардың әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін дамытуды зерттедік.

Ғалымдардың пайымдауы бойынша шетел тілін оқытқанда инновациялық әдістер мақсаттық бағытта тиімді қолданыста болса, алға қойылған дидактикалық міндеттерді кәсіби тұрғыда шешу оңай болатыны анық.

Мысалы, **В.В. Шишканова** бойынша “Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік дегеніміз- тілдің қолданылатын әлеуметтік-мәдени аспектісімен таныс болу, басқа тілдік ортада өзін-өзі ұстау тәртібі мен қарым-қатынастар ережелерін білу болып табылады” [1]. Отандық белгілі ғалымымыз **С.С.Құнанбаева** шетел тілін үйренушілердің әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерін қалыптастыруда төмендегідей топтарды қамтуы тиіс дейді:

- Тұлғаны басқа мәдениетке әлеуметтендіру
- Шетел тілін оқу барысында «екінші мәдениетті» оқып үйрену.

Яғни, субъектілер мәдениетаралық қатысымдық жағдайда өздерін өзі ұстай білуі, әлеуметтік-мәдени тәртіп нормаларына сәйкес коммуникацияға түсуді білуі [2].

Ресейлік ғалым **В.Владимированың** ғылыми еңбегінде көрсетілгендей, әлеуметтік-мәдени құзыреттілік құрамына келесілер кіреді деп қарастырған:

✓ -лингвоелтанымдық білімдер (тілін үйреніп жатқан елдің дәстүрлерін, эквивалентсіз лексикаларын білу,жүріс-тұрыс ережелерін білу)

✓ -елтанымдық білім (тілін үйреніп жатқан елдің табиғи климаттық, экономикалық, қоғамдық саяси және әлеуметтік ерекшеліктерін білу, оның тарихи және мәдени дамуының негізгі кезеңдерін білу)

✓ -мәдениеттанымдық білім (ұлттық мінез-құлықтың, тұрмыстың, ұлттық психологияның ерекшеліктерін, дәстүрлерін білу) [3].

Ал танымдық құзыреттілік – білім алушының білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. *Танымдық құзыреттілік* танымдық қажеттіліктен, мақсат, танымдық уәж (мотивация) және әрекетті орындаудың тәсіл-амалдарынан тұрады. Танымдық құзыреттіліктің негізінде студенттерде танымдық қызығушылық, танымдық ізденімпаздық қалыптасады. Оқу-танымдық белсенділік – студенттің оқуға, білуге деген ынта-ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы, мұғалімнің баяндап тұрған жаңа материалын түсіну үшін, білім алушы оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейту үшін өздігінен қосымша кітап оқып бақылау, тәжірибе жасау сияқты жұмыстар жасауы

қажет. Өйткені өтілген материалдарды саналы қайталауда, жаңадан білім алуға, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни, білім алушының белсенділігі оқу үдерісінің барлық кезеңінде орын алуы қажет.

Т.И.Шамованың пайымдауынша, студенттердің танымдық белсенділіктерін арттырудың құралы ретінде оқу мазмұны, оқытудың әдістері мен ұйымдастыру формалары есептеледі. Ғалымның пікірінше, танымдық белсенділікті дамыту құралдарының жүйесі төмендегідей талаптарға жауап беруі тиіс:

- оқытуды ұйымдастырудың барлық кезеңдерінде студенттердің ішкі оқу ынтасын ояту мен дамыту;
- студенттердің алдына қойған іс-әрекетінің мақсатын қою мен жоспарлауды қамтамасыз етуге бағдарлауды көтермелеу;
- студенттердің оқу ақпаратын өңдеуде интеллектуалдық іскерлігін қалыптастыру;
- студенттердің өзін-өзі бақылауы мен түзетуі негізінде оқытуда оқу танымдық іс-әрекетін қамтамасыз ету [4].

Қазақстан Республикасының білім саласында қолданылатын Ақпараттық коммуникациялық технологиялар және инновациялық білім беру технологиялары құзыреттілік тәсілін және жеке бағдарлау мәселелерін шешуге көмектеседі.

Зерттеуші М.М.Хавайдарованың айтуы бойынша, «бұл көзқарас студенттердің кәсіби дайындығын үйлестіруге ықпал етеді сонымен қатар білімді, дағдыларды және қабілеттерді белгілі бір жағдайда қарым-қатынас жасау мүмкіндігінің басымдықтарын қозғауды көздейді» [5].

Танымдық әрекеттерді ұйымдастырудың арнайы құралы – **интерактивті оқыту технологиясы (ИОТ)**. Интерактивті оқыту технологиясы нәтижесінде оқу әрекеті барысында олардың өзара мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалдық және басқа да жақтарынан жетістіктерге жетуді сезіну ситуациясын тудыра алатын, студенттерге педагогикалық әсерлі танымдық қарым-қатынас құруға кепілдік беретін, оқытушы мен студенттің іс-әрекетін оқу ойындары түрінде ұйымдастыру тәсілдері деп беріледі [6,7].

Біз өзіміздің зерттеу жұмысымызда осы тұжырымдаманы пайдалана отырып, педагогикалық негізінде дидактикалық әсерін зерттеп қарастырдық.

Заманауи оқу үдерісінде ИОТ-ның негізгі құралы және ажырамас бөлігі ол – **интерактивті тақта**. Себебі, ол арқылы компьютерде жасайтын жұмыстарды: видеофильмдер мен слайдтар, анимациялық роликттер көрсете аламыз, веб-сайттар және де басқа ресурстар қолдану

арқылы материалды түсінікті, әсерлі етіп жеткіземіз. Сонымен қатар, интерактивті тақта мұғалімнің аудиториядағы әрбір оқушыға ақпаратты тиімді жеткізуіне мүмкіндік береді.

Сабақ барысында компьютерді, электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда алатын нәтижеміз:

- ✓ студенттердің сөздік қоры молаяды;
- ✓ жазбаша тапсырмаларды жақсы жазуға үйренеді;
- ✓ студенттердің сабаққа деген қызығушылығы артады;
- ✓ сабақта пайдаланатын көрнекіліктердің санын көбейтеді;
- ✓ студенттерді жеке жұмыс жасауға үйретеді;
- ✓ грамматикалық құрылымдарды түсініп, естерінде сақтауға машықтанады;
- ✓ диалог, монолог және рөлдік ойындарға қатысуға бейімделеді;
- ✓ креативті ойларын одан әрі күшейтеді;
- ✓ студенттердің есту, көру, сөйлеу, ойлау, танымдық қабілеттерін дамытады;
- ✓ өз беттерінше пікірталас, талдау, анализ жасауға мүмкіндіктерін арттырады.

Шетел тілін оқыту әдістемесін әлемдік ақпараттық білім кеңістігінің деңгейіне көтерудің тиімді жолы - білім беруді ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолданысқа үздіксіз және жүйелі түрде енгізу. Сондықтан өзіміздің зерттеу жұмысымызда Ресейлік ғалымдардың ғылыми практикалық тәжірибесінде ұсынған үлгісі бойынша оқу үрдісімізді ұйымдастырып оның әсерін қарастырдық. Осындағы субъектілердің қажетті құзыреттіліктерін дамыта құзыреттіліктерін дамыта отырып нәтижесін байқадық [8, 75].

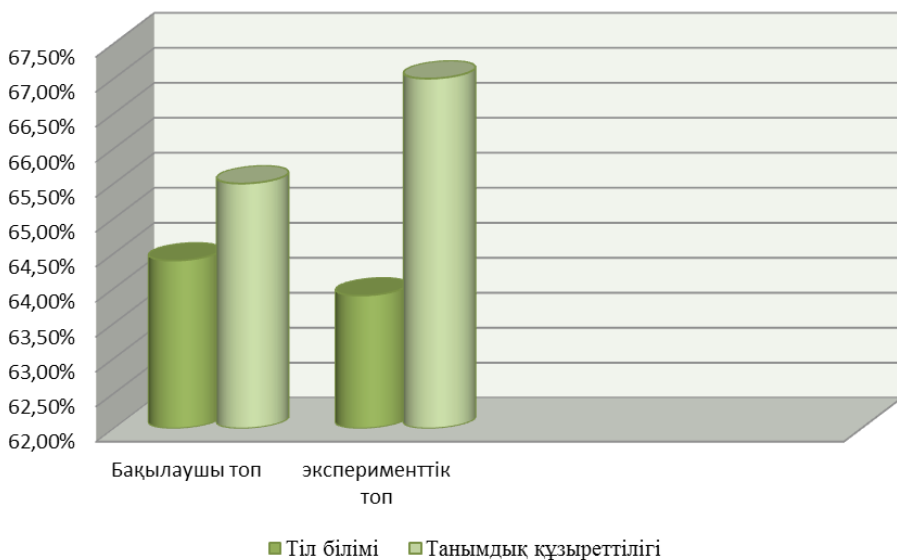
Сабақ барысында осы үлгі бойынша ішінде берілген әдістер арқылы дамытуға арналған тапсырмалар топтамасы жүйелі бағыттталып, ұйымдастырылып отырған жағдайда ғана студенттердің танымдық, әлеуметтік-мәдени тағы да басқа құзыреттіліктерін тиімді арттыра аламыз.

Бүгінгі білім парадигмасына сәйкес оқытудың басты мақсаты өздігінен білім алып, дами алатын жеке тұлға қалыптастыру. Сондықтан, шетел тілін оқытуды ақпараттық білімдік ортада тіл үйренушілердің қатысымдық дағдыларын өздігінен жетілдіріп отыра өмірлік дағдыға айналдыруларына ықпал жасауы көзделеді.

Жоғарыдағы үлгі бойынша зерттеу жұмысымыздың тәжірибелік-эксперименттік бөлімінде оқушылардың танымдық және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерінің дамыған деңгейін қарастырамыз.

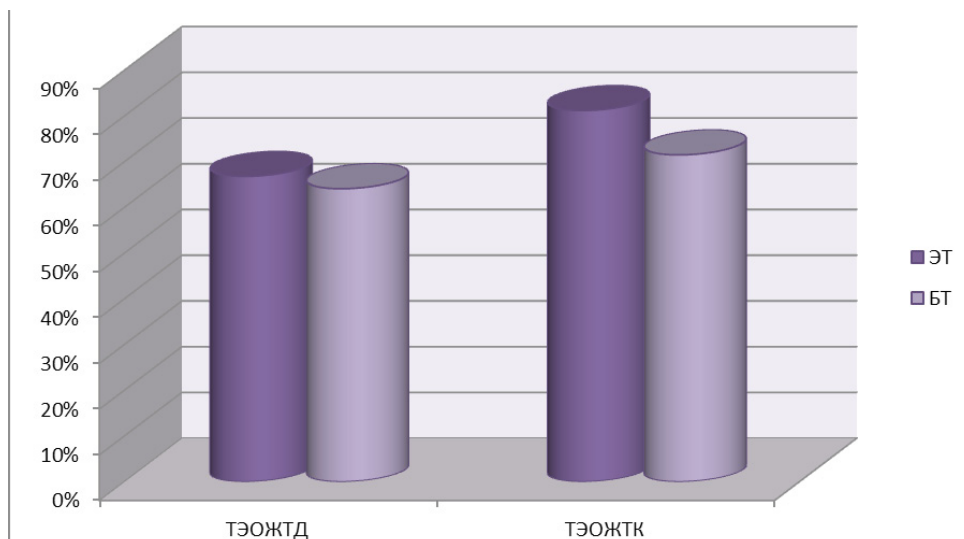
Сурет 1 - АКТ-ны оқу үдерісінде пайдаланудың әдістемесі

Сурет 2 - Танымдық құзыреттілік деңгейлерінің нәтижесі

Жоғарыда айтылған үлгі бойынша танымдық құзыреттіліктері қалыптасқан деңгейін анықтадық. Эксперименттік топтың танымдық құзыреттілігі белгілі деңгейге дейін дамыды және дидактикалық жүйені пайдаланудың тиімділігін көрсетті.

Ал әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктері де тәжірибелік жұмыс барысында өзінің даму нәтижесін берді. Яғни, эксперименталды топ 72% -дан 85% ға өсті, ал бақылаушы топта 70%-дан 78% көрсетті.

Сурет 3 - Әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерінің деңгейі

Сабақ барысында біз ұсынып отырған үлгі бойынша ішінде берілген әдістер арқылы дамытуға арналған тапсырмалар топтамасы жүйелі бағыттталып, ұйымдастырылып отырған жағдайда ғана студенттерде талап қойып отырған құзыреттіліктерін арттыра аламыз.

Қорытындылай келе, дамытушы компьютерлік құрылған оқу ортасы - тіл үйренушілердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, шетел тілін меңгеруге және сөйлесім әрекетін дамытуға бағытталған тәсілдерді қамти отырып, олардың қатысымдық құзыреттіліктерін дамытуды көздейтін орта екеніне көз жеткіздік. Ал оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әдістемелік жүйе түрде оқу үрдісінде қолданудың дидактикалық конструкциясы ретінде оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыруда қойылған мақсаттарға қол жеткізуге тиімді ықпал етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дәстүрлі әдістемеге қарағандағы артықшылықтарын пайдалану арқылы тіл үйренушінің білім сапасының артуына, қатысымдық құзыреттілігінің қалыптасуына тиімді әсерін тигізетініне зерттеу жұмысымыз қосымша

дәлел бола алады. Тілдік білім беруде ақпараттық- коммуникациялық технологияларды қолдану тіл үйренушілерді әлемдік мәдени құндылықтарға, ақпараттық ресурстарға жақындатып алып келеді, шынайы мәдениаралық коммуникацияға жағдай жасайды. Бұл технологияның тіл үйретудегі мүмкіндіктері ғылыми-теориялық тұрғыдан жан-жақты дәлелденген, бірақ практикалық тұрғыдан жүзеге асыруға мамандардың дайындығы арта түсуі қажет. Алдағы уақытта жоғары талаптарға жауап беретін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың түрлері арта беретіні сөзсіз. Сондықтан шетел тілін оқыту-үйрету үдерісінде бұл технологияларды ұтымды қолдану үшін оқытушылардың өз кәсіби шеберліктерін, ақпараттық-технологиялық құзыреттіліктерін үнемі дамытып отыруы талап етіледі.

Қазіргі заман тіл мамандарына компьютер, ғаламтор және мультимедиялық құралдарды қолданудың сабақ өту барысында өте тиімді тәсіл. Ғаламтор желісін және мультимедиялық – электрондық құралдарды шетел тілі сабағында тиімді қолдану, нақтылап айтсақ, электрондық құралдарды білім беру үрдісінде кәсіби тұрғыдан қолдану оң нәтижесін береді.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Шишканова В.В. Формирование социокультурной компетенции у студентов неязыкового вуза: дисс. канд. пед. наук. - М., 2015. - 160 с.,
- 2 Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теория. – Алматы: Эдельвейс, 2005. – 262 с.
- 3 Владимирова В.Г. Новая программа по французскому языку для школ с углубленным изучением французского языка // ИЯШ. - 2000.- № 5. – С. 72-80.
- 4 Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М.: Педагогика, 1982. – 45 с.
- 5 Хавайдарова М.М. Современные образовательные технологии в обучении иноязычному общению как форма реализации компетентностного подхода // Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ Хабаршысы, “Филология ғылымдары” сериясы . – 2017.- №4 (47). – 112 -117 бб.
- 6 Әлімов А. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері . – Алматы. 2013. – 448 б.
- 7 Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы: Білім, 2008. – 72 б.
- 8 Семенова И.Н., Слепухин А.А. Методика использования информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе. Ч. 2. Методология использования информационных образовательных технологий: Учебное пособие / Под ред. Б.Е. Стариченко - Уральский гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2013. – 144 с.
- 9 Чакликова А.Т. Методология и технология информатизации иноязычного образования. – Алматы: Киік, 2008.
- 10 Жайтапова А.А., Асхат Н., Халелханова Н.Х. Шет тілдік білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар // Открытая школа. - 2017. - № 4 (165). – С.3-5.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ И СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЕМЫХ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Жайтапова А.А.¹, Пахридинова А.Б.², Кабиболлина А.Ш.²

¹ доктор педагогических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана

² магистрант 2 к., специальность «6М011900 - Иностранный язык: два иностранных
Алматы, Казахстан, a.zhaitapova@mail.ru

В данной статье рассматривается эффективность применения ИКТ в процессе обучения иностранному языку, а также возможности данной технологии в формировании компетенций у обучающихся. В контексте исследования показана результативность методики применения ИКТ по развитию у обучающихся креативных и социально-культурных компетенции. Информационно-коммуникационная технология представлена как дидактическая система, обеспечивающая эффективность развития необходимых компетенции у обучающихся.

Ключевые слова: ИКТ, методика, учебный процесс, познавательные и социально-культурные компетенции.

Статья поступила 25.04.2018

DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS THROUGH WIKI-TECHNOLOGY

Meirbekova A.Sh.¹,

¹ MA student, specialty «6M011900 – Foreign language:
two foreign languages», Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: assel.meirbekova@mail.ru

This article is devoted to the development of writing skills of students through social wiki service. In this article, the author develops the ability to write a speech with the help of technology and offers an algorithm consisting of three stages.

Keywords: algorithm, wiki, wiki-technology, writing skills, algorithm of writing skills.

УДК 327.33

МРНТИ 14.35.09

РАЗВИТИЕ УМЕНИЙ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ ПОСРЕДСТВОМ ВИКИ-ТЕХНОЛОГИИ

Мейрбекова А.Ш.¹,

¹Магистрант 2 к. специальности «6М011900-Иностранный язык:
два иностранных языка», КазУМОиМЯ им. Аблай-хана,
Алматы, Казахстан, e-mail: assel.meirbekova@mail.ru

Данная статья посвящена вопросу развития умений письменной речи студентов посредством социального сервиса вики. В этой статье автор развивает умение письменной речи с помощью вики технологии и предлагает алгоритм, состоящий из трех этапов.

Ключевые слова: алгоритм, вики, вики-технология, умение письменной речи, алгоритм развития умений письменной речи.

Актуальный в современном образовании «компетентостный подход выдвигает на первое место не информированность студента (обучаемого – Мейрбекова А.Ш.), а умения решать проблемы, возникающие в познании и объяснении явлений действительности» [1, с.95]. В этой связи представляют интерес вики-технологии. Одно из самых мощных преимуществ использования вики в обучении языкам состоит в том, что он является коллективным инструментом. Каждый участник группы может работать над изменением и редактированием документа. Преимуществом является то, что члены группы могут учиться друг у друга посредством взаимодействия. Текст может быть переписан много раз, пока учащиеся не придут в окончательной версии документа. Вики предоставляет прекрасную возможность для учащихся общаться друг с другом во внеурочное время, обсуждая всевозможные темы и новости. Существует множество интересных идей, которые можно воплотить с помощью вики. Одна такая идея называется «история с разветвленным сюжетом», которая дает простор фантазии учеников. Например, преподаватель начинает вступительную часть истории и предлагает при этом трех главных героев, затем первый ученик, нажав на один из вариантов ответа, попадает на следующую страницу вики. Эстафету подхватывает второй ученик, третий и т.д. Окончательным результатом будет некая запутанная история, созданная всей группой. Этот вид деятельности оказался особенно популярным среди подростков, способствующий развитию творческого мышления.

В связи с тем, что вики-технология создает дидактические условия для формирования пользователями сервиса единого документа, данная Интернет-технология может применяться на занятиях по иностранному языку для развития умений письменной речи учащихся и студентов.

В научной литературе последних лет появилось несколько исследований, в которых авторами предлагаются различные методики обучения иностранному языку на основе вики-технологии.

Одной из первых работ, посвященных использованию вики-технологии в обучении иностранному языку, является статья Б. Гудвин-Джоунса. В ней автор раскрывает методический потенциал вики-технологии для организации проектной деятельности обучающихся. Особая роль при этом отводится реализации педагогической технологии обучения в сотрудничестве. Находясь на расстоянии друг от друга, обучающиеся на одном из вики-сервисов совместно могут работать над созданием общего документа. Причем нередко иностранный язык служит не только целью обучения, но и, главное, средством общения и создания коллективного продукта. В этом смысле вики-технология, наряду с учебным, обладает и воспитательным потенциалом.

Организация учебной проектной деятельности на основе вики-

технологии может способствовать формированию социокультурной компетенции студентов как языковых, так и неязыковых вузов в соответствии с выбранной специальностью (например, Интернет-проекты социокультурной направленности студентов специальности «Юриспруденция»).

В частности, Е. Д. Кошеляева выявила номенклатуру социокультурных умений студентов, которые можно развивать на основе вики-технологии. В процессе выполнения совместных культуроведческих проектов студенты могут развивать следующие социокультурные умения:

- адекватно оценивать культурные реалии и культурно значимые события в жизни страны изучаемого языка с позиции ценностей этой страны;

- находить общее и различное в культуроведческих аспектах жизни представителей культур стран родного и иностранного языков;

- распознавать изменения, произошедшие с течением времени в культурах стран родного и иностранного языков;

- извлекать социокультурную информацию из текстов;

- давать социокультурные комментарии;

- правильно интерпретировать прецедентные феномены родной и изучаемой культуры.

В этом смысле дидактические свойства вики-технологии позволяют использовать вики-сервер как платформу для создания языковых культуроведческих проектов. Однако исследование Е. Д. Кошеляевой, скорее, исключение из общего числа работ, в которых вики-технология используется для развития умений письменной речи обучающихся.

Эффективность использования дидактических свойств вики-технологии в развитии умений письменной речи учащихся и студентов подтверждается во многих исследованиях [2-3]. Авторами разрабатывались и апробировались различные методики обучения конкретным речевым умениям. Вместе с тем в каждом исследовании ученые приходили к неожиданным выводам, имеющим значение для методики обучения иностранным языкам.

В частности, Г. Кесслер рассматривал проблему формирования лингвистической и дискурсивной компетенций посредством Интернет-проектов. В результате он пришел к выводу, что при выполнении совместных вики-проектов, направленных на развитие умений письменной речи, обучающиеся обращают больше внимания на языковую (грамматическую, лексическую, стилистическую) корректность, нежели при выполнении индивидуальных проектов.

На наш взгляд, подобный вывод может иметь ограничения и вряд ли должен быть экстраполирован на всех обучающихся. Первостепенное значение для формулировки выводов при изучении данного вопроса играют критерии отбора участников эксперимента. Участниками опытного обучения в исследовании Г. Кесслера выступали действующие

учителя иностранного языка. Их профессионализм и высокая степень мотивации способствовали получению позитивных результатов.

Участники эксперимента знали, что при выполнении письменных работ необходимо обращать внимание на содержание и языковую сторону работы, что не всегда можно наблюдать в группе учащихся или студентов.

К несколько иным результатам в своем диссертационном исследовании, посвященном развитию умений письменной речи студентов языкового вуза (уровни С1-С2), пришла Ю.Ю. Маркова. В ходе экспериментального обучения длительностью в один академический год Ю.Ю. Маркова посредством вики-технологии развивала у студентов следующие умения письменной речи:

- умение написания деловых писем;
- умение написания докладов и сообщений;
- умение написания рецензий и обзоров;
- умение написания эссе (описательного, повествовательного, аргументационного, контрастно-сопоставительного);
- умение написания коротких статей на профессиональные и социальные темы [4].

В результате эксперимента Ю.Ю. Маркова пришла к выводу, что в процессе совместной работы над вики-проектами студенты обращают равное внимание на содержание, структуру и языковую сторону работы только при создании малых по объему письменных работ (писем, эссе, рецензий и обзоров) [4].

Как показывает анализ последовательности изменений, вносимых в вики-документы, сначала в центре внимания студентов находятся структура и содержание письменной работы, а уже на финальном этапе подготовки работы один из наиболее грамотных членов группы вносит корректировки в орфографию, грамматику, пунктуацию. При создании же больших по объему письменных работ (доклады, рефераты, сообщения), студенты обращают значительно меньше внимания на языковую сторону письменного высказывания. Подобные результаты можно объяснить существующей общей тенденцией, наряду с содержанием работы, оценивать языковую корректность в малых по объему работах, в то время как доминирующим компонентом оценки рефератов и сообщений выступает их содержание.

Алгоритм развития умений письменной речи обучающихся посредством вики-технологии

Как и любая проектная деятельность, методика развития умений письменной речи обучающихся на основе вики-технологии требует четкой последовательности этапов и шагов. Разрабатывая методики развития умений письменной речи посредством вики-технологии, многие авторы предлагали свои алгоритмы обучения в зависимости от целей обучения и аудитории обучающихся.

В данной работе предлагается один из возможных алгоритмов организации проектной деятельности обучающихся на основе вики-технологии, направленной на развитие их умений письменной речи.

Алгоритм развития умений письменной речи обучающихся посредством вики-технологии [5-6].

Этап I. ПОДГОТОВИТЕЛЬНЫЙ

Шаг 1. Знакомство обучающихся с целью вики-проекта (в классе) (Преподаватель объясняет обучающимся сущность и основные этапы учебной проектной деятельности на основе вики-технологии, определяет тематику предстоящего вики-проекта).

Шаг 2. Регистрация на вики-сервере и знакомство с правилами размещения материала на вики-сервере (в классе) (Обучающиеся регистрируются на вики-сервере и знакомятся с правилами размещения материала на вики-сервере).

Шаг 3. Обсуждение вопросов обеспечения информационной безопасности обучающихся при выполнении вики-проекта (в классе) (Преподаватель объясняет обучающимся правила соблюдения информационной безопасности в сети Интернет).

Этап II. ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ

Шаг 4. Выбор темы и подбор материала для вики-документа (в классе и / или дистанционно). Разбившись на мини-группы, обучающиеся вместе с преподавателем выбирают жанр и тему будущего вики-документа, участвуют в мозговом штурме, выделяют подразделы или аспекты вики-документа, распределяют подразделы между собой, осуществляют поиск и подбор материала.

Шаг 5. Написание и публикация вики-документа (дистанционно). Каждый из участников проекта готовит свой фрагмент вики-документа в редакторе Word, размещает его на вики-странице группы, вносит изменения и дополнения в общий вики-документ.

Шаг 6. Презентация совместного вики-документа (в классе). После публикации в сети Интернет созданного обучающимися вики-документа один из них представляет проект перед всем классом [7-8].

Этап III. ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ (оценочный)

Шаг 7. Самооценка (обучающиеся оценивают, насколько им удалось раскрыть суть обсуждаемой проблемы, пытаются осмыслить, какие трудности и почему они испытывали во время реализации проекта, озвучивают, что им необходимо будет сделать, чтобы улучшить работу в следующий раз).

Шаг 8. Оценка преподавателя (Преподаватель оценивает работу обучающихся согласно заранее обозначенным критериям).

Также необходимо отметить, что, принимая участие в коллективном проекте при освещении некоторых тем, учащиеся должны акцентировать внимание на аспектах, присущих не лично конкретному обучающемуся, а многим учащимся и студентам. Для описания индивидуального опыта

конкретного обучающегося наиболее уместно использовать блог-технологию.

ЛИТЕРАТУРА

1 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010.- 344 с.

2 Сысоев П.В. Информатизация языкового образования: основные направления и перспективы // Иностранные языки в школе. – 2012. - № 2. - С. 2-9.

3 Сысоев П.В. Информатизация языкового образования: основные направления и перспективы (окончание) // Иностранные языки в школе. – 2012. - № 3. - С. 2-9.

4 Маркова Ю.Ю. Методика развития умений письменной речи студентов на основе вики-технологии (английский язык, языковой вуз) : дис. канд. пед. наук. - М.:МГГУ им. М.А. Шолохова, 2011. - 187 с.

5 Sysoyev P.V. Integrative L2 grammar teaching: Exploration, explanation, and expression // The Internet TESOL Journal. - 1999. - Vol. 5, № 6. - С.179-180.

6 Сысоев П.В. Дидактические свойства и функции современных информационных и коммуникационных технологий // Иностранные языки в школе. – 2012. - № 6 – С.6-8.

7 Сысоев П.В. Современные информационные и коммуникационные технологии: дидактические свойства и функции // Язык и культура. – 2012.- № 1. – 246 с.

8 Муснищкая Е.В. Обучение письму // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. – М.: Русский язык, 1991. – 271 с.

ВИКИ-ТЕХНОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖАЗБА БІЛІКТІЛІГІН ДАМУЫ

Мейірбекова А.Ш.¹,

¹ 2 курс магистранты, мамандығы «6М011900-Шет тілі: екі шет тілі»

Абылай хан атындағы ҚХҚжәнеӘТ университеті,
Алматы, Қазақстан, e-mail: assel.meirbekova@mail.ru

Бұл мақала әлеуметтік вики-сервис арқылы оқушылардың жазбаша дағдыларын дамытуға арналған. Мақалада автор вики технологиясының көмегімен жазбаша дағдыларды дамытады және үш кезеңнен тұратын алгоритмді ұсынады.

Тірек сөздер: алгоритм, вики, вики-технология, жазу дағдылары, жазу дағдыларын дамыту алгоритмі.

Статья поступила 20.04.2018

INTERACTIVE METHODS OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE AT A TOURIST INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Mirzabekova M.Zh¹, Ibragimova K.², Ibraeva R.B.³

¹ master of humanitarian science, Gazi University, Turkey

² master of humanitarian science, KazNPU named after Abay,

³ Senior Lecturer KazUIRandWL named after Ablai khan

e-mail-a.mirzabek@selftarrep.kz

The article deals with the description of interactive methods of teaching Russian as a foreign language to students of the tourist university which would allow one to intensify the learning process and form the students' skills necessary for communication in different

situations. The use of modern interactive teaching methods is a prerequisite to improving the process of teaching Russian as a foreign language in accordance with modern educational standards. The article presents some interactive methods and techniques, contributing to the development of communicative competence of students. Special attention is paid to the role play, the creation of speech situations, project method, Position-Substantiation-Example-Result formula, as well as methodological techniques

Keywords: Russian as foreign language, communicative competence, interactive methods, techniques, «brainstorm», role playing.

УДК 372.881.1

МРНТИ 14.35.09

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ В ТУРИСТИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Мырзабекова М.Ж.¹, Ибрагимова К.², Ибраева Р.Б.³

¹ магистр гуманитарных наук, Университет Гази, Турция

² магистр гуманитарных наук, КазНПУ им. Абая

³ Ст. преп. КазУМОиМЯ им. Абылай хана

e-mail-a.mirzabek@seltfarrep.kz

Статья посвящена описанию интерактивных методов преподавания русского языка как иностранного студентам туристического вуза, которые позволяют интенсифицировать учебный процесс, в результате чего у студентов формируются навыки, необходимые для общения в разных коммуникативных ситуациях. В статье представлены некоторые интерактивные методы и приемы, способствующие развитию коммуникативной компетенции зарубежных учащихся. Особое внимание уделяется ролевой игре, созданию речевых ситуаций, методу проектов и другим методическим приемам.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, приемы, «мозговой штурм», ролевая игра.

В условиях глобализации экономики, всплеска в развитии туризма в Турции, а также с учётом ужесточающейся с каждым годом конкуренции на рынке труда всё более актуальными становятся вопросы обучения русскому языку студентов туристического вуза. В современных условиях сложно представить успешное профессиональное взаимодействие без знания иностранного языка. В типовой учебной программе по иностранным языкам для высших учебных заведений отражено, что полноценное владение иностранным языком в сфере делового общения является непременным условием трудовой деятельности современного специалиста. Именно по этой по причине в Турции уделяется большое внимание проблеме преподавания иностранных языков с учетом требований современного рынка труда и будущих специалистов в сфере туризма. Обучение иностранному языку как неотъемлемому компоненту профессиональной подготовки специалистов любого профиля должно носить коммуникативно-ориентированный и профессионально-направленный характер. Овладеть коммуникативной компетенцией на иностранном языке, не находясь в стране изучаемого языка, дело весьма трудное. Одной из причин нам видится весьма ограниченная возможность общения с носителями языка и использования навыков

разговорной речи вне учебной аудитории. В связи с тем, что при определении целей обучения иноязычному общению основное внимание должно быть сосредоточено на главном субъекте образовательной системы, его реальных проблемах и потребностях, то важной задачей для преподавателя иностранного языка выступает создание на занятии искусственной иноязычной среды. В связи с этим следует отметить когнитивно-лингвокультурологическую методологию академика С.С.Кунанбаевой, которая представляет собой инновационный подход к организации и содержанию языковых курсов [1, с.69]. Необходимость существенно повысить качество формируемой коммуникативной компетенции студентов требует применения интерактивных методов для совершенствования процесса обучения. Использование интерактивных методов на занятиях русского языка повышает мотивацию обучения, способствует стимулированию положительного отношения студентов к учению.

Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучающихся, опоре на групповой опыт и обязательной обратной связи. Преподаватель на таком занятии выполняет роль помощника в исследовательской работе студентов. Активность преподавателя уступает место активности студентов, его задачей становится создание условий для их инициативы. Участники активно вступают в коммуникацию друг с другом, совместно решают поставленные задачи, преодолевают конфликты, находят общие точки соприкосновения, идут на компромиссы. Организация занятия продумывается преподавателем заблаговременно, тщательно отбираются задания и вопросы для обсуждения в группах [2, с.12-13].

Интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. *Главная цель* состоит в создании педагогических условий обучения в вузе, при которых студент сможет стать уверенным в своей интеллектуальной состоятельности, что делает продуктивным сам процесс обучения. Другими словами, интерактивное обучение - это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между студентом и преподавателем, а также между самими обучающимися [3, с.97].

Исследователь А.П. Панфилова предлагает свою классификацию интерактивных методов обучения [4, с.192]:

1. Радикальные - стремление перестроить учебный процесс на основе использования компьютерных технологий (дистанционное обучение, виртуальные семинары, конференции, игры и пр.).

2. Комбинаторные - соединение ранее известных элементов (лекция-диалог, лекция в вдвоем и т.д).

3. Модифицирующие (совершенствующие) - улучшение,

дополнение имеющейся методики обучения без существенного ее изменения (например, деловая игра).

Исследователи Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова классифицируют интерактивные методы обучения по трем группам [5, с.176]:

1. Дискуссионные: диалог; групповая дискуссия; разбор ситуаций из практики.

2. Игровые: дидактические и творческие игры, в том числе деловые и ролевые, организационно-деятельностные игры.

3. Тренинговые: коммуникативные тренинги; сензитивные тренинги (направленные на формирование образной и логической сфер сознания).

Использование интерактивных форм обучения предусматривает моделирование жизненных ситуаций, применение ролевых игр, решение проблем командой. Учебный процесс, который опирается на применение интерактивных форм обучения, проходит с учетом всех студентов группы. Работая в команде, каждый студент вносит свой личный вклад, в процессе работы идет обмен идеями, информацией, приемами. В учебной работе преподаватель может использовать такие интерактивные формы как:

- экскурсии;
- кейс-технологии;
- видеоконференции;
- круглые столы;
- мозговой штурм;
- дебаты;
- деловая игра;
- case-study;
- тренинги

Одну из центральных позиций в системе современного высшего образования занимает подготовка к эффективному профессиональному общению будущего специалиста с партнерами, представляющими различные культуры, поскольку опыт успешной межкультурной коммуникации в условиях интенсивной интеграции науки и производства различных стран обеспечивает в целом успешную профессиональную деятельность. Владение русским языком, повышение русской культуры и грамотности становится в настоящее время одним из важнейших условий формирования профессиональной компетентности.

В условиях гуманизации, демократизации, индивидуализации образования необходимо внедрять в учебный процесс альтернативные формы организации учебной деятельности, применение которых будет способствовать совершенствованию языковой подготовки студентов. Чтобы научить будущих специалистов туристического профиля пользоваться русским языком в профессиональных целях, необходимо создавать на занятии обстановку не искусственного, а реального

общения, сделав тем самым процесс изучения русского языка более интересным и привлекательным. Использование дискуссии и ролевых игр при формировании коммуникативной компетенции у студентов туристических вузов, изучающих русский язык. Формирование коммуникативной компетенции у студентов, изучающих русский язык в неязыковых вузах, представляет собой одну из наиболее актуальных проблем, теоретически и экспериментально решаемых современной лингводидактикой в условиях перехода турецких вузов на инновационный путь развития в области образования. Переход к коммуникативно-ориентированному обучению русского языка ознаменовал изменение современной парадигмы обучения языку, в рамках которой предметом обучения стали не только русский язык и его экспрессивные возможности, но и поведение говорящего в условиях реального общения. Как подчеркивает Р.П. Мильруд, поведение говорящего в условиях реального общения понимается сегодня прежде всего как активная и деятельностная реализация языковых, психологических и социокультурных знаний, необходимых для иноязычного общения [6, с.34].

Ролевая игра – один из самых распространенных интерактивных методов обучения. На занятиях русского языка в обучении студентов туристического вуза обыгрываются ситуации в сфере туризма. В основу сюжета ролевых игр могут быть положены простые ситуации: экскурсия по историческим местам, план туроператора, поход в музей. Например, можно организовать ролевую игру «В тур. агентстве» (диалог с тур. агентом), где один студент-иностранец исполняет роль тур. агента, а другой – клиента; «В ресторане отеля», где один обучающийся играет роль посетителя, а другой – официанта отеля; «В аэропорту (покупаем билеты)»; «У стойки регистрации в отеле» и т.д. Как пишет О. С. Тарасенко, «подобные занятия могут проводиться при изучении любых грамматических тем, для контроля усвоения лексического и грамматического материала» [7, с.145].

Сделать процесс обучения иностранному языку интересным и эффективным помогает использование имитационных игр, что является важнейшим фактором формирования у студентов интереса к изучению русского языка. Включение будущего специалиста в динамичное освоение социокультурных знаний через системную организацию имитационных учебных игр обеспечивает формирование устойчивой мотивации к познанию, к изучению особенностей развития государства, специфики культурных традиций и обычаев. Игра - один из наиболее эффективных приемов реализации коммуникативного принципа в обучении русскому языку как средству делового и профессионального общения будущих специалистов. Ситуативный характер взаимного функционирования позволяет сделать процесс изучения иностранного языка максимально естественным и приближенным к условиям реального общения.

Обучаемые полностью вовлекаются в учебный процесс, используют личный опыт, несут ответственность за планирование, реализацию планов и результаты учения. Преподаватель в зависимости от цели и этапа обучения выполняет различные роли: организатора, обладателя информации, аналитика, равноправного члена группы обучаемых, корректора, консультанта. Имитационная игра представляет собой условное воспроизведение ее участниками практической деятельности людей, создавая тем самым условия для реальной коммуникации. При подготовке и проведении интерактивных игр студенты применяют усвоенные знания в условиях, имитирующих реальную социальную и профессиональную практику взаимодействия с представителями иных культур, осваивают опыт эффективного межкультурного взаимодействия, воссоздают акт естественной коммуникации, изображая вымышленных персонажей.

Преподаватель моделирует в учебном процессе разнообразные социальные и профессиональные ситуации, коммуникативное взаимодействие обеспечивается путем освоения типичных разговорных моделей. Имитационные игры характеризуются обязательными признаками: 1) моделирование профессиональной деятельности; 2) наличие общих целей игровых коллективов; 3) наличие ролей и назначение на них участников игры; 4) различие интересов участников и учет условий неопределенности, т.е. вероятностного характера деятельности; 5) принятие и реализация в процессе игры определенной последовательности решений, каждое из которых зависит от решения, принятого данным участником на предыдущем этапе, и от действий других участников; 6) наличие мощной системы стимулирования, чтобы подчинить интересы каждого участника игре общей цели коллектива, побудить каждого к действию; 7) объективность оценки результатов игровой деятельности. Она обеспечивается коллегиальностью оценивания результатов игры, поощрением и стимулированием победителей. Учебные интерактивные игры можно условно подразделить на ролевые и деловые. Ролевая игра представляет собой организованное на базе смоделированной реальной ситуации речевое общение в соответствии с распределенными социальными ролями и игровым сюжетом. Таким образом, ролевая игра имитирует реальность и ставит цель обучить участников поведению в стандартных типовых ситуациях. Игровое моделирование помогает играющим: экспериментировать с различными жизненными ситуациями, испытывать свои способности и умения, развивать чувство владения различными предметами в ситуации общения с другими людьми, усваивать и обсуждать проблемы, выделять варианты, выбирать направление действий, способствовать осуществлению изменений в сложной проблемной среде. Таким образом, ролевая игра обладает большими обучающими возможностями, так как это наиболее точная модель общения, позволяющая приблизить

студентов к реальной речевой коммуникации. В ролевой игре на занятиях по иностранному языку в условиях коллективной работы студенты приобретают не только навыки говорения на изучаемом языке, но и ценностные ориентации, навыки социального взаимодействия, установки, присущие будущему специалисту. Ролевая игра придает учебному общению коммуникативную направленность, укрепляет мотивацию и интерес к изучению иностранного языка и значительно повышает качество овладения им. Одним из примеров использования ролевой игры в учебном процессе может быть тема «Гостиница». Каждый студент выбирает себе роль директора отеля, ресепциониста, клиента. Организуется официальное общение, состоящее из нескольких сценок: разговор директора с проблемным туристом, разговор т.е. собрание с персоналом отеля, разговор ресепциониста с клиентом отеля о размещении, приезд нескольких клиентов, составление формы заполнения клиента, доклад менеджера директору о проблемах клиентов [8, с.180-189]. Деловая игра представляет собой эффективный прием обучения русскому языку, цель которого состоит в формировании комплекса знаний и умений для выработки стратегии и тактики профессиональной коммуникации. Характерными признаками деловой игры являются имитационное моделирование, позволяющее воссоздать реальную обстановку, в которой студенты предстают как носители конкретных профессиональных или социальных ролей; наличие ситуаций и типов делового взаимодействия, которое содержится в сценарии игры и в ролевых заданиях, позволяющих совмещать обучение иностранному языку с профессиональной деятельностью; проблемный характер ситуаций. Деловая игра как метод обучения выполняет несколько функций: вооружает участников профессиональными знаниями и умением применять их в деятельности, развивает творческое мышление, самостоятельность, формирует нравственные профессиональные отношения и представления. Главное преимущество деловой имитационной игры состоит в том, что в ней воспроизводятся в учебных целях реально существующие ситуации. Понимание и принятие роли в играх этого типа предполагает наличие знаний по специальности, а также оперирование профессионально значимыми решениями. Деловая игра способствует накоплению умений и навыков работы в коллективе, помогает оценить новые социальные отношения в органической связи с этикой профессиональной деятельности, расширяет личностные возможности студентов, дает ощущение уверенности в себе. Деловая игра будет проходить успешно, если преподаватель повторит и обобщит со студентами специфические особенности профессии, в рамках которой реализуется коммуникация, достигнет понимания цели игры и содержания, которое в ней нужно выразить. Например, на занятии в туристическом вузе деловую игру можно организовать по теме «Реклама отеля». Студенты выбирают себе

соответствующие роли и составляют рекламу 3*4*5*7* отелей, после описания отеля, студент выбравший роль клиента звонит по телефону и получает информацию об отеле. Такой полилог включает в себя сразу несколько коммуникативных целей: запросить, сообщить, получить информацию, обсудить вопрос в целях принятия решения, убедить делового партнера в чем-либо, выразить сомнение и так далее [8, с.181]. Разновидностью деловой игры служит так называемый кейсовый метод обучения, который представляет собой действенное средство повышения эффективности обучения в высшей школе. Он обладает значительными функциональными возможностями, соответствует преобразованиям, происходящим в настоящее время в образовательной системе. Главное достоинство кейс-метода — тот факт, что он позволяет реализовать в наибольшей степени творческий потенциал как студентов, так и преподавателя. Данный метод способствует постоянному развитию и обновлению, формирует прогрессивную парадигму преподавательской деятельности, которая отличается более высоким уровнем эффективности и соответствует требованиям времени. Вместе с тем кейс-метод не является универсальным, его нужно использовать в сочетании с классическими методиками в дополнение к традиционным формам занятия. Для обучающихся, владеющих русским языком на продвинутом уровне, доступным видом заданий становятся интерактивные командные игры, такие как «Экскурсия по историческим местам Турции», «Аукцион отелей и предметов обстановки», «Клуб путешественников». Такого рода интерактивные игры позволяют обучающимся расширить свои знания о стране, язык которой ими изучается, а также проверить общий уровень знаний, эрудицию, логику. Тема «Путешествие» на занятиях русского языка начального уровня можно провести при помощи карт России и Турции. Студенты отображают схему «Моя дорога домой» на картах при помощи значков: «самолёт», «поезд», «автобус», «автомобиль», «корабль». Где нужно подсчитать время пути на всех отрезках с учетом остановки, пересадки и организовать ситуацию соревнования. Подобным образом можно организовать работу при изучении темы «Путешествие по городам России и Турции». Ситуация соревнования способна стимулировать умственную деятельность иностранных обучающихся, заставляя их быстрее выражать свои мысли на русском языке. «Мозговой штурм», или «Корзина идей», — интерактивный прием, используемый обычно в малых группах для сбора всей информации, которая известна по заявленной теме, с последующим обсуждением и синтематизацией. Рассмотрим применение некоторых из них при обучении студентов туристического вуза иностранному языку, метод «кейса» и метод «симуляции». Кейс метод дает возможность заинтересовать студента в изучении предмета, способствует хорошему усвоению знаний и умений сбора, обработки и анализа информации. Хороший «кейс», как правило, учит искать

необычные подходы, так как не имеет единственно верного решения и ответа. При использовании метода CASE STUDY получают развитие следующие навыки: – аналитические навыки; – практические навыки; – творческие навыки; – коммуникативные навыки; – социальные навыки; – самоанализ. Применяя этот метод, не надо бояться того, что преподаватель сам не достаточно владеет тематикой на нужном уровне. Во-первых, следует принимать во внимание знания студентов по профильным наукам. Во-вторых, можно обратиться к студентам с просьбой, объяснить трудные туристические термины, что уже само по себе будет мотивировать к диалогу на иностранном языке. Метод симуляций представляет собой «развернутую форму работы с «кейсом», где студент не только решает задачу согласно представленным данным, но и делает прогнозы по поводу последствия принятого решения» [9, с.21]. В чем же состоят преимущества метода работы с «кейсами» и «симуляциями»: – в изучении профессиональной лексики на иностранном языке; – в грамотном создании речевой ситуации; – в расширении общего и экономического кругозора; – в обмене знаниями между преподавателями и студентами (студент – эксперт в своей области и это дает ему возможность, почувствовать свою значимость).

Мероприятия по использованию кейс-метода проводятся в следующей последовательности: 1) обсуждение полученной вводной информации, содержащейся в кейсе; 2) выделение релевантной информации по отношению к вопросу, над которым работает группа; 3) обмен мнениями и составление плана работы над проблемой; 4) работа над проблемой; 5) дискуссия для принятия окончательного решения; 6) подготовка доклада; 7) аргументированный краткий доклад. Что касается самой методики работы с использованием кейс-метода, то при организации дискуссии необходимо придерживаться некоторых методических рекомендаций: 1) планируйте обсуждения в группах из 10–25 человек, чтобы облегчить обсуждение и обеспечить свободный обмен мнениями; 2) при определении лимита времени учитывайте характер темы, так как более сложные темы могут потребовать большего времени на обсуждение; 3) располагайте места участников дискуссии таким образом, чтобы все могли легко видеть и слышать друг друга. Наиболее удачным вариантом является расположение по кругу или в форме подковы; 4) помогите выбрать группе тему для обсуждения и выделите достаточно времени для ее изучения; 5) объясните слушателям, как подготовиться к обсуждению, чтобы дискуссионное время использовалось максимально эффективно; 6) в начале дискуссии отведите несколько минут для объяснения участникам ее цели; 7) дайте студентам указания относительно процесса и процедуры дискуссии; 8) задайте дискуссии верное направление, исходя из учебных целей; 9) контролируйте дискуссию, но не препятствуйте ее развитию; 10) следите за поведением лидеров группы, дайте им возможность научиться

ценить и уважать мнения других; 11) побуждайте к участию в дискуссии всех студентов группы; 12) в благоприятный момент подведите итоги дискуссии. Реализация кейс-метода в учебном заведении требует от преподавателя напряженной творческой работы. Данная методика должна пройти период адаптации, вследствие которой ее можно будет эффективно включать в учебный процесс.

Итак, применение названных интерактивных форм и методов обучения оказывает благоприятное воздействие на протекание всего учебно-воспитательного процесса, так как они соответствуют психолого-возрастным особенностям студентов т, позволяют развить творчество и теоретический тип мышления, способствуют формированию познавательного интереса к предмету, росту качества обучения, развитию личности обучаемого. Таким образом, применение различных интерактивных форм и методов обучения способствует повышению качества обучения и интереса к изучению предмета, обучает естественной коммуникации, позволяет активизировать студентов в процессе освоения русского языка, побуждает их к совершенствованию своих коммуникативных умений, расширению и углублению профессиональных знаний, которые открывают будущему специалисту перспективы личностного и карьерного роста в сфере туризма.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010.- 344 с.
- 2 Солодухина О.А. Классификация инновационных процессов в образовании // Среднее профессиональное образование. – 2011. - № 10. – С.12 -13.
- 3 Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе// Учебное пособие / сост. Т.Г. Мухина. – Н. Новгород: ННГАСУ. – 2013. – С.97.
- 4 Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии // Активное обучение: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия». – 2009. – С.192.
- 5 Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. – 4-е изд., стер. – М., 2008. – 176 с.
- 6 Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностранные языки в школе. - 2004. - № 7. – 34 с.
- 7 Тарасенко О. С. Организация интерактивного обучения в юридических вузах (пример методической разработки ролевой игры «Туристическая полиция») // Актуальные проблемы методики преподавания русского языка как ино- странного: материалы II междунар. науч.-практ. конф. – Уфа, 2016. – С. 144-149.
- 8 Чернышева С., Чернышева А. Поехали! - СПб: Златоуст, 2012.
- 9 Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2008. – 15 с.

ОРЫС ТІЛІН ШЕТ ТІЛІ РЕТІНДЕ ТУРИСТІК ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ТҮРЛЕРІ

Мырзабекова М.Ж.¹, Ибрагимова К.², Ибраева Р.Б.³

¹ гуманитарлық ғылым магистрі, Гази университеті, Түркия

² гуманитарлық ғылым магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ,

³ аға оқытушы Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

e-mail-a.mirzabek@selfarrep.kz

Мақала орыс тілін шет тілі ретінде туристік жоғары оқу орнында оқытудың интерактивті түрлерінің қолдануына арналған. Ең бастысы – сол қолданудың нәтижесі, нақты айтқанда білім алушының әртүрлі коммуникативті жағдаяттарда сол алған білім, дағдыларына сүйеніп, ойдағыдай қарым-қатынас құруы. Мақалада шетелдік білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру үнемді заманауи интерактивті оқыту әдіс-тәсілдер қарастырылған. Соның ішінде рольдік ойын ұйымдастыру, сөйлеу жағдаяттарды құру, жобалау

Тірек сөздер: орыс тілін шет тілі ретінде, коммуникативтік құзыреттілік, интерактивті әдіс-тәсілдер, ой шабуылы, рольдік ойын.

Статья поступила 20.04.2018

UDC 378.016:811.111

JRSTI 14.35.09

METHODOLOGICAL PREREQUISITES OF MODELING INFORMATIONAL-RETRIEVAL PROJECT

Chirchikbekova D.K.¹

¹ MA student, specialty «6M011900 – Foreign language: two foreign languages»,

Kazakh Ablai Khan UIRandWL, Almaty, Kazakhstan

e-mail: pamposka@list.ru

In this article, we will talk about methodological prerequisites of modeling informational-retrieval projects at different levels of professional training of future specialists. Informational-retrieval project will help prospective professionals to effectively master foreign languages, as well as contribute to the expansion of the educational space and the development of self-education and research competence. The results of the research will increase the professionalism of future professionals in teaching foreign languages.

Keywords: Informational-retrieval project, informational technology, professional training, future specialists.

The sphere of education is the first place that ensures the progressive development of the people of Kazakhstan. Today, the task of the education sector is to develop a broad personality that is capable of mastering knowledge, skills, creativity, open new discoveries and thinking. This is the most important issue in the development of students' creativity.

Looking at the educational system of the twentieth century, we can see that the educational system requires the student to acquire knowledge and skills, and today's goal is to direct them to business communication and

self-education. Therefore, the purpose of today's pedagogical science is the formation of new educational technologies aimed at the development of the student's personality [1].

The effectiveness of using new technologies in teaching foreign languages allows students to pursue their professionally-oriented development, comprehensively study, and engage in creative work. At the same time, it opens up new opportunities for the working of teachers in methodological terms, skills development.

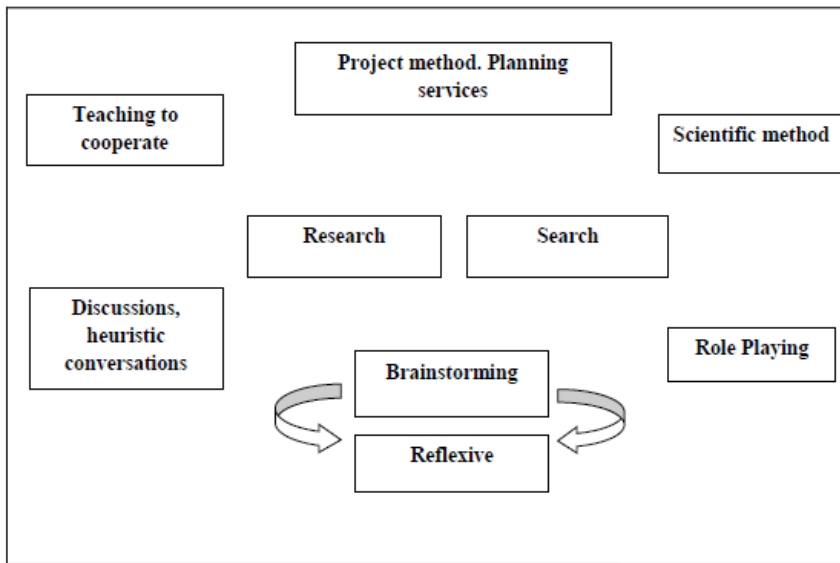
S.M.Kenesbaev in his scientific research has theoretically justified the preparation of a future teacher in the use of new information technology in teaching, identified the methods and the content of the organization of educational and research work of students in the system of psychopedagogical disciplines and pedagogical practice [2]. Various approaches are used in modern foreign language education to update students in higher education institutions. One of these most effective methods is problematic learning. Problematic learning is the key to finding a problem and finding answers. According to one of the qualified teachers M.Argymbayeva, the problematic method of education includes: search, research and development. Its characteristics include the following factors:

- The problematic method is to make sure that the knowledge gained by the student is motivated, reasonably informed;
- The problematic reporting teaches students to think scientifically, gives them an example of research, teaches them research;
- The problematic method is quickly attract the student's attention, increases the interest of the student to the given material [3].

Due to this fact, the problematic learning has a profound effect on professional training and qualification improvement of the future foreign language specialist. The main point is that the education based on a trained principle provided the student with a range of issues that just are ready solution. Although the graduates have deep theoretical knowledge, the young specialist often stays in solving the problem. As a result of the change in the educational paradigm, many different approaches have been added. The problematic teaching methodology addresses this issue. The student will be able to solve a problem situation independently, search for it. Any controversy arising in the context of intercultural communication sets students to solve the problem.

In addition to these methods, the project method is developing. We understand the definition to this technique given by Dusheynaya T.V. as:

The project is the work of students, which is independently planned and independently implemented by the plan [4]. The main goal of the project method is to develop a deep creative knowledge of the student, able to work independently and to form competent individuals able to solve the problem of higher education.

Scheme 1 - Detailed description of the Project Method

Commenting on the Project’s methodology in the comprehensive description of the Project Method (Scheme 2), Polat E.S. in his article “Method of project”, which has classified the types of projects, has shown that there are the following features, including the typology of projects [4]:

1. Project-dominated activities: research, search, creativity, role-playing, applied, etc. (practical-oriented), educational program (research project, game, practical-oriented, creative).
2. Subject-oriented directions: monoproject (within a single area of knowledge); interdisciplinary project;
3. Coordination nature of the project: direct (flexible, solid), secret (participant of telecommunication projects);
4. The character of communication (one class, school, city, region, country, within the participants around the world);
5. Number of participants in the project;
6. Duration of the project.

Informational-retrieval is a form of methodological use of ICT tools in education, informing information, organizing skills and competence in organizing information.

There are different explanations for the terms “searching for information” or “getting information”. The term “information retrieval” was first introduced by American mathematician Kelvin Mowers in his doctoral dissertation in 1948 and in literatures has been used since 1950. He noted that the information that led to the search of information was an information necessity in the form of information inquiry. Kelvin Maver introduced the availability, location,

and details of the documents to the objects of information search. Information retrieval or information retrieval is one of the main information processes. The type, purpose, and capabilities of seeking information depend on the availability, relevance, availability, and means of organizing the search [6].

In 1945, American scientist and engineer V. Bush in his article “The Possibility of Thinking Think”, was the first to widen the need for information search mechanization. Since 1960, automated search engines have appeared. Since then, intensive work on the development and implementation of principles and methods of information search has begun. “Search engines” searched between other machine arrays, including the ability to read the databases or the actual words [3].

“Information search engine” terminology (“information retrieval system”, IRS) - a system for finding and storing information; software packages that carry out the process of updating, storing and retrieving information databases.

The advantage of introducing Internet technologies into the educational process is currently no doubt and does not require additional certification. Over the past decade, many researchers have had wrote the works about positive impact of the different types of synchronous and asynchronous communication - e-mail, chat, forum, web conferencing, and more that determined the formation of student’s communicative competence. Internet resources are priceless and extensive database for the formation of an informational and objective environment, a base for education of the population, which promotes self-education and satisfies their professional and personal interests and needs.

There are many features in the scientific literature, on Internet resources that are wrong, or more precisely, the fact that students are taught to form a methodical illiterate work with Internet resources, not only have the fake stereotypes about the culture of the language, but also have a wide range of features that can affect racism and xenophobia (November A , 1998). Therefore, foreign language teaching at this stage is urgent in the development of new Internet educational materials aimed at the formation and development of new Internet technologies:

- aspects of communication and communicative competence of all its components (linguistic, grammatical, socio-cultural, compensatory, educational and cognitive);
- synthesis, analysis and synthesis of communicative and cognitive abilities, acquired information for search and selection;
- communicative skills of presenting and discussing results with Internet resources;
- studying the Internet resources and Web 2.0 social networking for learning and self-learning, exploring the cultural and historical heritage of

different countries and peoples as well as national culture, states, cities, etc. use as a representative to be able to act;

- the ability to use the Web resources and the Web 2.0 social network to meet information needs and interests.

In the course of implementation of the problem of development of research competence of future foreign language teachers, it is possible to create an informational - retrieval project by means of realization of students' information search on the basis of project technology.

In the modern world, the value of the independent work of the future specialist in any professional sphere is undeniable [7]. Theoretical and practical significance of modeling information-retrieval project in professional training of future foreign languages teachers is very high. Based on informational-retrieval project, the following methodological, pedagogical tasks can be solved in the field of foreign language education:

- access to broad information in education; increased motivation for education; self-employment; self-control and so on;

- improvement of personality (aesthetic education, development of research activity, formation of informational culture, etc.);

- improvement of educational and training work (improving quality and effectiveness of education, ensuring motivation of cognitive activity, deepening interdisciplinary communication, etc.).

Using information-retrieval project in foreign language teaching is one of the ways to create a favorable environment for its effectiveness, which in turn promotes the collaboration between students and their research skills. The use of innovative approach to learning is a great achievement of practice-oriented learning, and its quality assures a high demand for quality of life while at the same time achieving the objective of the acquired knowledge [8].

Finally, the ability of a student to acquire knowledge in any field not only depends on the abilities of the student, but also on the methodological and psychological organization of the learning process in teaching intercultural communication.

For our country, which has stepped into the new century, the current changes in society will radically change the educational needs of society. Changes in public life require the use of new teaching technologies and the creation of a creative approach to personal development. The implementers of these tasks will be highly motivated teachers who have a decisive professional and pedagogical skill to solve the complex problems of the education system.

The interstate language of the Republic of Kazakhstan - learning English by using new technologies is becoming more and more relevant. Language teaching through informational-communicative technologies is an effective system that promotes the ability to improve language learning of the learners. At

the same time, students can develop intellectual, creative and communicative skills, increase students' learning activity, and create the opportunity to offer creative work to students throughout the classroom. The use of innovative approaches in teaching is a great achievement of practice-oriented learning, and its quality assures a high demand for quality of life while at the same time achieving the objective of the acquired knowledge.

Technological opportunities of the new era, informational equipment give a great opportunity to develop the educational process and lead to a positive result in the learning process. At present, many researchers and methodologists work to study the problem on the development of the educational process. Finally, the use of informational technologies in a foreign language lesson will increase the efficiency of the learning process and will help to keep the interest in the subject studied in all areas of learning.

REFERENCES

- 1 Nazarbayev N.A. Address to the people of Kazakhstan - Strategy «Kazakhstan-2050» [Electronic resource]. - Access mode: http://edu.gov.kz/en/page/strategija_kazahstan_2050. Accessed 12.4.2018.
- 2 Kaliyeva M. Educational technologies and ways of their introduction in the educational process. - Almaty, 2002.
- 3 Argymbayeva M. Use of problematic learning methods in physics lessons // Uchitel' Respubliki. - 2007. - № 7-8 (92). JYash.
- 4 Dusheyntaya T.V. Methodology of Project work // ИЯШ. - 2003. - № 5.
- 5 Polat E.S. Methods of projects in foreign language lessons / JYash. - 2008. - №2.
- 6 Informational research [Electronic resource]. - Access Mode: <https://en.wikipedia.org/wiki>. Accessed 15.4.2018.
- 7 Tairbekova L.N., Amirova Zh.G. The role of student's unassisted work to ensure professional professional directed linguistic trinity. // "BULLETIN of Ablai Khan KazUILandWL". seriya "Filologicheskkiye nauki" 2017. - №4.
- 8 Kocheturova N.A. The method of projects in teaching a Bulletin foreign language // Materials of the Regional Scientific and Practical Conference "English Language in the System" School - Higher Education, Novosibirsk, June 20, 2003. – Novosobirsk, 2003.

АҚПАРАТТЫҚ-ІЗДЕНУ ЖОБАСЫН ҮЛГІЛЕУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АЛҒЫШАРТТАРЫ

Чирчикбекова Д.К.¹

¹ 2-ші курс магистранты, «6M011900 - Шетел тілі: екі шетел тілі», Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ Алматы қ., Қазақстан, e-mail: pamposka@list.ru

Бұл мақалада болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың әртүрлі деңгейлерінде ақпараттық-іздену жобасын үлгілеудің әдістемелік алғышарттары туралы айтылады. Ақпараттық-іздену жобасы болашақ мамандардың шетел тілін тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді, сонымен қатар білім беру кеңістігін кеңейту және өз бетінше білім алуға, зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуға зор үлесін қосады. Нәтижелері, ақпараттық-іздену жобасын қолдану болашақ мамандардың шетел тілін оқытудағы кәсіби даярлығын арттырады.

Тірек сөздер: Ақпараттық-іздену жобасы, ақпараттық технологиялар, кәсіби оқыту, болашақ мамандар.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ МОДЕЛИРОВАНИЯ
ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВОГО ПРОЕКТА**

Чирчикбекова Д.К.¹

¹Магистрант 2 курса, КазУМОиМЯ им. Абылай Хана,
«6М011900 - Иностранный язык: два иностранных языка», Алматы, Казахстан,
e-mail: pamposka@list.ru

В статье рассматриваются методологические предпосылки для моделирования информационно-поискового проекта на разных уровнях профессиональной подготовки будущих специалистов. Информационно-поисковый проект поможет перспективным специалистам эффективно овладеть иностранными языками, а также способствовать расширению образовательного пространства и развитию самообразования и научной компетентности. Результаты, использование информационно-поисковых проектов повысят профессиональную подготовку будущих специалистов по преподаванию иностранного языка.

Ключевые слова: информационно-поисковый проект, информационные технологии, профессиональная подготовка, будущие специалисты.

Статья поступила 20.04.2018

Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»

BULLETIN
of Ablai khan KazUILandWL
Series «PHILOLOGICAL SCIENCES»

050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
+7 (727) 292 03 84 (вн. 3326)
e-mail: fmo@ablaikhan.kz

Отв. за выпуск
директор издательства
Есенғалиева Б.А.

Компьютерная верстка
Қынырбеков Б.С.

Подписано в печать 29.05.2018 г.
Формат 70x90 1/16. Объем 1,25 п.л. Заказ № 592. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
при КазУМОиМЯ имени Абылай хана

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-09
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru